

શાચીન ગુર્જર કાવ્ય.

O. T.

28 OCT 1927

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૭૭૭ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય

વિષય

कवीश्वर दलपतराम स्मारक ग्रन्थमाला, नं. ४.

पंदरस शतनां

ग्रचीन गुर्जर काव्य

संपादक अने सामान्य तंत्री

रा. ब. केशवलाल हर्षदराय ध्रुव. बी. ए.,

छपावी प्रकट करनार,

गुजरात वर्नाक्युलर सोसाइटी तरफथी

हीरालाल त्रीभोवनदास पारेख, बी. ए.,

आसि. सेक्रेटरी, अमदावाद.

संवत् १९८३.

ई. स. १९२७

आवृत्ति १ ली.

प्रत १५००

किम्मत रु. १-०-०

મુદ્રણસ્થાન:-આદિત્યમુદ્રણાલય, રાયસ્વડ રોડ, અમદાવાદ.

મુદ્રક : ગજાનન વિશ્વનાથ પાઠક.

કવીશ્વર દલપતરામ ઢાહ્યાભાઈ સ્મારક ગ્રન્થમાળા, નં. ૪.

ઉપાદ્ધાત.

તા. ૧૩ મી એપ્રિલ ૧૯૨૮ ના રોજ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટીની જનરલ સભા મળી હતી, અને તેમાં એવો ઠરાવ થયો હતો કે, 'સ્વ. કવિ દલપતરામના સ્મારક માટે એક જાહેર ફંડ ઉઘાડવું.' અને તે 'કવીશ્વર દલપતરામ ઢાહ્યાભાઈ સી. આઈ. ઈ. સ્મારક ફંડ' તરીકે સોસાઈટીએ જુદું સભવું. તેનું વ્યાજ જૂનાં કાવ્યો સંશોધન કરી છપાવવામાં તેમ જ ગુજરાતી સાહિત્યના ગ્રંથો તૈયાર કરાવી છપાવવામાં વાપરવું.' એ ઠરાવાન્વયે નીચેના ગ્રંથો તૈયાર કરાવી છપાવવામાં આવ્યા છે:—

નંબર પુસ્તકનું નામ.	કર્તા—સંપાદક.	કિંમત
૧ સુભદ્રાહરણ.	રા. અંબાલાલ બુ. જાની.	૧-૦-૦
૨ પદ્યસંગ્રહ.	રા. હિંમતલાલ ગ. અંજારિયા.	૧-૦-૦
૩ નરસૈંમહેતાનું આરુઘાન.	રા. હીરાલાલ ત્રી. પારેલ.	૦-૮-૦
૪ પંદરમા શતકનાં પ્રાચીન		
ગુર્જર કાવ્ય.	રા. બ. કેશવલાલ હ. ધ્રુવ.	૧-૦-૦

सांकळियुं.

१ उपोद्घात	३
२ प्रस्तावना	५
३ रणमल्लछन्द	१
४ वसन्तविलास	१५
५ सीताहरण	२४
६ उषाहरण	७५
७ प्रबोधचिन्तामणि	९६
८ परिशिष्ट	१४५

પ્રસ્તાવના

સંગ્રહનું પ્રયોજન.

૧. ર્સવી પંદરમા શતકનાં જૂની ગૂજરાતીનાં કાવ્યોનો આ સંગ્રહ જે હું વાચક સમક્ષ મૂકું છું, તેમાં મેં માત્ર ન્હાનાં સલંગ કાવ્ય લીધાં છે. કાદંબરી અને કાન્હડદેવપ્રબંધ જેવાં લાંબાં કાવ્ય વાંચવા જેટલી ધીરજ કે ફુરસદ ન હોય એવા રસિક જન માટે અને પ્રાચીન ભાષાનો પરિચય નવો કેળવવો હોય એવા સ્વંતીલા અભ્યાસક માટે આ સંગ્રહ છે. છંદ, દેશી અને ગીતના વપરાટનો ઇતિહાસ ડકેલવામાં પળ તે મદદગાર થશે. આમાં પાંચ કાવ્ય સમાવ્યાં છે: રળમહાછંદ, વસંતવિલાસ, સીતાહરણ, ઉપાહરણ અને પ્રબોધચિંતામણિ.

રળમહાછંદની હાથપ્રત.

૨. પહેલા કાવ્યની હાથપ્રત પૂનાની ડેકન કોલેજના સરકારી સંગ્રહમાંથી મળી આવી હતી. જૂની ગૂજરાતીના અભ્યાસ અર્થે સદ્ગત

૧. ડેકન કોલેજની પ્રતમાં એક જ હાથે ડતારેલાં ત્રણ કાવ્ય હતાં; આરંભમાં સુરદાસકૃત કર્ણવલાળ, પછી કાન્હડદેવપ્રબંધ, અને તે પછી રળમહાછંદ. પહેલું કાવ્ય પિસતાઢીસ કડી ડતારી પડતું મૂક્યું હતું. ચોપડામાં એક ઢેકાળે લેખકના હસ્તાક્ષરમાં ઓસડિયાંની ટીપ આપી છે, તેથી લેખક જ ચોપડાનો માલિક હશે એમ સમજાય છે. એ ચોપડો પાછઢથી કોઈ જૈનની માલિકીમાં ગયો જળાય છે. શાથી જે એક ઢેકાળે જૈન આગમને અનુસરતું કથન છે. પ્રસ્તુત હાથપ્રત ઉપર સરકારી સંગ્રહમાં ઢાવલ થયાની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે:—No. 1541 of 1891-95, Dec. Col., Extent foll. 54+4

નવલરામભાઈએ ગુજરાતશાળાપત્રમાં છાપેલો કાન્હડદેપ્રબંધ વાંચતાં મતિ મૂઝાયાથી પાઠશુદ્ધિ સારું મેં એ પ્રબંધની હાથપ્રત પૂનેથી મંગાવી હતી. અપૂજ પડી રહેલા ગોપનાથની સેવા કરતાં જેમ મહેતાજીને ગોપીનાથનાં દર્શન થયાં, તેમ મને પણ એમાંથી અણધાર્યો અપૂર્વ લાભ થયો. કાન્હડદેપ્રબંધની એ જૂની લિખિત પ્રતમાં રણમલ્લચંદનો પણ ઉતારો હતો. એને છેડે શ્રીધર વ્યાસકૃત ‘રા રણમલ્લ ચંદ । સં. ૧૬૬૨ માર્ગ ।’ એટલા અક્ષરો હતા. આ ટૂંકી પુષ્પિકાએ ઉતારાની સાલ ઉપરાંત સારા ભાગ્યે રણમલ્લચંદના કર્તાનું નામ પણ જાણી શક્યું છે. કાવ્યની અંદર શ્રીધરે પોતાનું નામ નોંધ્યું નથી અને રચ્યા સાલ પણ આપી નથી. એક ઝળપ લેખકે દૂર કરી છે. બીજી કાવ્યના નાયકનો ઇતિહાસ પૂરે એમ છે. માટે ઈંડરના રાવ રણમલ્લનો વૃત્તાંત રાસમાળા વગેરેમાંથી તારવી નીચે આપું છું.

ઈંડરનો રાજા રણમલ્લ.

૩ ઈંડરની ગાદી સ્થાપનાર રાઠોડ રાવ સોનંગજીથી છટ્ટો પુરુષ, તે રાવ રણમલ્લ. એણે ઈંડર રાજ્યની સીમા વિસ્તારી અને ઈંડર ગઢની રૂયાતિ અમર કરી. મેવાડ અને ઈંડર વચ્ચેનો ભાગર દેશ જાડેજા પાસેથી જીતી લઈને રાવ રણમલ્લે એક સોલંકી પટાવતને આપ્યો. વઢી મુસલમાનોએ જ્ઞાલોરથી હાંકી કાઢેલા સોનગિરા ઠાકોરને પણ તેણે જોરામીરપુરનો પટો કરી આપી પોતાને ત્યાં રાખી લીધો^૧.

૨ સોનગિરા ચોહાણ કાન્હડદે અને તેનો પુત્ર વિરમદે અલ્લાઉદ્દીન બાદશાહ સાથેના વિગ્રહમાં સંવત ૧૩૬૮ માં કામે આવી

રાઠોડ રાવના દરબારમાં અગિયાર શૂરા સરદારો હતા. એ રણઘેલના ઘેલો ભાટચારણની વીરકથામાં રણમલ્હ નામે વિખ્યાત છે. રણસિક રાવ એ પરાક્રમી પટાવતોની ગ્રહમાલ્યાનો સૂર્ય હતો.

૪ રાવ રણમલ્હના સમયમાં પાટણનો સુબેદાર સફરખાન હતો. ઈ.સ. ૧૩૯૧ માં દિલ્હીના પાદશાહે તેને ગુજરાતનો હાકેમ નીમ્યો હતો. નવો સુબેદાર હિંદુ રાજારાણાને ઘંડિયા કરવા ઇચ્છતો હતો.

ગયા; અને જાલોર મુસલમાનોના હાથમાં ગયું. તે પછી કાન્હડેના માલદે મલ્હાણા દિલ્હીના બાદશાહનો આશ્રય લીધો. એની અને એના વંશજોની હકીકત રાજસ્થાનની તવારિખમાં મળી આવે છે. કાન્હડેની શાખામાં ત્રિમદેથી છઠ્ઠો પુરુષ અલ્ખરાજ થયો, જેની આજ્ઞાથી કવિ પદ્મનામે સંવત ૧૫૧૨ માં કાન્હડેપ્રબંધ રચ્યો. મુસલમાનોએ જાલોરથી હાંકી કાઢેલા જે સોનગિરા ઠાકોરને રાવ રણમલ્હે આશ્રય આપ્યો, તે આ અલ્ખરાજનો દાદો હશે એવું કાન્હડે અને માલદેનાં પેઢીનામાંની બારીક તપાસ ઉપરથી મારું માનવું છે. રણમલ્હણદની કડી ૬૨-૬૩ માં સોનગિરા કાન્હડેનું યશોગાન છે, તે જોરામીરપુરની જાગીરના સોનગિરા ઠાકોરના સંબંધને લીધે હશે. જો આ મંતવ્ય સ્વસ્ત્ર હોય, તો કાન્હડેપ્રબંધ જોરામીરપુરમાં અલ્ખરાજે પદ્મનાભ પાસે રચાવ્યો ઠરે. પ્રસ્તુત કાવ્ય ગુજરાતી ભાષામાં છે, તે ઉપરની કલ્પનાના લાભમાં સાક્ષી આપે છે. જો જાલોર તાબાની જાગીરના ઠાકોરે એ પ્રબંધ રચાવ્યો હોત, તો તે સો એ સો વસા રાજસ્થાનો કે હિંદીમાં હોત. ત્યાંના પ્રબંધ અને રાસા એ વેમાંની એક ભાષામાં હોય છે, ગુજરાતીમાં નથી હોતા. હિંદીનું સાહિત્યક્ષેત્ર આજે ઉત્તર હિંદ, રાજસ્થાનીનું રાજસ્થાન અને ગુજરાતીનું ગુજરાત છે.

पोताना अमलना त्रीजे ज वर्षे तेणे ईडर उपर सवारीथी ए नीतिनो सूत्रपात कर्यो. ए सवारीमां, संभव छे के पहाडी मुलकनी ओछी माहीतीने लीधे, रावनी राजधानीए पहोच्या विना ज देश लूटी खानेने पाटण पाछो बळवूं पडचूं. पांच वरस पछी झफरखाने ईडर उपर फरी सवारी करी; अने तळेटीनूं शहेर हाथ करी गढने घेरो घाल्यो. दरमियान उत्तरमां दारुण उत्पात साथे भारे ऊथलपाथलना चमकावनारा समाचार मळ्या. तार्तरी विजेता तैमुर एकाएक दावानळनी पेठे आवी दिलही बाळी अनर्गळ लूट लेई स्वदेशे पाछो वळी गयो हतो; पराभव पामेलो लोदी बादशाह पाणीपतना मेदान-मांथी पलायन करी गयो हतो; अने तरुत खाली रहूं हतूं. आ संजेगोनो लाभ लेवानूं तकावतो खान रणमल्ल साथे सुलेह करी पाटण पाछो फर्यो. सुबेदार झफरखान मटी स्वतंत्र सत्ताधारी थयेला सुलतान मुझफरशाहे त्रण वर्ष पछी अजित ईडरने जीतवा वळी एक सवारी करी. कहे छे के आ सवारीमां सुलताने ईडर शहेर अने गढ कबजे कर्यो. परंतु ते तेना हाथमां रह्यां नहि; तेथी समजाय छे के ईडर लूटी मुजफरशाह गढमां थाणूं मूकी पाटण पाछो वळ्यो हशे. ए सवारी दरमियान राव रणमल्ल हतो नहि; ते विसनगर गयो हतो. त्यांथी वळी आवी, सुलताने गढमां जे थाणूं मूक्यूं हतूं तेने हांकी काढी, रणमल्ले गढ पाछो हस्तगत कर्यो. त्रण त्रण सवारी थया छतां ईडरनो शूरो राव गुजरातना सुबेदार सुलतानने ताबे न थयो ते न ज थयो.

પવાડાનો રચનાકાલ.

૧ આ રીતે ઈંડર ઉપર ઇફરખાને જે ત્રણ સવારીઓ કરી, તેમાંની બીજી સવારી રણમહ્મંદમાં વર્ણવેલી હોવાનું અનુમાન થાય છે. સંસ્કૃત પૂર્વાલાપની પાંચમી આર્યામાં તૈમુરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, એટલે કરીને ઈ.સ. ૧૩૯૩ ની સવારી તો રણમહ્મંદમાં અભિપ્રેત હોઈ શકે જ નહિ. વઢી ત્રીજી વાર ઇફરખાન ઈંડર ઉપર સવારી લેઈ ગયો ત્યારે, કહે છે કે, રણમલ વિસનગર તરફ હતો; એટલે ઈ.સ. ૧૪૦૧ ની સવારી પણ પવાડામાં નિરૂપણ કરેલી સવારી હોવી શક્ય નથી. બીજી જ સવારી એવી છે કે જેમાં ઇફરખાન અથવચ ઘેરો ઊઠાવી પાટળ વઢી જાય છે. ફારસી તવારિખનવેશો તાર્તરી તૈમુરની ચડાઈને લીધે ખાલી પડેલા દિલ્હીના પાદશાહી તખ્ત માટેની તાતારખાનની લિપ્સાને એના પિતા ઇફરખાનના અપસરણના કારણ તરીકે આગળ ધરે છે, ત્યારે ગૂજરાતી કવિ તેને રાણા રણમહ્મંદ ધસારાથી હારી નાસી છૂટ્યાના કાર્યરૂપે વર્ણવે છે. કાવ્યના આરંભમાં શ્રીધર કહે છે કે મુસલમાન લશ્કરની સુવારી કરનાર બે, એક યમતુલ્ય તૈમુર અને બીજો શકશલ્ય રણમહ્મંદ. સમકાલીન પ્રાસંગિક લેખ ઉત્તરકાલીન ગઢાયલા ઇતિહાસ કરતાં વધારે વિશ્વાસપાત્ર લેખાય, એ માન્યતાને અનુસરતાં, બીજી ચડાઈમાં ઇફરખાનને સુવારી સ્વમી ઘેરો ઊઠાવી પાટળ ભાગી જવું પડ્યું અને રણમહ્મંદની જીત થઈ, એવા નિર્ણયે હું આવું છું. એ બીજી ચડાઈની તારીખ તે જ રણમહ્મંદ

રચાયાની તારીખ. એ રીતે એ કાવ્ય ઈ. સ. ૧૩૯૮ માં તૈમુરની સવારી પછી તરત જ રચાયું ઠરે છે, એટલેકે ઈસવી ચૌદમા શતકના અંતમાં. બે ત્રણ વરસના તફાવત તરફ આંખમીચામણી કરી મેં તેને ઈસવી પંદરમા શતકનાં કાવ્યોમાં અગ્રસ્થાન આપ્યું છે.

કર્તા અને તેની કૃતિઓ.

૬ કવિ શ્રીધરનાં ત્રણ કાવ્ય મારા જોવા જાણવામાં છે:— ભાગવત દશમ સ્કંધ^૪. સપ્તશતી અને રણમહાકાવ્ય. તે ત્રણે હંદોબદ્ધ છે. પહેલા કાવ્યની એકસો સત્તાવીસ તૂકની અધુરી હાથપ્રત જૂની ગૂજરાતીના રસિયા સદ્ગત મણિલાલ બકોરભાઈ વ્યાસને મળી હતી. તેમાંથી આરંભના થોડાક શ્લોક તેમણે ઉતારીને મારા ઉપર મોકલ્યા હતા. એ કાવ્ય આજે એ મળી આવે (અને તે અસલ રૂપમાં મળી આવે), તો જૂના સાહિત્યમાં બહુ ઉપયોગી ઊમેરો થાય. સપ્તશતીમાં માર્કેન્ડેય-પુરાણનાં દેવીચરિત્ર સંક્ષેપમાં વર્ણવ્યાં છે. એકસો વીસ તૂકના એ કાવ્યમાં આરંભે એક શાર્દૂલવિક્રીડિત સંસ્કૃતમાં છે. તે પછી ચાર ઘાત (ચોપાઈ) છે. ત્યારપછી બે આર્યા (ઉપગીતિ) ચાર રૂપક^૫

૪ હાથપ્રતમાં કવિતભાગવત સંજ્ઞા છે.

૫ રોડલા (અક્ષર ૩૧) નામે અક્ષરબંધ, અર્ધનારાચ (પ્રમાણિકા), તોટક, સગ્વિળી, ભમરાડલી (ભ્રમરાવલી), કામક્રીડા (ગુરુ ૧૬), અને નારાચ, એ છ રૂપબંધ, તથા હનૂમત (દા દાલ દાદા ગાલ), અધસારસી, પાધડી (પદ્ધરી), સારંગ (૪ દાદાલ), વાઙવ (રોઝા), સારસી (હરિગીત), હાંદકી (મરહટ્ટા), ત્રિભંગી અને ગીતા (દા+૬ દાલદા+દાલગાગા) એ નવ માત્રાબંધ હંદ, તે સોઠ રૂપક.

અને એક પૂરવઝાહુ (દોહરો) મઠી પરસ્પર યમકથી સાંકળી લીધેલી સાત સાત તૂકના સોઠા ટુંડ આવેછે. છેવટે ચાર છપય મૂક્યા છે. રણમહાહંદમાં માત્ર સિત્તેર તૂક છે. આરંભની દસ આર્યા સંસ્કૃતમાં છે; તે શુદ્ધ પથ્યા આર્યા છે. બાકીનું કાવ્ય ગૂજરાતીમાં છે. તેમાં ચુપ્પઈ (ઘાત), સિંહવિલોકિત^૧, સારસી (હરિગીત), હાંઢકી (મરહટ્ટા), ટુમિલા અને ટુહુ (પૂરવઝાહુ) એ છ માત્રાબંધ, મુંજગ-પ્રયાત અને નારાચ એ બે રૂપબંધ અને મિશ્ર માત્રાબંધ છપ્પય, એ હંદો વાપર્યા છે. અનુપ્રાસ અને પ્રાસ જેમ સપ્તશતીમાં છે તેમ રણમહાહંદમાં પણ છે. પરંતુ સપ્તશતીની યમકસાંકળી રણમહાહંદમાં છે નહિ.

પવાડાની સમાલોચના.

૭ રણમહાહંદ ન્હાનું પણ વીરરસથી ઝભરાતું ઉત્તમ કાવ્ય છે. એની શૈલી પ્રૌઢ અને ઓજસ્વી છે. ક્યાં કયો હંદ વક્તવ્યને અનુકૂળ થશે તેના નિર્ણયમાં શ્રીધરે સંપૂર્ણ કલાચાતુર્ય અને રસમર્મજ્ઞપણું દર્શાવ્યું છે. કવિએ નાયકના વીરત્વનું જે વર્ણન કર્યું છે, તે તો શાન્ત વૃત્તિ-વાળા વાચકનાં એ રોમાંચ સ્વરૂપ કરે તેવું અને હૃદય હલબલાવી નાંખે એવું છે. કમધજ વીરનો ઝપાટો કંઈ ઓર જ હતો. ઝઘાંધળી સાંજે ધોળકામાં, તો માઝમ રાતે સંભાતમાં અને મોટા મઠસકામાં તો પાટણમાં રણમહા આવ્યાની બૂમ પડતી. એનું નામ સાંભળી મુસલમાન થાણદારો થરથર કંપતા. મોડાસાથી પાટણ જતો સરકારી

૬ પ્રાકૃતાપિક્કલમાં એનું સિંહાવલોક નામ છે; જુઓ પ્રા. પિ. ૧.

૧૧૨૧૧. વાળભૂષણ એને સિંહવિલોકિત કહે છે.

સ્વજાનો પળ રણમણે બેઘડક ત્રાપ મારી ઝૂંટી લીધો. એની ફરિયાદ
 સુલતાનને કાને પહોંચી. તે અત્યંત ક્રોધે મરાઈ ગંજાવર લશ્કર લેઈ
 ઈંદર ઉપર ચડી આવ્યો. આમ તઢાટીમાં મુસલમાન સિપાઈઓ મૂઝ
 મરડતા, હોંકારા કરતા અને તીર વરસાવતા ધસે છે; આમ ગદ ઉપર
 રૌદ્ર રસના આવેશમાં રાતી આંખે જોતા રણમણની મૂઝ ફરકે છે.
 આમ સુલતાની નેજા આકાશમાં ફરહરે છે અને રણતુર ગડગડે છે;
 આમ ગંભીર નાદે ઢમકતૂં રાવળી ઢોલ રજપૂત સુખટોને રણલેલ લેલવા
 તેડે છે. આમ મુસલમાનો ગર્જના કરતા આગલ વધે છે; આમ રાઠોડ
 રાણો ઇંપાવવાને અધીરા થઈ રહેલા ઘોડાની લગામ લેંચતો ડૂબો છે.
 ઇફરશાન ઈંદર પાસે પડાવ નાંખે છે, અને આવી માથૂં નમાવી હાલહાલ
 લૂંટેલો સ્વજાનો ધરી દેવા રાણાને કડક કહેણ મોકલે છે. રણમણ
 માથામાં વાગે એવો ઉત્તર કહાવે છે. સુલતાન તઢાટીનું શહેર લૂંટે
 છે. ત્રાહિ ત્રાહિ કરતી પ્રજાની વ્હારે રાણો ડુંગર ઉપરથી સુખટ સાથે
 જલ્લધોધના ઇંપાટે ડૂતરી પડે છે. ઇફરશાનનું લશ્કર રજપૂતોને મેટવા
 પહાણા ઠેકતૂં ગદ ઉપર ચડે છે. કવિ એ બે પક્ષના ધસારાનું અને
 અથડાટનું અદ્ભુત વર્ણન આપે છે. રાઠોડના વજ્રપ્રહાર સામે મુસલમાન
 ટકવાનું કરે છે, પળ હાંફી જાય છે, લથડિયાં લાય છે, પાછા પડે છે
 અને છેવટે પૂંઠ ફેરવી ભાગે છે. મોટા અમીર ડમરાવો દાંતે તરણાં
 લે છે. બાજી હાથથી ગઈ, ઘટલે સલામતી ઇચ્છી સુલતાન ઇફરશાન
 પાટણનો રસ્તો લે છે. રાણા રણમણની જીત થાય છે; અને વિજયનાં
 યાજ્ઞાં ગડગડે છે. તે જાણે એમ કહે છે કે ‘ધાર ગદમાં જયપતાકા

ફરફરાવી જાણો, કિલ્લે કડીમાં તોબા પોકરાવી જાણો. મરૂચ મેઘું જાણો, શંખાત લીધું જાણો, અરે પ્હો ફાટતાં ફાટતાં મુસલમાનને રગડી ઝગડી પાટણમાં શુદ્ધ સુલતાનને કેદ કર્યો જાણો. પૃથ્વી પર રાણો રણમહા એકછત્રે રાજ્ય કરશે. આ રાઠોડ વીરનાં સ્થાવર અને જંગમ સ્મારક રણમહાચોકી અને રણમહાછંદ. ગદ્ડ ઉપરની બેઠક તો રણમહાનું જ સ્મરણ આપશે; શ્રીધરનો પવાડો તો રાણાને અને કવિને ઉભયને ચિરંજીવ રાખશે. રણમહાછંદના જોડાનું વીરરસનું શંક કાવ્ય ગૂજરાતીમાં છે નહિ.

તેમાંથી મળતી વિશેષ માહિતી.

૮ પ્રસ્તુત ઐતિહાસિક કાવ્ય ઈ. સ. ૧૩૯૩ ના ઈંડરના ઘેરાની હકાકિત આપવા ઉપરાંત પાંચ વરસ પહેલાંની ચડાઈની વિગત પળ પૂરી પાડે છે. ઈ. સ. ૧૩૯૩ માં ઝફરખાને 'હિંદુ ઠાકોરને પોતાના શંકિયા કરી દેવાનું કામ આરંભ્યું અને તેમ કરવાને માટે પ્રથમ તેણે ઈંડર રાજ્ય ઉપર ચડાઈ કરી.' સિતેરહજારીની સાથે તેનો ન્હાનો ભાઈ શમ્સખાન પણ હતો. દીન ગજાવતા મુસલમાન અને હરનાદ કરતા રજપૂત ચોપટગ્રાણ આવ્યા. રાવ રણમહે ધસી શમ્સ-ખાનને બાથમાં લીધો. ખાનનો ભાઈ મહાકુસ્તીની મહાગાંઠમાંથી મહા પ્રયત્ને તનતોડ પ્રયાસે નાસી છૂટ્યો. શમશેરબાજીમાં રણમહે ઝફરખાનને પણ પરાસ્ત કર્યો, રાણાની તરવારના ઝપાટાથી મોત આવ્યું સમજી

સુબો રણભૂમિ મેલી જીવ લેઈ નાઠો; ઇટલે ફતેહ કરવા આવેલી ફોજ પળ હાર માની ભાગી. આવું રણમલ્લછંદમાં શ્રીધરનું કહેવું છે. મને તે મોટે ભાગે સ્વસ્ત્ર લાગે છે. ફારસી 'તવારિખમાં' લખ્યું છે તેવા પ્રકારની ફતેહ જો જાનને પહેલી ચઢાઈમાં મળી હોય, તો ઈંડર ઉપર બીજી અને ત્રીજી ચઢાઈ લેઈ જવાનું કારણ ન રહે. રાણાનું બલ ત્રણ સવારીએ પળ એનાથી તોડાયું નહિ. મુસલમાન સુલતાનોને ઈંડરનો ત્રાસ તો પચીસ વરસ સૂધી, ઇટલે રાવ પૂંજા પર્યંત, તેવો ને તેવો રહ્યો. રાઠોડ રાણાનો ઉપદ્રવ ટાળવા છેવટે સુલતાન અહમદશાહેને ઈ. સ. ૧૪૨૭ માં અંતપાલ દુર્ગ તરીકે અહમદનગર વસાવવું પડ્યું. એ હકીકત લક્ષમાં લેતાં ફારસી તવારિખની નોંધ સરાહગત ભરેલી જણાય છે.

અન્ય શ્રીધર.

૧ રણમલ્લછંદના શ્રીધર ઉપરાંત એક 'ગૌરીચરિત્રનો' શ્રીધર છે.

૮ જુઓ રણમલ્લછંદ, તૂક ૩૨-૩૩. છાપેલી પ્રતમાં સમસુદીન પાઠ છે, તે બદલ સમ્મસજાન વાંચવા વીનતી છે. હાથપ્રતમાં તૂક ૩૩માં સમસુદીન અને તૂક ૬૩ માં સાંતલ પાઠ છે, તે બંને ભૂલ ભરેલા છે. છેલ્લી તૂકમાં કાહનુદેપ્રબંધ અને મુહુળોત નેણસીની જ્ઞાતના આધારે મુધારી કનહડ વાંચવું પડ્યું છે, તેમ તૂક ૩૩માં સમ્મસજાન પાઠ લેવો પડે છે. રણમલ્લછંદની તૂક ૫ માં દદશે અને દશ્યતે પદથી ભૂત અને વર્તમાન કાળમાં મુસલમાન ઉપર રણમલ્લના બાહુબલના પરાક્રમનો નિર્દેશ છે, તેથી પળ ઈ.સ. ૧૩૯૩ નો વિજય ઉપક્ષિત છે.

૧ આ કાવ્ય મુહુતકાવ્યદોહન, ગ્રંથ ૬ માં છપાયું છે.

પરંતુ એ શ્રીધર ભિન્ન સમજવાનો છે. પહેલાનું કાવ્ય છંદોબદ્ધ છે અને તે ઈંડરમાં રચાયું છે; બીજાનું દેશીમાં છે અને તે જૂનાગઢ પાસે લખાયું છે^{૧૦}. ગૌરીચરિત્રના કર્તાએ રાવણમંદોદરી-સંવાદ પણ રચ્યો છે. તેમાં તે પોતાને જીર્ણદુર્ગનો મોઢ અડાલજો કહે છે. રણમહાછંદનો કર્તા વ્યાસ અવટંક ઉપરથી બ્રાહ્મણ સમજાય છે. રાવણમંદોદરીસંવાદની રચનાનું વર્ષ સંવત ૧૫૬૫ છે. રણમહાછંદની રચનાની સાલ ઈ. સ. ૧૩૯૮ (સં. ૧૪૫૪) આવે છે. બે કવિની વચ્ચે એકસો અગિયાર વરસનું અંતર છે. ‘મંત્રી સહમા’નો પુત્ર^{૧૧} ઈંડરના રાજકવિથી બહુ અર્વાચીન છે.

વસંતવિલાસની હાથપ્રતો.

૧૦ બીજું કાવ્ય જે વસંતવિલાસ તેનું ઓળિયું, અમદાવાદમાં સાંકડીશેરીમાં સ્ત્રીજડાની પોળના એક શાસ્ત્રીની પોથીઓ વેચાતી હતી, તેના ભેગું મઠી આવ્યું હતું. એ પ્રત સ્વેચ્છા સૂવાળા કપડાના ચીરા ઉપર આશરે ચોરાશી તકતીમાં ઝૂતારેલ છે. પ્રત્યેક તકતીના આરંભે એક ગૂજરાતી તૂક તથા તે પછી કેટલાક સંસ્કૃતપ્રાકૃત

૧૦ જુઓ ગૌરીચરિત્ર, ૧૬, ૩, સરસ્વતીસાગર નીર નિર્મલ સોમ-શિર ધારા ઢલે. પ્રસ્તુત પંક્તિમાં જૂનાગઢ પાસેના પ્રભાસ ક્ષેત્રનો નિર્દેશ છે.

૧૧ જુઓ રાવણમંદોદરીસંવાદની સમાપ્તિની નીચેની કાઠીઓ.

સંવત પંનર પાંસઠહ જીરણદુર્ગ નિવાસ

પૂર્ણ ચ્યારિ ચૂપહ બીસહ બાંધી બુદ્ધિપ્રકાશિ.

સુહૃ મંત્રી સહમા સુતન કવિતા સીધર નામિ.

ઉતપત મોઢ અડાલજા. તસ તૂઠા શ્રીરામ.

શ્લોક આપેલા છે; અને તે ડતારાની નીચે પ્રસંગને લગતું અજંતાની ગુફાની અસલી ઇત્દેશીય શૈલીનું ચિત્ર દોરેલું જોવામાં આવે છે^૧. કાવ્યની નકલ ઘોઢી ભોંય ઉપર લાલ કાઢી તથા ભૂરી શાહીથી અને ક્ષતિ કરમજી ભોંય ઉપર સોનેરી શાહીથી બ્રાહ્મણી મરોડની દેવનાગરી લિપિમાં કરેલી છે. ઓઢિયાને છેડે ‘શુભં ભવતુ લેલકપાઠ-કયોઃ । શ્રીગૂર્જર શ્રીમાલવંસે સાહશ્રીદેપાલસુત સાહશ્રીચન્દ્રપાલ આત્મપઠનાર્થ । શ્રીમન્ત્રપલિક્કમાર્ક સમયાતીત સંવત્ ૧૧૦૮ વર્ષે મહામાઙ્ગલ્ય માદ્રપદ શુદિ ૧ ગુરૌ અઘેહ શ્રીગૂર્જરધરિચ્યાં મહારાજા-ધિરાજસ્ય પાતસાહ શ્રી અહિમદશાહ કુતબદીનસ્ય વિજયરાઢ્યે શ્રી-મદહમ્મદાબાદ વાસ્તુસ્થાને આચાર્ય રત્નાગરેણ લિલિતોઢયં વસંતવિ-

૧૨ મોગલ અને રજપૂત દિલ્લિલ્લો ગાઢ પરિચય અને ડંડો અભ્યાસ ધરાવનાર શ્રીયુત નાનાલાલ ચમનલાલ મહેતા આઈ. સી. ઇસ. નો આ મત છે. વસંતવિલાસનાં ચિત્રની શૈલી બાવત Rupam, Nos. 22 and 23, April-July, 1925, ઇ ત્રૈમાસિકમાં Indian Painting in the 15th century, an illuminated manuscript ઇ મથાઢ્ઢાનો ઇમનો લેલ જોવો. વધારે વિગત માટે ઇમના Studies in Indian Painting નું બીજૂં પ્રકરણ વાંચવું. ઇ આલ્ફૂં ઇ પ્રકરણ વસંતવિલાસ સંબંધી છે. મધ્યકાઢમાં આપણા દેશના ચિત્રકાર બહોઢી રુશાતિ ધરાવતા હતા. ઉદીચ્ય કવિ શ્યામિલક ઇના પાદતાઢિતક માળમાં પટચિત્ર અને લિપિચિત્ર કિંવા લેપ્યાચિત્રમાં કુશઢ ઢિંઢિક સંજ્ઞાના કલાકારોમાં લાટ ઢિંઢિકનો ળાસ નિર્દેશ કરે છે; જુઓ ચતુર્ભાણી, પા. તા., પૃ. ૨૧-૨૨.

લાસ: । ’ એવી પુષ્પિકા છે. પ્રસ્તુત પ્રતમાં આરંભની છ તકતી નાશ પામી હોવાથી તથા બચેલી તકતીમાંથી કેટલીક દુર્વાચ્ય નીવડવાથી વસંતવિલાસની બીજી હાથપ્રત મેં પૂનાના સરકારી સંગ્રહમાંથી મેઢવી હતી. તે પ્રત પોથીના આકારમાં હતી. એમાં કુલ પત્ર આઠ, પૃષ્ઠ વાર લીંટી અગિયાર અને લીંટીમાં અક્ષર અડતાઢીસ હતા. ગ્રંથમાન બસેં પચીસ શ્લોક આપ્યું હતું. પ્રત જૈન દેવનાગરી લિપિમાં ડતારેલી હતી. તે સુવાચ્ય હતી, પળ બહુ શુદ્ધ ન હતી. ઓઢિયાની અને પોથીની ગૂજરાતી તૂકો લગભગ સમાન હતી. પરંતુ સંસ્કૃતપ્રાકૃત શ્લોકમાં બહુ કર્મીજાસ્તીપણું હતું અને ફેરપળ હતો. પૂનાની પોથીને અંતે ‘ઇતિ શ્રીવસન્તવિલાસ: સમાપ્ત:।’ ઇટલી જ નોંધ હતી. આ બે પ્રતો ઉપરાંત સુરતની સાહિત્યપરિષદના પ્રદર્શનમાં રજૂ થયેલી ઇક જૈન પોથીમાંથી વસંતવિલાસની કેટલીક ગૂજરાતી કઢીઓ જૂની ગૂજરાતીના રસિયા સદ્ગત મળિલાલ બકોરભાઈ વ્યાસે મારા ઉપર ડતારીને મોકલી હતી, તેનો પળ મેં સંશોધનમાં ઉપયોગ કર્યો છે.

રચનાકાઢ.

૧૧ રચનાર વિશેની તથા રચનાના વર્ષ વિશેની માહિતી પૂરી પાડવાની બાબતમાં વસંતવિલાસનો ઘાટ રળમલ્હંદના જેવો છે. બન્નેમાં નથી રચનારનું નામ ને નથી રચનાની સાલ. ઇતિહાસિક કાવ્યના કર્તાનું નામ પુષ્પિકામાંથી મઢે છે; પરંતુ શૃંગારી કાવ્યના કર્તાનું નામ તો તેમાં ઇ છે નહિ. ઇટલે અત્યારે તો પ્રસ્તુત કવિ અજ્ઞાત જ રહે છે. ઓઢિયાનો ડતારો સંવત ૧૧૦ૢ માં થયો છે,

તે ઉપરથી કહી શકાય છે, કે વસંતવિલાસ ઈસવી પંદરમા શતકના ત્રીજા ચરણ પહેલાં રચાયો હોવો જોઈયે. એ મંતવ્યનું રત્નમંદિર-ગણિની ઉપદેશતરક્ષિણી પરોક્ષ સમર્થન કરે છે. એના પૃષ્ઠ ૨૬૮ માં 'વસન્તવિલાસેऽપિ' એવી અવતરણિકાથી 'સખિ ! અતિ' એ પ્રતીકની તુક^{૧૩} નજીવા પાઠભેદથી ટાંકી છે^{૧૪}. રત્નમંદિરે સંવત ૧૧૭ માં મોજપ્રબન્ધ રચ્યો કહેવાય છે. આથી એ જૈન કવિની અવસ્થિતિ ઈસવી પંદરમા શતકના ત્રીજા ચરણમાં અંકાય છે. આગલ કહેવામાં આવશે તે અનુસાર જૈનેતર કવિના ગૂજરાતી કાવ્યમાંથી જૈન કવિના સંસ્કૃત પુસ્તકમાં અવતરણ લેવાય એટલી તેની રૂયાતિ જામવા માટે એક બે ચરણનો ગાલો સ્વીકારતાં વસંતવિલાસની રચના ઈસવી પંદરમા શતકના આરંભમાં સંભવે છે.

કર્તા.

૧૨ આ શૃંગારી કાવ્યનો કર્તા અંધારપછેડો ઓડી અગોચર રહ્યો છે, તેથી તેની જાતભાત વિશે કલ્પના કરવી જોશ્વમં ભરેલી છે; તથાપિ વસંતવિલાસમાં કહીએ કહીએ જે જીવનનો ઉલ્હાસ ડમરાઈ જાય છે તે ઉપરથી અટકલ થાય છે, કે તે કવિ સંસારથી કંટાળેલો વિરાગી નહિ, પણ વિશ્વના વૈભવમાં પરિપૂર્ણ રસ લેનારો રાગી પુરુષ હશે. વસંતના વર્ણનનું કાવ્ય હોવા છતાં તેને એળે ફગ્મુ સંજ્ઞા આપી નથી, ત્યમવલ્લી

૧૩ જુઓ વસંતવિલાસ, તુક ૭૮.

૧૪ ઉપદેશતરક્ષિણીનો હવાલો મજકૂર પં પ્રો પાઠ્યો છે.

સમગ્ર કાવ્યમાં કોઈ પળ સ્થલે જૈન ધર્મનો સુવાસ સ્ફુરતો જોવામાં આવતો નથી, તેથી એ જૈનેતર ઇટલે વૈદિક કવિ હોય. પ્રસ્તુત કાવ્યની ચોત્રીસમી કહીની છાયા પંડિતકવિ રત્નેશ્વરના. ‘દ્વાદશ માસ’માં દૃષ્ટિ સ્વેચ્છે છે^{૧૩}. વસંતવિલાસનો હૃદયરાગ, એનું માધુર્ય, એનું પદલાલિત્ય સર્વ કંઈ મનોહર છે.

સીતાહરણની હાથપ્રત અને રચના.

૧૩ તે પછીના ત્રીજા કાવ્યની હાથપ્રત અમદાવાદના શુક્રવારી બજારમાંથી મેં સ્વરીદી લીધી હતી^{૧૪}. એ પ્રત પોથીના રૂપમાં બ્રાહ્મણી મરોડની દેવનાગરી લિપિમાં લખાયેલી છે. કુલ બાવીસ પત્રની આ પોથીમાં અઢારમું પત્ર ખૂટે છે. અક્ષર માપસર અને એકધારા ન હોવાથી પૃષ્ઠમાં લીંટીનું અને લીંટીમાં અક્ષરનું પ્રમાણ રહ્યું નથી. પ્રતને અંતે ‘શ્રીરામાયણં સમાપ્ત । સંવત્ ૧૬૦૧ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૧ દિને વૈ. વજ્રા લખિતં ।’ એવી પુષ્પિકા છે. પ્રસ્તુત કાવ્યની કહી ૪, ૧૮, ૧૯ અને ૪૯૧ વિચારી જોતાં તેનું નામ રામાયણ અને રામકથા પળ હોય એમ જણાય છે. એના પૂર્વે રામચંદ્રજીના જીવનના વિવિધ

૧૫. સરસ્વાતી રત્નેશ્વરકૃત દ્વાદશ માસ, ફાગણ, કહી ૩.

કેસુ કુસુમની પાંચડી (વાંકડી થઈ પેર)

જાણે મન્મથ આંકડી રાંકડીને કરે કેર.

૧૬ સીતાહરણ વિશે એક આકર્ષક લેખ કાન્હડદેવચંધના સંશોધક અને અનુવાદક શ્રીયુત ડાહ્યાભાઈ પીતાંબરદાસ દેરાસરીએ સાહિત્યપરિષદની સુરતની બેઠકમાં વાંચ્યો હતો, તે એ પરિષદના નિબંધ-સંગ્રહને શોભાવે છે. જિજ્ઞાસુએ ત્યાંથી તે જોઈ લેવો.

પ્રસંગ સંબંધી કર્તા કવિતા રચેલી, તે એને પછીથી આ રામકથામાં મેળવી દીધી જોવામાં આવે છે. એ ઝમેરેલી પૂર્વ કૃતિઓ પૈકી કડી ૨૦-૨૧ રામવનવાસના મંગલાચરણનો ભાગ લાગે છે. કડી ૧૮૧-૧૮૨ લંકા ઉપર સવારી વિશેના કાવ્યમાંની પંક્તિઓ હોય, એમ માસે છે. કડી ૧૮૯-૧૯૨ નું સપનગીત પણ તેમાંનો ભાગ જણાય છે. કડી ૧૯૩-૨૪૬ માં સીતાહરણનાં ધૂલ છે. એને છેડે ફલશ્રુતિ આપી છે, તેથી એ સ્વતંત્ર કૃતિ તરીકે તરત ઓઢાઈ આવે છે. કડી ૧-૩ એની પૂર્વપીઠિકા છે. એમાંની ત્રીજી કડીમાં જણાવ્યા પ્રમાણે સીતાહરણનાં ધૂલ કિંવા પાંચ ધોળનું સીતાહરણ કાવ્ય સંવત ૧૬૨૬ માં રચાયું હતું. રામકથા રચાઈ તે આ ધોળ પછી.

કર્તા કર્મણ.

૧૪ પ્રસ્તુત સીતાહરણ કિંવા રામકથાનો કર્તા કર્મણ છે. તે પોતાના નામને મંત્રી ઉપપદ લગાડે છે; તે ઉપરથી, એ કોઈ રાજા રાણા કે ઠાકોરનો કારભારી હશે, એમ સમજાય છે. સાહિત્યની સૃષ્ટિમાં તો કર્મણ સામાન્ય કથાકાર તરીકે ઓઢાઈશે. રામકથામાં એણે રામાયણના પહેલા અને છેલ્લા કાંડનો કથાભાગ મૂકી દીધો છે અને પોતાનાં પ્રધાન પાત્ર સાથે પ્રત્યક્ષ સંબંધ ન હોય એવો અન્ય કાંડોનો કથાભાગ ટૂંકાવી નાંખ્યો છે અથવા માત્ર સૂચવ્યો છે, તે એની વિવેકબુદ્ધિ વિશે સારો અભિપ્રાય બંધાવે છે. પરંતુ એનાં પાત્રનું આલેખન જે એણે કર્યું છે, તેમાં ઔચિત્યનો મંગ થાય છે. વઢી કથા ભાગમાં એણે જે સ્વકાવ્ય વધારો કર્યો છે, તેમાં પણ એની અકુશલતા

દેવાઈ આવે છે. એનો મૂલકથા સાથે સાંધો મળતો જ નથી. ત્રિક-
લસાના નૃત્યમાં ધંગાળ, માનસરોવરથી શક્તિની વ્હાર, અગિયારમા
રુદ્રનો કોપ, હનુમાનને અતલીબલ વિરુદ્ધ મળવું, इत्यादि નવા ચોજેલા
પ્રસંગમાં દૃષ્ટિગોચર થતી કલાવિધાનની સ્વામી હૃદયમાં સ્ખંભે છે.
સીતાહરણ સાધારણ આસ્વાદ્ય અને વાર્તાની કોટિનું કાવ્ય છે. એની
સાથે એની પૂર્વ કૃતિઓ જોડી દેવામાં કર્મણે માલણના જેવી મૂલ
કરી છે. આ કવિએ ઉત્તર વયે રચેલા માગવત દશમ સ્કંધમાં પૂર્વ
વચનાં કૃષ્ણવાલ્મીલીલાનાં પદો ગોઠવી દીધાં છે. એ છૂટક કવિતાની
દક્ષલથી કથાના વહેણનો સ્થલે સ્થલે રોધ થાય છે; અધ્યાયોનું માપ-
સરપણું ફીટી જાય છે; અને કાવ્યની સુશ્લિષ્ટતાને હાનિ પહોંચે છે.

સીતાહરણ અને કાન્હડદેવબંધ.

૧૫ કર્મણનું સપનગીત પદ્મનાભના સ્વપ્નગીતની સ્મૃતિ આપે
છે^{૧૭}. સીતાહરણની કેટલીક પંક્તિઓ કાન્હડદેવબંધની પંક્તિઓ સાથે
મળતાપણું ધરાવે છે: બન્ને કાવ્યમાં કેટલાક પદપ્રયોગ અને પ્રસંગ
પણ સમાન છે. પદ્મનાભ અને કર્મણ લગભગ એક જ સમયના કવિ
છે. એ બે એક જ સ્થળના એ ન હોય ?

સીતાહરણનો પદ્યબંધ.

૧૬ સીતાહરણનો પદ્યબંધ બહુ સાદો છે. તે દોહરા, ચોપાઈ,
છપ્પય, પવાડા અને ગીતનો બનેલો છે. એમાં ઉતારેલાં સંસ્કૃત શ્લોક-
શિત મોટે ભાગે પ્રાચીન નથી. 'કિહાં ચન્દન' પ્રતીકનું મૂજરાતી સુમા-

ધિત ચંદનમલયાગરીની વાર્તાના પ્રાચીનપણા વિશે ધ્યાન રાખે છે. જે જૂના રાસમાંથી કર્મણે તે લીધું હોય, તે તપાસ કરી મેળવવાની જરૂર છે^{૧૮}.

ઉષાહરણની હાથપ્રતો.

૧૭ સંગ્રહમાંના ચોથા કાવ્યની જૂની હાથપ્રત Baroda Central Library માં છે. તે સદ્ગત ઉત્સાહી સંશોધક ચમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલે મેળવી હતી. એ પ્રત ઉપરથી તેમણે પ્રસ્તુત કાવ્ય Baroda Miscellany, Vol. II, nos 3-4 માં છપાવ્યું હતું. એમાં ઘણી પંક્તિઓ અશુદ્ધ છે અને પદ્યબંધ અત્યંત દૂષિત છે. ઉષાહરણની બીજી બે હસ્તલિખિત પ્રત ગુજરાત વર્નાક્યૂલર સોસાઈટીના સંગ્રહમાં છે^{૧૯}. તેની ભાષા અર્વાચીન થઈ ગઈ છે; અને મૂળમાં ફેરફાર પણ બહુ થયેલો જોવામાં આવે છે. આ બે હાથપ્રતમાં લખ્યાસાલ છે નહિ. Baroda Miscellany માં ઉષાહરણને છેડે 'સંવત ૧૬૭૩ વર્ષે પ્રથમ આસો શુદ્ધિ ૨ સોમે લિખિતં ઋષિ જેસંગ । સ્વપઠન-અન્યેષાં પઠનાર્થ । શુભં ભવતુ લેખકપાઠકયોઃ' એવી પુષ્પિકા છે.

૧૮ મદ્રસેનકૃત ચંદનમલયાગરીરાસના આરંભમાં આ સુમાધિત આપ્યું છે. પરંતુ જૈન કવિ મદ્રસેનનો સમય સંવત ૧૬૬૫ ની આસપાસ છે; જુઓ જૈન ગૂર્જર કવિઓ, ભાગ ૧, પૃ. ૫૯૬-૯૭. જૈનેતર અને જૈન ઉભય કવિએ કોઈ પ્રાચીન કાવ્યમાંથી આ સુમાધિત ઉતાર્યું હશે.

૧૯ આ બે પ્રતો ગુજરાત વર્નાક્યૂલર સોસાઈટીના આસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી રા. હીરાલ્લાલ ત્રિ. પારેલે મેળવી હતી. ઉષાહરણના સંશોધનને માટે એ

રચનાકાળ.

૧૮ પ્રસ્તુત કાવ્યની સમાપ્તિ સંવત ૧૧૧૪ ના દામોદરમાસમાં કાર્તિક એકાદશી ને ગુરુવારે થયેલી કહી છે. દામોદરમાસ, પુરુષોત્તમમાસ, અને અધિકમાસ હું પર્યાય સમજૂ છું. ઉતારાની તિથિ કાર્તિક એકાદશી છે, તેથી અધિકમાસ કાર્તિક ઠરે છે પણ શુક્લ કે કૃષ્ણ, તે જણાવ્યું નથી. તે નિર્દિષ્ટ ગુરુવારને આધારે ગણી કાઢવું રહે છે.

કર્તા જનાર્દન.

૧૯ ઉષાહરણ ત્રવાહી નિંબાના પુત્ર ત્રવાહી જનાર્દને રચ્યું છે. એ જ્ઞાતિએ સ્વહાયતો બ્રાહ્મણ હતો અને અમરાવતીમાં રહેતો હતો^{૨૦}. જનાર્દન કથાભાગ ગાનારો લેખક છે એની કવિતા સાદા લોકગીતની કોટિની છે. પ્રતિભાનો ચમત્કાર કે કલાનો ઓપ ઉષાહરણમાં છે નહિ. જનાર્દનની બીજી કૃતિ મળી નથી.

ઉષાહરણનો પદ્યવંચ.

૨૦ ચૈત્ર વાવીસ^{૨૧} કહીનું ઉષાહરણ આવું એ વિવિધ દેશમાં

કલાકના કલાક મારી સાથે ગાઢતા હતા. ઉદ્ધારનું કાર્ય સિદ્ધિ પહોંચ્યું તે એમનાં આગ્રહ અને સ્વંતને લીધે.

૨૦ કવિ જનાર્દનનું નિવાસસ્થાન ક્યાં આવ્યું તે નક્કી કરવું મુશ્કેલ છે. દક્ષિણની અમરાવતીનો તો સંભવ ઓછો છે. વચ્ચેના કાઠિયાવાડ-માંનું અમરેલી તે અમરાવતી હોય. ‘નગરી એક અમરાવતી, તર્હી રાજ્ય કરે સુલતાન’ એ વૈવાહિક ગીતમાં કોઈ અમરાવતીનું નામ આવે છે.

૨૧ ઉષાહરણના આરંભે કવિએ કાવ્યમાન ચૈત્ર વીસ કહી કહ્યું છે, તેનાથી બે કહી મુદ્રિત પ્રતમાં વધારે છે.

રચ્યું છે. એમાં આંતર પ્રાસની એકપદી દેશી જનાર્દનને વિશેષ પ્રિય હોય એમ જણાય છે; શાથી જે એ બંધ બાર કડવાંમાં એણે વાપર્યો છે^{૨૨}. રુચિ બદલાતાં આજ્ઞા કડવાં એ દેશીમાં રચાતાં બંધ પડે છે. ઉત્તર કાલમાં કડવાનું મ્હોડિયું જ પ્રસ્તુત દેશીમાં બાંધવામાં આવેલું જોડ્યે ઢિયે, જનાર્દને ઉપયોગમાં લીધેલી બીજી દેશીઓથી ‘સાહેલડી’ની અને ‘શ્રીરંગ’ની દેશી તેના બંધથી નોંધી ઓછાવાઈ આવે છે^{૨૩}. ઉપા-
હરણના ઉદ્ધારમાં હાથપ્રતો જે સહાયતા આપી શકી નથી તે દેશીના માપે આપી છે.

પ્રબોધચિંતામણિની હાથપ્રતો.

૨૧ પાંચમું કાવ્ય પહેલું પ્રકાશમાં મૂકવાનું માન સંસ્કૃત પ્રાકૃત અને અપભ્રંશમાં નિપુણતા ધરાવતા Baroda Central Library ના પંડિત લાલચંદ્ર ભગવાનદાસને છે. પ્રસ્તુત કાવ્ય એમણે ‘ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ’ એ નામથી ગવેષણાપૂર્ણ પ્રસ્તાવના સાથે પાંચેક વર્ષ ઉપર છપાવ્યું હતું. એની વાચના વડોદરામાં કોઠીપોઠના ઉપાશ્રયના પુસ્ત-
કસંગ્રહમાંની હાથપ્રતને મોટે ભાગે અનુસરે છે. એમાં પત્ર ૨૯, પૃષ્ઠમાં

૨૨ જુઓ ઉપાહરણ, કડવાં ૨, ૫, ૬, ૮, ૧૧, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૨૮ અને ૨૯. આંતર પ્રાસની સાંકળીમાં કહીંક ત્રણ અને કહીંક બે અંકોડા આવે છે. ત્રીજા અંકોડાવાળો સ્તંભ બહુધા ન્હાનો હોય છે.

૨૩ જુઓ કડવું ૧૦ અને કડવું ૩૨. સત્તાવીસમા કડવાની ‘હરગોપાલ’ની દેશીનો બંધ ‘સાહેલડી’ની દેશીના બંધને મળતો છે.

પંક્તિ ૧૧ અને પંક્તિમાં અક્ષર ૩૨ થી ૪૦ છે. એ પ્રત પઢિમાત્ર-
વાળી નાગરી લિપિમાં ઉતારેલી છે. ઉતારાનો સમય એમાં નોંધ્યો
નથી. પણ પંડિત લાલચંદ્ર તે પ્રત સંવતના સોઝમા સૈકામાં લખાયેલી
ધારે છે^{૨૪}. પાઠના ઉદ્ધારમાં મેં તેની મુદ્રિત વાચનાનો ઉપયોગ કર્યો છે.
પ્રકાશિત 'ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ'માં સંશોધકે વડોદરાના આત્મારાધ
જૈન જ્ઞાનમંદિરમાંની હાથપ્રતનાં પાઠાંતર પરિશિષ્ટમાં આપ્યાં છે. શંકા-
સ્થાન વિશે ઊહાપોહ માટે મેં પ્રસ્તુત હાથપ્રત ઉદાર આશયવાળા
મુનિમહારાજ પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી દ્વારા નિર્દિષ્ટ જ્ઞાનમંદિરના
સેક્રેટરી તરફથી મેળવી હતી. તેમાં પત્ર ૪૬, પૃષ્ઠમાં પંક્તિ ૧૫ અને
પંક્તિમાં અક્ષર ૬૦ થી ૬૮ હતા. એ પ્રત પઢિમાત્રા વગરની દેવનાગરી
લિપિમાં ઉતારેલી હતી. પ્રત્યેક પૃષ્ઠમાં વચ્ચોવચ્ચ વીસ અક્ષરપૂર જગા
રોકતો સ્વસ્તિક હતો. તેમાંનું પહેલું આરંભમાં અને છેલ્લું અંતમાં
અધુરું હતું. તેથી સમજાય છે કે સદર પોથી કોઈ મોટી પોથીનો ભાગ
હશે. એમાં 'ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ' નિરંક પત્ર ૨ થી નિરંક પત્ર
૧૩ સૂઝીમાં સમાયેલો છે. પ્રતમાં કોઈ પણ સ્થળે લેખનકાળનો
ઉલ્લેખ છે નહિ. પઢિમાત્રાના અભાવના કારણથી આ નરસિંહજીની
પોઠની હાથપ્રત કોઠીપોઠની હાથપ્રતથી કંડક અર્વાચીન હોવી સંભવે
છે. એની ઉપર નંબર ૭૬૧ ચઢાવેલો છે. અધિક પ્રકાશના લોભથી
મુંબઈની મોહનલાલજી સેટૂલ લા બ્રેરીના સંગ્રહની હાથપ્રત પણ મેં
મગાવી હતી. તે મને સુપ્રસિદ્ધ 'જૈન ગૂર્જર કવિઓ'ના કર્તા રા. રા.
મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈએ મેળવી આપી હતી. એ ત્રેવીસ પત્રની

પોથી છે. તે પૈકી પત્ર ૧૬ તથા ૨૨ खूटे છે. પ્રત્યેક પૃષ્ઠમાં પંક્તિ તેર ચૌદ અને પંક્તિમાં અક્ષર અડત્રીસને આશરે છે. લિપિ પઢિમાત્રાવાળી દેવનાગરી છે. આ પ્રતમાં જૂના શુદ્ધ પાઠ જલવાઈ રહેલા મને પ્રાપ્ત થયા. એની પુષ્પિકા નીચે પ્રમાણે છે. 'इति श्री त्रिभुवनदीपक प्रबंध समाप्त मिति । संवत् १६२२ वर्षे आषाढ मासे बहु(ल) पक्षे एकादशी ११ गुरुवासरे ॥ शुभ नक्षत्रे लग्ने । पुस्तकं च भट्टारक श्रीपुन्यप्रभसूरीश्वराणां शिष्य भट्टारक श्री जयसिंह सूरिणा लेषयांचक्रे । आचंद्रार्क चिरं नद्यात् । इत्यादि.

રચનાકાલ.

૨૨ પ્રસ્તુત કાવ્યની રચનાનો સમય પળ 'વસંતવિલાસ'ની પેઠે અનિશ્ચિત છે, પરંતુ જેમ ઉત્તરનો ઉત્તર અવધિ સ્થપાય છે, તેમ પૂર્વનો પૂર્વ અવધિ આંકી શકાય છે. જયશેખરસૂરિએ સં. ૧૪૬૨ મ સંસ્કૃત ભાષામાં પ્રબોધચિંતામણિ^{૨૫} નામે કાવ્ય રચ્યું, ત્યારપછી

૨૪ જુઓ પંડિત લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ સંપાદિત ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધની પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૧૩.

૨૫ માધનગરની શ્રીજૈનધર્મપ્રસારક સભાએ સંસ્કૃત પ્રબોધચિંતામણિ કાવ્ય છપાવ્યું છે. અત્યારે તે દુષ્પાપ્ય છે. એનું ગૂજરાતી ભાષાંતર પણ એ જ સભાએ છપાવી પ્રગટ કર્યું છે. પ્રસ્તુત સંસ્કૃત કાવ્ય ઉપરથી ધર્મમંદિરે સં. ૧૭૪૩ માં મોહવિવેકનો રાસ રચ્યો છે. એ રાસ શ્રીયુત મમસુલલાલ રવજીભાઈ મહેતાના જૈન કાવ્યદોહન ભાગ ૧, પૃષ્ઠ ૨૨૮-૩૬૪ માં છપાયો છે.

તેમણે મૂઢની રૂપરેલામાં જૂજ ફેરફાર કરી ઓર રંગ પૂરી સંસ્કૃતના અણજાણ શ્રોતાને રુચ્છતી પ્રાકૃત વાણીમાં સ્વતંત્ર કાવ્ય રચી કાઢ્યું; તે જ આ ગુજરાતી પ્રબોધચિંતામણિ છે. એને હું ઈસવી પંદરમા શતકના પહેલા ચરણમાં મૂકું છું.

કર્તા જયશેખરસૂરિ.

૨૩ જયશેખરસૂરિ શ્વેતાંબર જૈન સંપ્રદાયના અંચલ ગચ્છના મહેન્દ્રપ્રભસૂરિના વચટ શિષ્ય થાય. સૌથી ન્હાના શિષ્ય મેરુતુંગ-સૂરિ સંવત ૧૪૧૮ માં દીક્ષા લીધી હતી. અર્થાત્ જયશેખરસૂરિનો દીક્ષાસમય તે પહેલાં. એમણે સંસ્કૃત પ્રાકૃત અને ગુજરાતીમાં કાવ્ય રચ્યાં છે. એક જ વર્ષમાં ઉપદેશચિંતામણિ, ધમ્મિલચરિત મહાકાવ્ય અને પ્રબોધચિંતામણિની સંસ્કૃતમાં રચના • સૂરીશ્વરની અસાધારણ શક્તિની પ્રતીતિ કરાવે છે. એમણે જૈનકુમારસંભવ નામે મહાકાવ્ય પણ રચ્યું છે. આ ઉપરાંત એઓ શત્રુંજયદ્વાત્રિંશિકા, ગિરનાર-દ્વાત્રિંશિકા, મહાવીરદ્વાત્રિંશિકા અને ક્રિયાગુપ્તસ્તોત્ર તથા આત્માવ-બોધકુલક પણ રચ્યાં છે. આ લઘુ કૃતિઓમાંની છેલ્લી પ્રાકૃતમાં છે; અને છેલ્લી દ્વાત્રિંશિકા ભાષાસમકસ્યે છે; બીજી ન્હાની મોટી કૃતિઓ સંસ્કૃતમાં છે. જયશેખરસૂરિની માતૃભાષામાં કૃતિ તો સંગ્રહેલો પ્રબોધચિંતામણિ જ છે^{૨૬}. એના બંધની સરલતા, વાણીનો પ્રસાદ અને કવિતાની ધમક જોતાં સૂરીશ્વરે બીજાં ગુજરાતી કાવ્યો રચ્યાં હોવાં જોઈયે.

૨૬ આ હંફીકત મંદિત લાલચંદ્ર મગાવાન તાલ સંપાદિત ત્રિભુવન-દીપક પ્રબંધની પ્રસ્તાવનામાંથી સંક્ષેપમાં કતારી છે.

પ્રબોધચિંતામાણિ અને પ્રબોધચન્દ્રોદય.

૨૪ પ્રબોધચિંતામાણિ ગૂજરાતીમાં જૂનામાં જૂનું રૂપક છે. જય-શેઝરસૂરિનો આદર્શ કવિ કૃષ્ણમિશ્રનું પ્રબોધચન્દ્રોદય નાટક હોય, એમ તેની સંકલના અને તેના નામ ઉપરથી જણાય છે. પ્રબોધચન્દ્રોદયમાંના સ્ત્રીજન્મ વૈષ્ણવ રૂપકનાં શૈવ અને જૈન, નૈયાયિક અને રાસેશ, એમ અનેક વધતાં ઓછાં સંવાદી પ્રતિબિંબો સંસ્કૃતમાં ઘડાયાં છે^{૨૭}. તે બધાં જ્યારે નાટકરૂપે છે, ત્યારે પ્રબોધચિંતામાણિ કાવ્યના રૂપમાં દર્શન દે છે. બિંબજન્મ પ્રબોધચન્દ્રોદયમાં, બ્રાહ્મણ મહામાત્ય ગોપાલે ઈ. સ. ૧૦૬૬ માં ચેદિ દેશના કલ્ચુરિ રાજા કર્ણને હરાવીને જેઠાકમ્બુ-ક્તિના ચંદ્રવંશી (ચંદેલ) રાજા કીર્તિવર્માનો ઉદય સાધ્યો, તે વૃત્તાંત સાથે સંવાદ ધરાવતું સંવિધાન યોજ્યું છે. એમાં મોહ રાજાનો પરાજય કરીને વિવેક પૂર્ણ પ્રબોધચંદ્રનો ઉદય સાધે છે^{૨૮}. પ્રસ્તુત સંવાદી નાટક ઉક્ત વિજયના મહોત્સવમાં રાજા અને મહામાત્ય સમક્ષ ભજવવામાં આવ્યું હતું. એ રૂપક કૃષ્ણમિશ્રે પોતાના શિષ્ય મોપાલની પ્રસન્નતા

૨૭ જેવાં કે વેકટનાથનું સંકલ્પસૂર્યોદય, આનંદરાય મસ્ત્રીનું વિદ્યાપરિણયન અને જીવાનન્દન, ગોકુલનાથ ઉપાધ્યાયનું અમૃતોદય, પદ્મસુંદરનું જ્ઞાનચન્દ્રોદય, વાદિચંદ્રનું જ્ઞાનસૂર્યોદય. યશઃપાલના મોહપરા-જયમાં પણ રૂપકનો પ્રયોગ છે.

૨૮ જુઓ પ્રબોધચન્દ્રોદય । પ્રસ્તાવના । ૧ । વિવેકેનેવ નિર્જિત્ય-કર્ણ મોહમિવોર્જિતમ્ । શ્રીકીર્તિવર્મા-પતેર્બોધસ્યેવોદયઃ કૃતઃ॥. અહીં બોધ પદથી પ્રબોધ કિંવા પ્રબોધચંદ્ર અભિપ્રેત છે.

અર્થે રચ્યું હતું. પ્રબોધચંદ્રોદય સારી રૂયાતિ પળ પામ્યું અને એનાં
બહુ અનુકરણો પળ થયાં, તે બધું એ સ્વરૂં. તથાપિ કહેવાની જરૂર છે
કે રૂપકાત્મક વસ્તુ રંગભૂમિ ઉપર ઓછું મજવવા યોગ્ય છે. અધ્યા-
રોપને અંગે રહેલી અવાસ્તવતા પ્રયોગની સફળતામાં આડી આવે છે.
અમૂર્ત માવો અભિનયમાં મૂર્ત પાત્રોનું કાર્ય કરવા અસમર્થ નીવડે છે.
રૂપકની ઘટના દૃશ્યના કરતાં શ્રવ્ય કાવ્યને અને કથાને વિશેષ
અનુકૂળ છે. તે જોતાં પ્રયોગબંધનો માર્ગ મૂકી જયશેખરસૂરિએ કાવ્ય-
બંધનો માર્ગ લીધો એ બહુ યોગ્ય કાર્ય છે. રૂપક મનનગ્રાહ્ય છે. તેના
કાવ્યરૂપે નિરૂપણથી ઔચિત્ય સચવાય છે અને નવીનતા એ આવે છે.

રૂપકનું વસ્તુ.

૨૫ જયશેખરસૂરિના પ્રસ્તુત કાવ્યમાં વિવિધ પેટારૂપકો
સમાયાં છે^{૨૫}. તે બધાનું નિરૂપણ કરવું આવા લઘુ સંગ્રહની પ્રસ્તાવનામાં
અસ્થાને ગણાય. તે કારણથી પ્રબોધચિંતામણિના મુખ્ય અંશનો સંક્ષે-
પમાં ઉદ્ધાર કરું છું.

૨૬ વિશ્વનું સામ્રાજ્ય ધરાવતો પરમહંસ નામે રાજા છે. કોઈ
એને અર્હત^{૨૬} કહે છે, કોઈ બ્રહ્મ (અલખ) કહે છે. તેને ચેતના નામે

૨૭ જેવાં કે અવિદ્યાનગરી અને તેનું અધિકારિમંડલ, પુણ્યરંગ-
પાટળ અને તેનું અધિકારિમંડલ, વિવેક અને મોહની યુદ્ધસામગ્રી.

૩૦ ભ્રમ ન થાય તે સારૂં મેં પરમાત્મા માટે કથાસારમાં અર્હતનો
અને પરમેષ્ઠીને માટે અરિહંતનો ઉપયોગ કર્યો છે. કવિ ઉભયને માટે
અરિહંત બોલ વાપરે છે.

રાણી છે. રાજારાણીને પરસ્પર માઢ પ્રેમ છે. એક દિવસ વર્ણે શ્યામ પળ મોહ ઉપજાવતી, વિકારી દૃષ્ટિવાળી માયા નામે નવયૌવના સુંદરી પરમેશ્વરની નજરે ચડી. તેની મધુર મૂર્તિ રાજાના અંતરમાં વસી. મલિન મનની માયામાં લુબ્ધ ન થવા રાણીએ રાજાને બહુ કહ્યું, પણ તેના કહેણની કંઈ ટેકી લાગી નહિ. ત્યારથી ચેતનાએ સ્વામીને વિશેષ કહેવાનું જ નહિ, પણ નજરે પડવાનું એ બંધ કર્યું. માયાને તો એટલું જ જોઈતું હતું. તે હવે પરમહંસની માનીતી રાણી થઈ બેઠી. તેના ફંદમાં ફસી નવી કાયાનગરી વસાવી મન નામે અમાત્યને કાર-ભાર સોંપી દેઈ પરમ ઐશ્વર્ય કોરે મૂકી રાજા નવી રાણી સાથે અલ્ખંડ ભોગવિલાસમાં મગ્ન થયો. વિષયનો કેફમાં ભાન ભૂલેલા રાજાને રાણી અને અમાત્યે પાપની બેઢી જડી કેદમાં નાંચ્યો. માયાના પ્રીતિપાત્ર મન અમાત્યે હવે રાજમુગટ ધારણ કર્યો. એ ધારે તેને બાંધે, ધારે તેને છોડે: એકને લૂંટી લે, એકને ન્યાલ કરી દે.

૨૭ મન રાજા બે રાણીઓ પરણ્યો, પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ. પહેલી રાણીએ મોહને અને બીજીએ વિવેકને જન્મ આપ્યો. પ્રવૃત્તિને નિવૃત્તિ આંચના પાટા જેવી લાગતી હતી. શોક્યનું સમૂહું સાલ કાઢવાની મતલબથી તેણે સ્વામીના કાન ખૂબ ધંધેર્યા. એની કૂડી શીશવળીથી મન રાજાએ નિવૃત્તિ અને વિવેકને દેશવટો દીધો. તેમના ગયા પછી મોહ કુંવરને રાજ્યાધિકાર અપાવવો તે તો સ્હેજ વાત હતી. પ્રવૃત્તિના સ્નેહનો પડતો બોલશીલી મને મોહને રાજા બનાવ્યો. નવા રાજાએ અવિદ્યા નામે નગરી વસાવી તેને પોતાની રાજધાની કરી. મોહ રાજા

दुर्मतिने परण्यो. तेनाथी तेने काम राग अने द्वेष ए त्रण कुंवर तथ निद्रा अधृति अने मारि ए त्रण कुंवरी मळी छ संतान थयां. दुर्मा राणीए घर भरी नांख्यू.

२८ देशवटो पामेलां निवृत्ति अने विवेक विप्रपुरी आदि अने स्थळे भमतां भमतां प्रवचनपुरी नामे नगरी पासेना आत्माराम वनम वसता विमलबोधने त्यां जई चड्यां. एणे तेमने ऊतारो आप्पं एटलूं ज नहि, पण विवेक कुंवरनां उत्तम लक्षण जोई तेने सुर्मा नामे कन्या. पण परणावी. पछी राजानां पासां सेववाथी भाग्य ऊघ डशे एवो विमलबोधनो उपदेश थतां सुमतिने लेई निवृत्ति पुत्र सां प्रवचनपुरीमां जईने रही. विवेक त्यांना राजा अरिहंत रायना दरबारम गयो. तेना उपर प्रभुनी अमीदृष्टि ठरी. अवसर साधी विवेके मो राजाना अत्याचारनी वात करी. ते उपरथी प्रभुए विवेकने हुक कर्यो, के मोहना अमलथी जे जे मनुष्यो त्रासी गया होय तेमं लेईने तारे आपणा राज्यमां मुक्तिपुरी वसाववी. ए हुकम बहु सा रीते अमलमां मूक्याथी प्रसन्न थई अरिहंत प्रभुए विवेकने पुण्यरंग पाटणनी जागीर आपी.

२९ विवेक पुण्यरंगपाटणमां सुखे राज्य करे छे, त्यां दं कदागम अने पाखंड नामे मोहरायना त्रण छूपा जासुसो तेनूं पगे गोतता आवी पहोच्या. परामां रही तेमणे त्यांनां केटलांक मनुष्य मोळवी पोस्ताना पक्षमां लीधां. पछी तेमो शहेरमां पेसवा गय पण ज्ञान नामे कोटवाळे तेमने विदेशी जाणी पेसवा दीक्षा नहि

ઘટલે કરીને કદાગમ અને પાસંડ પાછા વળી ગયા. પાછલ રહેલો દંભ વેશ બદલી શહેરમાં દાસલ થયો. ત્યાં તેણે વિવેકરાયનો વૃદ્ધિ પામેલો પ્રતાપ પોતાની આંખે જોયો. વિશેષમાં, મોહરાયને જીતવા સમક્ષિત નામે મંત્રી સાથે વિવેક મસલત કરતો હતો, તે પણ તેણે અદૃશ્ય રૂપે કાનોકાન સાંભળી. રાજ્યના જોશીનું એમ કહેવું થયું કે અરિહંત પ્રભુના સામંત સદુપદેશને સંયમશ્રી નામે કુંવરી છે તેની સાથે જો રાજાજીનો વિવાહ થાય, તો સર્વ શત્રુ નાશ પામવાનો જોગ છે. વિવેકે એક રાણી ઉપર બીજી રાણી કરવાની આનાકાની કરી. પણ સુમતિએ પોતે આગ્રહ કર્યાથી અરિહંત રાય તરફ વિવાહની વિષ્ટિએ દૂત મોકલવાનું ઠર્યું. આ બધી હકીકત જાણી લેઈ દંભે આવી મોહરાયને નિવેદન કરી. તે સાંભળી મોહ અત્યંત મય પામ્યો, અને વિવેકને જીવતો જવા દીધો તે બાબત સંતાપ કરવા લાગ્યો. તેને પાટવી કુંવર કામે ધીરજ આપી કહ્યું કે ‘પિતાજી ! ફિકર ન કરો. આ વસંત આવે છે, ઘટલે હું દિગ્વિજયની સવારીએ નીકળું છું, અને વિવેકનો ઠામ જ ફેઢું છું.’

૩૦ કામ કુંવરે બોલેલું પાઘ્યું. અબઝા કહેવાતી પણ અંપરિ-મિત બઝવાળી સ્ત્રીઓની સેના સજી તે વિજયયાત્રા નીકળ્યો. પ્રથમ તે બ્રહ્મલોકમાં ગયો. ત્યાં સાવિત્રીની સરદારી નીચે ભૂદેવીઓના મોટા કટકે બ્રહ્મદેવને અને બ્રહ્મર્ષિઓને જીતી લીધા. બ્રહ્મલોકનો ઉપહ્યો કામ કુમાર ભૂલોકમાં આવ્યો. ત્યાં તેણે કાલિદીને કાંઠે ળગાવતારી વિષ્ણુને જોયા. તેમને તેણે સોઠ સહસ્ર ગોપીઓની

ફોજથી ઘેરી લેઈ વશ કર્યા. ત્યાંથી તે વાયુના વેગે ઉત્તરમાં કૈલાસે પહોંચ્યો; અને શંકરને હાકેટીને કહ્યું કે તમે મદનદહન બિરુદ ધરાવો છો, તો આવી જાઓ સામા, મને યુદ્ધ આપો; અથવા તો હાથ જોડી મારી મહારથિનીમાંની આ પાર્વતીને ધણિયાળી કરી તમારે માથે એનું ધણિયાપૂં સ્વીકારો. કામના પરિબલ્થી મૂઢ બનેલા યોગિરાજે પાર્વતીનું પાણિગ્રહણ કર્યું એટલું જ નહિ, પણ અર્ધનારીશ્વરરૂપે અર્ધા અંગનાં અને શક્તિરૂપે સર્વ દેવનાં ધણી બનાવ્યાં. તેમનું અનુકરણ કરી વસિષ્ઠ વિશ્વામિત્ર જેવા આરૂઢ તપસ્વીએ પણ કામસૂત્રના શાસનને માન આપી ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વીકાર્યો અને તેને ચારે આશ્રમોમાં શિરો-માણિ ઠરાવ્યો.

૩૧ એ રીતે દેશદેશાંતર જીતી વઢી કામ કુમાર પુણ્યરંગપાટળ મળી ધસ્યો. એ સમાચાર જાસુસ એકશ્વાસે વિવેકરાય હજુર લાવ્યો, તે જ ઘડીએ વગર વિલંબે પ્રવચનપુરીએ આવવાનો અરિહંત પ્રભુનો આદેશ લેઈને વિષ્ટિકાર પણ આવ્યો. પ્રભુની આજ્ઞા માથે ચઢાવી વિવેક પ્રવચનપુરી જવા નીકળ્યો. એણે કરેલા સંકેત પ્રમાણે એને બાલમિત્ર વસ્તુવિચાર પુણ્યરંગપાટળની પ્રજાને પાછલ્થી પ્રવચનપુરી લઈ ગયો. તેમના જવાથી નગર લગભગ खाली થઈ ગયું. એટલામાં શત્રુની સેના દડમજલ કરતી આવી પહોંચી. શહેર खाली જોઈ કામ કુમાર કાકાને બ્હીકનો માર્યો માગી ગયેલો માની ફૂલાયો. શહેરમાં એડી આઠસુ પડી રહ્યા હતા તેમને બંદીવાન કરી વિશ્વવિજયી યોદ્ધો નાસેકુની પૂંઠ લેવી નાદુરસ્ત ધારી ગડગડતી નોબતે અને ફરહરતા

निशाने अविद्यानगरी पाछो फर्यो. नगरना लोके एने मोतीए वधाव्यो,
माताए एनां ओवारणां लीधां अने पिताए एनी पीठ थाबडी.

३२ मोह रायना मनमां एक ज वातनी खटक रही गई.
विवेक छटकी गयो ते तेने खूंच्युं. ते पळे प्रतीहारे आवी कह्युं, के
एक प्रचंड योद्धो दर्शनार्थी देवडीए उभो छे. राजानी आज्ञा थतां
ते नवतर वीरे आवी मोहने प्रणाम कर्यो. राजाए पूछ्युं के ' तमारुं
नाम शुं, भाइ ? ' तेणे जवाब दीधो: ' महाराज ! मने कळिकाळ
कहे छे. हूं तमारा शत्रुओनो काळ छूं. विवेकने हूं कृटी नांखीश;
मुक्तिपुरीनो रस्तो ऊजाडीश; अने प्रवचननगरीने पण खळभळावीश.'
राजाए सत्कार करी तेने राखी लीधो. कळिकाळे वैरीना राज्यमां
भेळ पाडी केटलाकनूं सर्वस्व लूंटी लीधूं; केटलाकने बंदीवान कर्या;
अने केटलाकने भवाटवीमां रखडता कर्या. तेणे केटला ए आश्रम
उज्जड कर्या; केटलां ए गाम हतां—न—हतां कर्या; केटलां ए शहेर
बाळी मूक्यां. मोहरायना किंकरे वर्ताविला केरनो पोकार ठेठ अरि-
हंत प्रभुने काने पहीच्यो.

३३ ते अवसरे प्रवचनपुरीमां संयमश्रीना स्वयंवरनी धामधूम
मची रही हती. त्यां भरी राजसभामां अरिहंतराय समक्ष विवेके
पांच अपूर्व पराक्रम करी बताव्यां. पछी तेणे अति दुष्कर राधावेध
पण साध्यो. ते ज क्षणे संयमश्रीए तेने कंठे वरमाळा आरोपी. हाथे-
वाळो मळ्या बाद कांकणदोरा छोडवा न रहेतां अरिहंत प्रभुना

आदेश अनुसार विवेक संयमश्री साथे जगतमां त्रास वर्तावता मोहने जीतवा महा बळवान सैन्य लेई नकळ्यो.

३४ विवेकने आवतो सांभळी मोह राजा पण असंख्यात दळ साथे मेदान पड्यो. शत्रुंजयनी पंचकोशीमां बे सैन्य भेटामेट थयां. उभय पक्षना योद्धाओ जीव पर आवी बडी बहादुरीथी लड्या. कटोकटीना समयमां मोहराजानां धाडांमांनी भडकणभूत भरकुशे भागवा मांड्युं; तेनो चेप लागी लश्करमां भंगाण पड्युं. ओट वारवा मोहराजा आगळ घस्यो. वैरना अग्निथी प्रजळता राजाए भेंसाडोह वर्ताव्यो^{३१}. तेणे विवेकनूं सैन्य डामाडोळ थवा लाग्युं. ए परिस्थितिमां विवेके आगळ आवी मोहने आंतर्यो. बंने वीर वच्चे प्राणांत युद्ध जाम्युं. छेवटे विवेके ब्रह्मास्त्र मूकी मोहनूं माथूं ऊडावी दीधूं. अरिहंत रायनो जय थयो.

३५ मोहनी वांसे एनी माता प्रवृत्ति झुरी मुई. मन राजाने पण पूर्वना चिरपरिचयने लीधे पुत्रनूं मरण बहु साल्युं. परंतु विवेके प्रीतिपुरःसर पिताने कषायोने हणी इंद्रियोने जीती शमरसना पूरमां झीलवानो प्रतिबोध कर्यो. ते मार्गे चडी मन राजाए अंते शुक्र ध्यान रूपी अग्निमां प्रवेश कर्यो.

३६ चेतना राणी अत्यारसूधी अज्ञातवास सेवती हती, ते मायानो पक्ष तूट्याथी अवसर जोई स्वामी पासे आवी कहेवा लागी के ' परमहंस प्रभु ! आ अनेक उपद्रववाळी कायानगरीमां तमारो

વાસ ઘટતો નથી. ન્હાના ગામધણી મટી તમે વિશ્વના સમ્રાટનું પરમૈશ્વર્ય પુનઃ સ્વીકારો. પરમજ્યોતિઃસ્વરૂપ ! તમે તમારૂં મહાન તેજ પ્રકાશો.' એ વચન માયાના બંધનથી મોકળા થયેલા રાજાના હૃદયમાં વસ્યાં. તેણે કાયાનગરીનો ત્યાગ કર્યો; વિવેકનો પળ પ્રસંગ છોડ્યો; અને પરમૈશ્વર્ય પાછું સિદ્ધ કર્યું.

સમાલોચના.

૧૭ જયશેખરની જુગલિયા સંતતિની પરસ્પર તુલના કરવી ઇષ્ટ નથી. એક કાવ્યમાં કવિએ અલંકારપ્રધાન મહાકાવ્યની આડંબરી શૈલી સ્વીકારી છે; અને બીજામાં પ્રસાદપ્રધાન કથાવાર્તાની ઋજુ શૈલી હૃદયે ધરી છે. કર્તાના સમયમાં પંડિતોએ પહેલાને વચ્ચાણું હશે; અને સામાન્ય શ્રોતાઓએ બીજાને વધારી લીધું હશે. સંસ્કૃત કવિ તરીકે જયશેખરનું જે સ્થાન હોય તે હો, ગૂજરાતી કવિ તરીકે તો તેનો દરજ્જો ઊંચો છે. આ એક જ ગુર્જર કાવ્યથી જૈન કવિ પ્રથમ પંક્તિનો સાહિત્યકાર બને છે. પ્રબોધચિંતામણિ પ્રબોધપ્રકાશના કરતાં અધિક યશસ્વી થવા નિર્મિત છે. કવિની પ્રતિભા વસ્તુની ગૂંથળીમાં, પાત્રની યોજનામાં અને રૂપકની સ્ખીલબળીમાં એકસરખી વિજયશાહી નીવડે છે. પ્રસ્તાવોનું વૈચિત્ર્ય અનેક રસની મિલાવટને પોસે છે; અને કાર્યનો વેગ તથા સંવિધાનનું ચાતુર્ય વાંચનારનું કૌતુક છેવટ સૂધી ટકાવી રાખે છે. ગૂજરાતી કૃતિનો રસ ફીલનાર જૈનેતરે હશે, એ દૃષ્ટિથી કર્તાએ તેને સર્વની રુચિ સંતોષે એવું રૂપ આપ્યું છે. સંસ્કૃત મૂળમાં જૈન મુનિએ મૌર્ય સંપ્રતિ અને ચૌલુક્ય કુમારપાલ એ બે

પરમ આર્હત રાજાઓએ મોહરાયના નવા યોદ્ધા કલ્લિકાલ સાથે દારૂળ વિગ્રહ મચાવ્યાના પ્રસ્તાવ આપ્યા છે^{૩૨}, તે બંને વિવેકબુદ્ધિ અનુસાર પડતા મૂકી કવિએ નવા કાવ્યનું અલંકાર પૂર્ણ સ્થાપિત થવા દીધું છે. વઢી દેશવટો પામેલાં નિવૃત્તિ અને તેનો પુત્ર માર્ગમાં આવતા વિવિધ જૈનેતર આશ્રમ તેમાં વર્ણવે છે^{૩૩}, તે વિશેનું કથન આમાં ટૂંકાવી દીધું છે અને તે તે સંપ્રદાયના નામનિર્દેશ વગર સામાન્ય શબ્દમાં આપ્યું છે. જૈનેતર સાહિત્યની પેઠે જૈન સાહિત્ય ચકલે ચૌટે ગવાયું હોત, તો જયશેખરમૂરિએ પણ માર્ગ અને પ્રેમાનંદના જેવી પ્રસિદ્ધિ લોકમાં મેળવી હોત.

વાણિજ્યમૂલક અને ષાઙ્ગુણ્યમૂલક રૂપક.

૩૮ પ્રેમાનંદનું નામ લેતાં એનો વળજારો અને તેના વર્ગનાં બીજાં બે કાવ્ય યાદ આવે છે. ત્રણે વળજારા પ્રબોધચિંતામણિના જેવાં રૂપક છે. સૌમાં વધારે જાણીતી વઢોદરાના કવિની કૃતિ છે. નવ્યાશી કઢીનું આ કાવ્ય કર્તાને વહાલી રામગ્રી રાગની દેશીમાં રચવામાં આવ્યું છે^{૩૪}. એમાં ગણપતિ અને સરસ્વતીને મૂકી યમદંડથી મૂકાવનારા સંતસાધુનું મંગલચરણ છે. પછી ચિત્રવિચિત્રના ચોપડામાં સ્વતવાયલા પાપપુણ્યનું લેખું પૂછનારા ધર્મરાજાની સાધારણ પૌરાણિક માવનાને અનુસરતું જીવનવાણિજ્યનું રૂપક આપ્યું છે. એમાંનું તત્ત્વ.

૩૨ જુઓ છદ્ધો અધિકાર.

૩૩ જુઓ ચોથા અધિકારનો પૂર્વ ભાગ.

૩૪ આ કાવ્ય બૃહત્કાવ્યદોહન, ગ્રંથ ૨ માં પ્રગટ થયું છે.

જ્ઞાન શ્રોતાના મનમાં સહેલાઈથી ઊતરે એવું હોવાથી પ્રસ્તુત કાવ્ય બહુ છોકપ્રિય થયું છે. એની રચનામાં કેટલાક પ્રકારની કચાશ નજરે તરે છે. કાયાનગરીના પુરનાયક વળજારાને, અને મનને પળ, સંબોધીને કવિ પ્રસ્તુત કાવ્ય આરંભે છે. એ સંબોધનની પદ્ધતિ ત્રીજી કઢી પૂરી થતામાં તજી દેઈ તે ચોથી કઢીથી પુરનાયકનો વૃત્તાંત ત્રીજા પુરુષમાં આપે છે, જોકે ધ્રુવપદ તો સંબોધનાત્મક જ ચાલુ રાખે છે. વઠ્ઠી રૂપકની ઘટનામાં પણ જાણ્યે અજાણ્યે એકના એક પ્રસ્તુતમાં મિશ્રમિશ્ર સ્થલે મિશ્રમિશ્ર આરોપ કર્યાના દૃષ્ટાંત આ સ્કંડકાવ્યમાં અનેક છે. એકવાર ખ્રાંતિ અને ઈર્ષ્યાનું પ્રવૃત્તિની પુત્રીઓ રૂપે અને બીજી વાર ભાંગ અને આંબલી રૂપે નિરૂપણ છે. પ્રપંચને વાળોતરે કહ્યો છે અને પતિલે કહ્યો છે; તેવી જ રીતે વિવેકને નિવૃત્તિના પુત્ર તરીકે અને વાળોતર તરીકે પણ વર્ણવ્યો છે. એનું એ કપટ સ્વોટાં કાટલાંના રૂપમાં કઠીરના રૂપમાં અને કાંચઠીના રૂપમાં નટના સ્વેલ સ્વેલતું દેસા દે છે. આ અને બીજા કેટલાક આરોપમાં વર્ણસામ્ય ઉપરાંત સાદૃશ્ય કશું એ જોવામાં આવતું નથી. આવી આવી કચાશને લીધે પૌરાણિક વળજારાને કર્તાના જીવનની બીજી વીંશીમાં મૂકવા હું પ્રેરાઉં છું. કાલક્રમમાં એના પછી ઉદયરત્નનો જૈન વળજારો આવે છે^{૩૫}. તે સંવત ૧૭૫૭ માં રચાયો લાગે છે^{૩૬}. રામગ્રીની દેશીનો

૩૫ આ ન્હાનું જૈન કાવ્ય પણ બૃહત્કાવ્યદોહન, ગ્રંથ ૨ માં આપ્યું છે.

૩૬ 'સંવત સત્તાવનના પોઠી ભરે તે ઉદાર ભરજે' એવી મતલબનો

એમાં પળ પ્રયોગ છે. સાત કડીનું આ ટૂંકું કાવ્ય પર્યુષણપર્વના વિજ્ઞ-
સિપત્ર જેવું જણાય છે. ત્રીજો વળજારો ધોલકાના જીવરામ મટે
રચેલો છે^{૧૩}. તેનું નામ જીવરાજ શેઠની મુસાફરી રાખવામાં આવ્યું છે,
વાણિજ્યયાત્રા જ તેમાં પળ નિરૂપિત હોવાના કારણથી મેં તેનો
સામાન્ય વળજારાની સંજ્ઞાથી વ્યવહાર કર્યો છે. એની રચના સંવત
૧૮૦૦માં થઈ છે. એ કાવ્ય આત્મકથની તરીકે કર્તાના જીવન
ઉપર પ્રકાશ પાડનારું હોઈ ઉપયોગી છે^{૧૪}; પળ રૂપક તરીકે એની
કીમત ઓછી છે. ધોલકાના કવિનું રૂપક ગંઠાઈ ગયેલા છોડની પેઠે
અળસીલ્યું જ રહ્યું છે; એના આરોપમાં સાદૃશ્યનું ધોરણ જલવાયું
નથી; અને ઉપપત્તિની ચામી ઢગલે ઢગલે ટેબે ચડે છે. કાવ્યમાં
સમાયલું તત્ત્વજ્ઞાન ઉપલકિયું છે; સમ્ભવ હું એને લૌકિક વળજારો
કહું છું. જીવરામ મટનું છંદની ધાટીમાં રચેલું આ સત્યાશી કડીનું
કાવ્ય ઉદયરત્નના પૂર્વોક્ત સાત કડીના પદ સાથે પળ સરસ્વામણીમાં
ઉભું રહી શકે કે કેમ, તે શક પડતું છે.

આત્મા રૂપી વળજારાને પહેલી કડીના ઉત્તર ભાગમાં ઉપદેશ છે. તે
ઉપરથી રચનાના વર્ષની મેં કલ્પના કરી છે.

૩૭ આ કાવ્ય બૃહત્કાવ્યદોહન, ગ્રંથ ૧ માં છપાયું છે.

૩૮ ઔદીચ્ય ટોલક કવિ બાલપળ બાલખેલમાં અને ચૌવન
લામલોમ્મની પ્રવૃત્તિમાં ગાલ્ખા પછી ચાંદોદ-કરનાલીમાં તીર્થવાસ કરી
બૃહાવસ્થાએ નિવૃત્તિ સેવી આત્મકલ્યાણ સાધે છે, તેની નોંધ પ્રસ્તુત
કાવ્યમાં છે.

૩૯ ઉપરનાં ત્રણે અર્વાચીન કાવ્યોમાં રૂપક વાણિજ્યમૂલક છે. તેને ઠેકાણે જૂના પ્રબોધચિન્તામણિમાં અને પ્રબોધચન્દ્રોદયમાં તે ષાડ્ગુણ્યમૂલક છે. એ યોજના વૃત્તાંતના ભરાવની, પ્રસ્તાવોના વૈચિત્ર્યની અને રસના વૈવિધ્યની પોસનારી છે. જયશેખરસૂરિના કાવ્યની અધિકતા વળજારાઓને પડછે વિશિષ્ટ રૂપકમાં રહેલી છે.

જૂજ ડુળપો.

૪૦ પ્રેમાનંદના વળજારાની પેઠે પ્રબોધચિન્તામણિમાં પણ જૂજ ડુળપ ક્ષીણી નજરે જોનારને મઠી આવે છે. વિવેક અને મોહના પ્રાણાંત રણસંગ્રામમાં જાલિમ જોદ્ધો કઢિકાઠ કેમ જગાતો નથી ? પરમ આર્હત કુમારપાઠ સામે તો કદાચ એ યુદ્ધના અઘાડામાં ડતરવાની છાતી ન ચલાવે; પણ બીજાની સાથે તો બાથ ખીંડી શકે. મળે એણે સંગ્રામમાં ભાગ ન લીધો તો. એ વેગલે રહી રણભૂમિ ઉપર દેસરેસ રાખી શકત. સંસ્કૃત મૂલમાં પણ અહીં કઢિકાઠ શોધ્યો જડતો નથી. યુદ્ધમાં વિજય મેલઘ્યા પછી વિવેકનો વૃત્તાંત પણ તૂટક છે. પરમહંસ અને ચેતનાના તાર હાથમાં લેતાં વિવેક અને અરિહંત રાયના તાર કવિના હાથમાં રમતા રમતા સરી પડે છે. અધ્યારોપમાં પણ કહીં કહીં પ્રસ્તુત કાવ્યમાં વળજારાના જેવા ગરબડગોટા ધ્યાન રેંચે છે. સમકિતને એક વારે વિવેકના પ્રધાન રૂપે અને બીજી વારે મુક્તિપુરીના એક રાજમાર્ગ રૂપે વર્ણવેલ છે. તેવી જ રીતે સંવરને વિવેકનો પુત્ર તેમ જ મુક્તિપુરીનો બીજો રાજમાર્ગ પણ કહ્યો છે. રાગ અને દ્વેષ મોહના પુત્ર છે, તે જ સંયમશ્રીના

સ્વયંવરમંડપમાં વિવેકના સામા થનારા સિંહ પળ છે. તપમાં પ્રથમ પુણ્યરંગપાટણના દરવાજાનો અને પછી ઉક્ત સ્વયંવરમંડપમાં કસ્તુરિયા ભૂમિનો આરોપ કર્યો છે. ન્હાની ન્હાની ન્યૂનતા તે બીજી વાતે પૂર્ણતાનું પ્રમાણ.

પદ્યબંધ અને ચોલી.

૪૧ પ્રબંધચિંતામણિનો પદ્યભાગ માત્રાબંધ અને લયબંધ એ બે રૂપે વિભક્ત છે. માત્રાત્મક છંદમાં આશરે અઢીસેં ચતુર્પદ અને લગભગ પોળો સો દૂહા છે. તે સિવાય પદ્ધરી, ચરણાકુલ, મરહટ્ટા, દુમિલા અને ગીતિના નામે જાણીતા માત્રામેલ છંદ વધતાઓછા દેલા દે છે; અને અપભ્રંશમાંથી જૂની ગૂજરાતીમાં ઊતરી આવેલો વસ્તુ^૧ નામે છંદ પણ તેમાં યોજેલો છે. ઉપરાંત છપય, સરસ્વતીધતલ^૨ તલ-

૩૯ વસ્તુ છંદના લક્ષણ માટે જુઓ હેમાચાર્યવિરચિત છન્દોનુ-શાસન । ૫ । ૩૦ ।. એનું બીજું નામ રટ્ટા છે, એ મિશ્ર માત્રાબંધ છે. પહેલા ચરણમાં આરંભનો સાત માત્રાનો ટૂંક શૂજરાતીમાં બેવડાવેલ છે, તે અપભ્રંશમાં બેવડાતો જણાતો નથી. વસ્તુનો હાથપ્રતોમાં મલહાર રાગ આપ્યો છે.

૪૦ સરસ્વતીધતલ મિશ્ર માત્રાબંધ છે. એમાં તેરમી માત્રા પછી લય નિમિત્ત ઝમેરેલા એકારવાળો દૂહો, તેની સાથે ચરણકુંડલીથી જોડાતાં કાવ્ય કિંવા રોલાનાં ચાર ચરણ અને તે પછી અંત્ય ગુરુને ઠેકાણે એક લઘુવાળાં ચોપાયાનાં, એટલે કે રણપિંગળમાંના સત્તાવીસ માત્રાના સરસિ છંદનાં, બે ચરણ ગોઠવેલાં જોવામાં આવે છે. હેમાચાર્યના છન્દોદ્યાનમાં કેટલાક ધવલકના પ્રકાર આપ્યા છે, તેમાં પ્રસ્તુત ધતલ છે નહિ. પરંતુ તેમણે નોંધેલાં ધવલક ઉપરાંત બીજાં બહુ ધવલક છે એમ તેઓ જણાવે છે; અને તે સાતવાહનોક્તિઓમાં જોઈ લેવા સૂચવે છે.

હારુ^{૪૧} અને ધડલ^{૪૨} એ મિશ્ર માત્રાબંધ પળ કવિએ ઉપયોગમાં લીધા છે. બાકીના પદ્યાત્મક ભાગમાં સોરઠા જેવા એક કઢીના દ્રૂપદનો, પદ જેવાં અનેક કઢીનાં દ્રૂપદ તથા^{૪૩} જ્ઞાવટનો અને ધડલ કિંવા ધોળનો સમાવેશ થાય છે. લયબંધ આજ્ઞા કાવ્યનો નવમો ભાગ જ રોકે છે. ગદ્યભાગમાં બોલીનાં બે ઉદાહરણ છે. જયશેઠ્ઠરસૂરિના ન્હાના ગુરુભાઈ મેરુતુંગસૂરિ, તેમના શિષ્ય માળિક્યસુંદરસૂરિએ જૂની ગૂજરાતીમાં ગદ્યાત્મક પૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર^{૪૪} સંવત ૧૧૭૮ માં રચ્યું છે; તે બોલીમાં છે. અક્ષરના, રૂપના, માત્રાના અને લયના બંધનથી મુક્ત છતાં તેમાં લેવાતી છૂટ મોગવતૂં પ્રાસયુક્ત ગદ્ય, તે બોલી. માળિક્ય-

૪૧ તલહારુ પળ ધવલકવર્ગનો એક મિશ્ર માત્રામેઠ છંદ જણાય છે. એ યમકસાંકળીથી જોડાયેલા પ્લવંગમ અને સારસી[હરિગીત]નો બનેલો છે. પંદરમા શતકનાં પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય, પૃ. ૧૨૪--૧૨૫ ના પ્લવંગમ અને સારસીના પ્રત્યેક જોડકાનો એક એક તલહારુ લેવાય છે. હાથપ્રતોમાં તલહારુ છંદનો ગુર્જરી રાગ આપ્યો છે.

૪૨ આ ધડલ પળ મિશ્ર માત્રાબંધ છે. પહેલું તથા ત્રીજું એ બે પ્રાસયુક્ત ચરણ ચોપાઈનાં, અને બીજું તથા ચોથું એ બે પ્રાસયુક્ત ચરણ દુહાના તેર માત્રાવાળા ટાંકનાં લય નિમિત્ત ઝમેરેલા એકાર સહિત, એ ચારની સાથે શદ્દદંકુંડળીથી જોડાતાં સારસી (હરિગીત)નાં ચાર ચરણ મળી એ છંદ બને છે.

૪૩ જ્ઞાવટ દોહરાની ધાટીનો લયબંધ છે. પંદરમા શતકનાં પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્યના પૃ. ૧૨૨ માં જે પદ આપ્યું છે, તે જ જ્ઞાવટ છે.

૪૪ પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય સંગ્રહ (Baroda Oriental Series) માં આ ગદ્યકાવ્ય છપાયું છે.

સુંદર બોલીવાળા પ્રબંધને વાગ્વિલાસ એટલે બોલીનો વિલાસ એવું નામ આપે છે. આવી જાતના ગદ્યનો પ્રચાર સારા ભાગ્યે હવે સાહિત્યમાં બહુધા ઓછો, અથવા છેક અળગતો થયો છે.

સંજ્ઞા સંબંધી ચર્ચા.

૪૨ ઉપયોગમાં લેવાયેલી આદર્શભૂત ત્રણ હાથપ્રતોમાં સમાવિષ્ટ જયશેખરસૂરિની ઉદ્ધૃત કૃતિનું નામ ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ આપ્યું છે. એ નામ તેને છેવટની કડી ઉપરથી મળેલું લાગે છે. મુંબઈની શ્રીમોહનલાલની સેન્ટ્રલ લાઈબ્રેરીની પ્રતમાં એ કડી નીચે મુજબ છે^{૪૫}.

ત્રિભુવનદીપક એહ પ્રબંધ, પાપ તળુ ન સુહાવડ ગંધ;
તાં મેયણિમંડલિ થિર થાઈ, જાં નહયલિ દિળયર શશિરાઈ.

પ્રશસ્તિની કુલ ચાર કડીમાંની આ છેક છેલ્લી કડી છે. એના પહેલાંની ત્રણ કડીમાં, કથાનાયક જે વિશ્વનો સમ્રાટ પરમહંસ, તેની પ્રશંસા છે; અને આ કડીમાં કાવ્ય કિંવા પ્રબંધની પ્રશંસા છે તથા તે અમર રહેવાની આશંસા છે. કૃતિની ઉત્તમતા અર્થગર્ભિત ત્રિભુવન-

૪૫. વડોદરાના આત્મારામ જૈન જ્ઞાનમંદિરના મુનિમહારાજ પ્રવર્તક શ્રીકાંતિવિજયજીના મંડારની પ્ર. કા. સંજ્ઞાની હાથપ્રતમાં પણ ઉપરની કડી જૂજ ફેરફારથી કાવ્યને છેડે જ આપી છે; જુઓ જૈન ગુર્જર કવિઓ ભાગ ૧, પૃ. ૨૫. એ કડીનું ઉત્તરાર્ધ કોઠીપોઠવાળી હાથપ્રતમાં છે નહિ; અને પૂર્વાર્ધ ‘તિણિ સૌઆમણિ’ પ્રતીકવાળી અને ‘મોહધ્યાન’ પ્રતીકવાળી કડીની વચ્ચે જોવામાં આવે છે. ત્યાં તે અસંગત છે. બસે વર્ષ ઉપર પ્રસ્તુત પ્રત જેણે ઝૂતારી હશે, તેનાથી આ ભૂલ થઈ લાગે છે.

દીપક વિશેષણથી જે માત્ર સૂચવી છે, તે જૈન મુનિનિ નમ્રતા છે. પ્રસ્તુત વિશેષણમાં નામનો ભ્રમ થયાથી પુષ્પિકાવાળો ગોટાળો ઊભો થયો છે. કોઈ હાથપ્રતમાં ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધને બદલે પરમહંસપ્રબંધ, હંસપ્રબંધ અથવા હંસવિચારપ્રબંધ નામ આપેલું જોવામાં આવે, તોયે નર્વાઈ નહિ^{૬૬}. શાથી જે હાથપ્રતોમાં મળતાં ભિન્ન ભિન્ન નામ અપાયલાં મળી આવે છે. પ્રેમાનંદના વળજારાની અઠ્યાસીમી કડીમાં આવો જ ભ્રમ થયાને લીધે અપાયલું વિવેક વળજારો નામ બસે વર્ષ થયાં ચાલ્યું આવેલું છે^{૬૭}, જોકે વિવેક તો પુરનાયક વળજારાનો વાળોતર છે-

૪૬ જયશેખરસુરિના આ ગુજરાતી કાવ્યની એક હાથપ્રત રા. રા. મોહનલાલ દલચિંદ દેશાઈ તરફથી હાલ તરતમાં જ મળી છે, તેમાં એનું નામ અંતરંગચઉપર આપ્યું છે. તે પ્રત ધંધાતના શાંતિનાથજીના મંડારની છે. એના નિરંક પત્ર ૧૬૨ થી સાંક પત્ર ૧૮૧ સૂધીમાં પ્રસ્તુત કાવ્ય સમાયું છે. પ્રત્યેક પૃષ્ઠમાં પંક્તિ ૧૧ અને પંક્તિમાં અક્ષર ૫૦ ને આશરે છે. વચમાં ચોવીસેક અક્ષરપૂર સ્વાસ્તિકની કોરી જગા છે. પત્રના અક્ષર જેટલા સુંદર છે તેટલું લખાણ શુદ્ધ નથી. સમાપ્તિની પાંક્તિ-ઓની ગોઠવણ વડોદરાની નરસિંહજીની પોઠની હાથપ્રતને મળતી છે; માત્ર એમાં નરસિંહજીની પોઠની અને મોહનલાલજી સેટ્રલ લાઈબ્રેરીની પ્રતવાળી અંતિમ પંક્તિ છે નહિ. એની પુષ્પિકા નીચે પ્રમાણે છે:-इति श्री अंतरंग चउपरि संपूर्ण समाप्त ॥ ग्रंथाग्रं ७२४ ॥

૪૭ પ્રસ્તુત કડીમાં 'વિવેક, વળજારો તે આતમા' એવા બોલ છે; તે કવિએ રૂપકની કૂંચી રૂપે મૂક્યા છે. આત્મા તે જ વળજારો છે, આવો વિવેક પટલે ખુલાસો છે. પ્રેમાનંદની ઉત્તર અવસ્થાની શિષ્યા

વળજારો નથી. એ જ કાવ્યની એક હાથપ્રતમાં એને કાયામન વળજારો એ કહેલ છે^{૪૮}. આ મૂલમરેલી સંજ્ઞાઓનો ઉત્તર અંશ, એટલું સારું

ઑરપાડની અજાચક વાઈ ન્હાનીએ પોતાના તરફનું કેટલુંક ઝમેરી મૂઠ વળજારાની નવી આવૃત્તિ કરો તેને વિવેકવળજારો નામ આપ્યું છે: તે ઉપર ડતારેલા ચોલમાં વિવેકવળજારો સામાસિક શબ્દરૂપે લેઈને આપેલું લાગે છે. એ ઝમેરણવાળા કાવ્યની વીજી કડીમાં 'વળજારું આત્મા અનુભવી વિવેકવળજારો નામ' એવી પંક્તિ છે, તે ઉપરનું અનુમાન કરવા મનને પ્રેરે છે. એ કાવ્ય સંવત ૧૭૮૪ ના જૈઠ માસની વદિ વારશ ને ગુરુવારે રચ્યાની વાઈ ન્હાનીની નોંધ છે. જુઓ સં. ૧૧૬૧ ના વસંતનો અંક ૧, નાનીવાઈ અને વળજારો. એ વાઈનું પેઢીનામું વહુ શ્રમ લેઈ રા. રા. તનમનીશંકર લાલશંકર શિવે મેઢવી આપ્યું છે, તે પ્રમાણે પેઢીઓ ગણતાં વાઈ ન્હાનીનો એ જ સમય આવી રહે છે. આજે તેને વસંતમાં માણ બે વરસ ઓછાં છે.

૪૮ સંવત ૧૮૮૩ ના અસાડ વદિ અગિયારશથી સંવત ૧૮૮૫ નાં માદરવા વદિ અમાંસ સૂચીમાં પટેલ રણછોડ હરિભાઈએ ડતારેલા હાલ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટીની માલકીના ચોપડામાં કાવ્યના આરંભે 'કાઆ મન વળજારો' નામ છે. 'એ વિવેક વળજારો આત્મા' પછીનો છેવટનો ભાગ એમાં છે નહિ. સોસાઈટીની માલકીના ડતાર્યા સાલ વમ. રના વીજા એક ગુટકામાં જીવણરામની ચાતુરી, પ્રેમાનંદનો વળજારો, સંતોષકલ્પતરુ (હિંદી), હારમાળા (પદ ૧૪૬), અને અલખબુલાચી-રામ, કૃષ્ણરામ મહારાજ વમેરેનાં થાડોંક પદો છે. એમાં કાવ્યના આરંભે અને અંતે વળજારો નામ આપેલું છે.

છે, કે વાણિજ્યવાચક છે. પરંતુ ત્રિમુવનદીપક પ્રબંધ સંજ્ઞાનો તો એકે અંશ આવો સાર્થક નથી. પ્રબોધચિંતામણિ નામ વિષયનું બોધક છે, મૂલનું સૂચક છે, મૂલના આદર્શનું જ્ઞાપક છે અને જ્ઞાનસ્વરૂપ અર્હત યગવાનનું અવગમક છે.

સંક્ષેપ બાબત ખુલાસો.

૪૩ આ કાવ્યની પચાસેક કડી જે ઓછી જરૂરની કે ઓછી સ્ફુટ જણાઈ, તે મેં મૂકી દીધી છે. કાપકૂપ કરતાં કોઈ મર્મભૂત ભાગ ઝડી ગયો તો નહિ હોય અથવા બીજી આજ્ઞાતના થઈ તો નહિ હોય, એવી આજ્ઞા રાખું છું.

સંગ્રહ સંબંધી સામાન્ય વિચાર.

૪૪ સંગૃહીત પાંચ કાવ્યો સૈકાભરના ગાઢાનાં છે. રણમહાહંદ અને પ્રબોધચિંતામણિ શતકના પહેલા ચરણમાં આવે છે; વસંતવિલાસ મધ્યમાં મૂકાય છે; અને સીતાહરણ તથા ઉષાહરણ ત્રીજા ચોથા ચરણમાં ગોઠવાય છે. શતકના પૂર્વાર્ધમાં અધિક પ્રચાર હંદનો થાય છે. ઉત્તરાર્ધમાં દેશીનો વપરાટ વધે છે અને હંદનો ઘટે છે. શતકના છેલ્લા દસકાનું ઉષાહરણ તો નરું દેશીબદ્ધ જ છે. પ્રાકૃત પાસેથી વારસામાં મળેલી હંદની પૂંજી વધારીને અપભ્રંશે ગૂજરાતીને આપી^{૪૧}. એને લીધે ગૂજરાતીનું પુરાતન સાહિત્ય હંદમાં રચાયું. સમય જતાં ગૂજરાતીએ નવું સાહસ સ્વેડી વિવિધ દેશીનો લયબંધ ઉપજાવ્યો.

૪૫ જુઓ હેમાચાર્યવિરચિત હંદોનુશાસનનો પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ હંદોને ભક્તો ભાવ.

હું તે જોવા પામત નહિ; કેમકે એ હવે અપ્રાપ્ય બન્યું છે. વિશેષમાં એમણે એનું ગૂજરાતી ભાષાંતર મેટ મોકલ્યું હતું. એ માટે હું એમનો આભારી છું. વલી શૃંગારત્રિવેળીના કર્તા માઈ તનમનીશંકર લાભશંકર શિવે પ્રેમાનંદના વળજારાના રચનાકાલે ઉપર પ્રકાશ પાડનાર અજાચક વાઈ ન્હાનીનું પેદીનામું બીજી જળવાજોગ વિગત સાથે મેલવી આપ્યું હતું, તેમને પણ હું કેમ ભૂલું ?

૪૬ મારા કલારસિક સ્નેહી નાનાલાલ ચમનલાલ મહેતા, આઈ. સી. એસ., પણ અહીં મને યાદ આવે છે. એમણે ‘રૂપમ્’માં સ્વતંત્ર લેખ લખી અને તાજા બહાર પાડેલા *Studies in Indian Painting* એ નામના કીમતી પુસ્તકનું આખું એક પ્રકરણ રોકી ઓઢિયાના ચિત્રભાગને પ્રસિદ્ધિમાં આણી વસંતવિલાસની પણ પરોક્ષ રૂપાંતરિ વધારી છે. ‘આ સંગ્રહને છેડે પરિશિષ્ટ આપ્યું છે, તે એમની સૂચનાને આભારી છે. અને આ ઓછું લખનારું જૂની ગુજરાતીનું પુસ્તક બહાર પાડવાનું સ્વરૂપ ગૂજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટી વિના કોણ વહોરે ? એ સંસ્થાની પ્રેરણા તો આનું આદિકારણ છે.

शुद्धे पत्र.

पृष्ठ पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
४ १७	हतो	ईडरमां हतो
१४ २०	पं	पंडित
३७ ७	लगभग	लगभग
१५	मल्हार	मल्हार
३८ ११	प्लवंगम	प्लवंगम
१८	शब्द	शब्द
३९ ११	शशिराइ	शशिराइ
४३ १९	ऋणी	ऋणी
४४ ४	वणझाराना	वणजाराना
१३	गुजरातीनूं	गुजरातीनूं
३ ९	उल्लट्टिय	ऊलट्टिय
	वेस असेस पल्लट्टिय	पण्डरवेस पलट्टिय
७ ४, ७	सिहर	सिहरि
१०, १४	पण्डर वेस	पण्डरवेस
८ ४	गाह अङ्क	गाम गेह
५	तेह	नाह
९ १०	तरवर वेस	पण्डरवेस
११ ६	पण्डर भिडस	पण्डरवेस
१२ ८	भहवाय	भडवाय
१३ ५	पण्डर डरइ समरि	पण्डरवेस डरइ
१५ ४	पहुती	पहुत्त
१७	पूरिहिं	पूरहि
१६ १०	जलजइ	जलसइ

पृष्ठ पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१७ १३	पूजइ	पूजइ
१४	कूजइ	कूझइ
१६	जु बानि	जुवान
१७	जे किम	जे कि
१८ ४	जीअ	जीह
१९ १८	करां बलु	करांबलु
२० ९	जसु रङ्ग	सह रङ्ग
२१ १७	विधि	विधि
२२ १९	विरूअउ	गरुअउ
२३ १३	मञ्जुवइण	मञ्जु वयणि
२५ ३	मागि जि	मागिजि
२६ १६	प्रीछइ	पूछइ
३४ ५	नयण	वयण
१४	अन्तरीख पुहिराज	दन्ति राखि पुहिबी
३९ ९	देखु (?)	देखु
१८	कोट सांकलां	कोटसांकली
४० ३	तखिण	ततखिण
१३	असराप	सराप
४९ ६-७ वच्चे		(५)
५२ ९	पांडव	खाडव
५४ ६	अन्तरिथु	अन्तरिखथु
५८ ११	भेद	भेद
५९ ४	खूटा	खूता
६३ ९	दसइ	दसइ सिरी
७० २	कणग	कणगर

पृष्ठ पङ्क्ति	शुद्ध	अशुद्ध
७१ २०	शब्द	शब्द
७८ १४	जग	जगत
७९ १८	ताणि	ताणी
८१ ११	तो	तू
९६ ६	अंस	डंस
९	नवगा	नवमा
१८	अंस	हंस
९८ १०	दाव	दाघु
१०० १२	वाती	वीती
१७	अणबोलि	अणबोलिउ
	रहू	कहू
१०१ १०	मोहिनी	मोहनी
२०	टेहड टेहड	लटइ, हडहड
१०२ ३	वावर घालइ	चाचरि घालइ
९	रातोरण	राणोरण
१४	अमरिषु	अमरिसु
	चामरवाल	चामरदाल
२१	पीरकीर	परिकरि
१०३ २	गाल	गोल
१२	हलइ भवधांधा	टलइ भवधन्धा
१३	वांधा	अन्धा
१०४ १०	लाजइ	लीजइ
२०	धरियां	धरीयइ
१०५ ६	बहूनि	बिहूनि
१२	साहि	आहि

पृष्ठ पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
२०	चूंथाइ	चूंथइ
	खाडि	खोडि
१०६ ४	तउ, वयण,	वयणतउ,
१२	चडावी	चडावी
२०	मानिउ	मानिउ
१०७ १४	मागइ	मारइ
२१	नग	जग
१०८ ३	राखेवे तइ	रखे चडइ ते
६	हाथ	हथि
७	जनमय	जनमन
	ए	रा
१४	प्रवृत्ति	मुमति
१८	धज	ध्यानधज
१०९ ६	पयदण्डी	न दण्डि
१६	मू+उ	मूकिउ
११० ४	मनि	मन
	पयट्ट	पयट्ट
१८	ते	ते
१११ ४	वयरवित्त	वयरवित्त
११३ ६	त्रिहु	चिहु
१७	मुहता !	मुहता ! एक अजी मनि राइ.
१८	भाइ ते	भाइ मोह
११४ १६	चे--माइ	चोरमाई
११६ ३	वेगि बलावि	वेगि चलावि

पृष्ठ पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
११७ ८	विहसन्ति	हसन्ति
११ ११	बहि नर	बहिनर
११८ ३	सिरि सिरक	सिरिरक्क
४	वर जिम बीडउ करि	जिम वीणी दीहर
११९ १३	गडमडइ	गडयडइ
१९	साहण	साहस
१२० २	थिनकइ	थानकि
८	करी	करुं
१०	वापडी	चापडो
१५	रसि लीण	रसरीण
१२१ २	कुमर राइ	राइकुमर
१२	हकार	कार
१५	गूगलिउ	धूंधलिउ
२१	पूरति	पूरी
१२२ १४	काज ईस !	राआइसु
१२३ २१	थोक	छोकु
१२४ ८	दोहलऊं	हलोहलउ
१५	तउ घण	घण
	घड्या	घट्टया
१६	ते	भड
	भडिय	भडन्ति
	नड्या	नट्टया
२१	वेडी	लूँवडी
१२५ २	पगभरि	रही पगभरि
	रही भडइ	भड मण्डइ

पृष्ठ पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
८	चलिउ	बलिउ
२०-२१वच्चे		सारसी
१२६ ५	रि-साल	चउसाल
१२	धारेणि	धोरणि
१२७ ४	छकार	बुकार
१३	कुमरिसुभ किय	कुमर ! सु सुहकर
१२८ ४	वचन	वदन
१२९ २	वात न	वात न
५	थाड -ऊं	थोड सिऊं
१७	हूं बकऊं	बङ्कडऊं
१९	पइन	पइन्न
१३० १५	जोअणह्यिरी	जोअणहारि
१३१ ७	संसारनष्ठ थिर	संसार अथिर
	दम्भ	उदम्भ
२०	चारु	चाचरि
१३२ २	शृङ्गारिक	शृङ्गारिउ
१३	परण	परण्या
१३३ ३	पुरनी वट्टी	नगरि विछूटी
१३	भडउ	भरडउ
१६	पहाडउ	पवाडउ
१३४ ६	दमदन्तु भडु	दमदन्तउ
९	बाहु बाहुबलि	बाहुबली बलि
१०	आदरिउ	अगलउ
२१	लगइ चह	लगि फिरी बलि

पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१३५	७	होइ—	होइ न रेह
	८	जसषाहि	मणिरहि
	९	कीधा	कीधी
	१५	मूकइ	न मूकइ
		दडवडी	घडी
१३६	७	क्षोभ	थोभ
	१४	दिहु	दिहु
१३७	६	नीपाइ	नीपाई
	१८	लीधी	लाधी
१३८	६	साहणि	साहणि
	८	जिम	धुरि
	१२	घसइ	धसइ
		बरवइ	बरवइ
		छलछलइ	खलभलइ
	१५	लहलहकइ	लहु लहकइ
	१६	नन्दा	नाद
१३९	५	अणम्त	अनन्त
	६	सुघढ	सु गढ
	१२	भिल्लिम	भल्लिम
	१४	पञ्चित्दिय	पञ्चिन्दिय
१४०	१	महानडि	महाभाडे
	३	तणइ जे	अणन्तु जि
	७	कुलकुलकलय	कुलकुलकलय

પૃષ્ઠ પદ્ધતિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૧	હય	હમ
૧૪૨	અન્દોહ	અન્દોહડ
૧૪૩	મુહાઈ	સહાઈ
૧૪૪	નિવરઈ	નિચરઈ
૧૪૫	વિણાસ	વિણાસિ
૧૪૬	ઝૂટા આપ તળા	ઝૂટા આપ હળી
૧૪૭	કપૂર જિ વડઈ	કપૂરજિ પડઈ
૧૪૮	સાંસુ હુઈ ન	ન મુહાવઈ
૧૪૯	ક્ષયં	ક્ષતં
૧૫૦	મા મા	મા મા
૧૫૧	તે	તૈ
૧૫૨	મથિતા	મથિતો
૧૫૩	જીવિતં	જીવ્યતે

પૃષ્ઠ ૧૨૬ ની પદ્ધતિ ૧૦ નીચે મુજબ:—

જે મુજબલિ મૂંઢવાલિ છલંઈ અળગલ તેહ સરિસી તુહ આલિ.

પૃષ્ઠ ૧૩૫ ની પદ્ધતિ ૯-૧૦ વચ્ચે નીચે મુજબ ઝમેરો:—

કચ્છિ કપિલિ સિવભૂતિ સ્યૂં છત્રધાર સંપત્ત.

મુહતડ પાલકિ સઙ્ગમિહિ અનઈ જમાલિહિ જુત્ત.

પૃષ્ઠ ૧૪૪ ની છેછી વે પદ્ધતિ ઝલટસૂલટ કરી તે પછી નીચે

મુજબ ઝમેરો:—

તાં મેહિનિમળલિ થિર થાઈ, જાં નહયલિ ડિળયર સસરાઈ.*

*પ્રવોધચિન્તામણિ છપાઈ ગયા પછી તેની ત્રણે હાથપ્રત મુકાબલા માટે મઠી હોવાને લીધે છેછાં પચાસ પૃષ્ઠનું શુદ્ધિપત્ર વધી ગયું છે.

प्रचीन गुर्ज काव्य.

पन्दरमू शतक.

रणमल्लछन्द.

आर्या ।

शंकरगुरुगणनाथान् नत्वा वरवीरछन्दआरम्भे ।
कवयेऽहं रणमल्लं प्रतिमल्लं यवनभूपस्य ॥ १ ॥
छत्राधिपमदहर्ता कर्ता कदनस्य सभरकर्तृणाम् ।
वीरजयश्रीधर्ता रणमल्लो जयति भूभर्ता ॥ २ ॥
यमसदनं प्रति नीताः सीतारमणेन दानवाः स्फीताः ।
अधुना कमधजमल्लो रणमल्लस्तत्र तान् नयति ॥ ३ ॥
हम्मीरेण त्वरितं चरितं सरताणफोजसंहरणम् ।
कुरुत इदानीमेको वरवीरस्त्वेव रणमल्लः ॥ ४ ॥
दिह्नीपतिपरिभूतौ तद् ददृशे दृश्यते च बाहुबलम् ।
शकशल्ये रणमल्ले यमतुल्ये तिमिरलिङ्गे यत् ॥ ५ ॥

१ मथाळूं रसवृत्त छंद छे. नार्थ; युवन. २ कदन सबलकर्ता-
नाम्. ३ शीता; दानवा स्फीता. ४ हमेरेण; संहरणे; कुरुते तदिदानीं
वरवीरस्त्वेक एव. ५ परिहरणे तददृपे; सल्ले; लिङ्गे च.

कति कारयन्ति भूषा भुवि यूपान् केऽपि वापिकाः कूपान् ।
 एको ननु पुनरास्ते रणमल्लो घोरिकारयिता ॥ ६ ॥
 यदि न भवति रणमल्लः प्रतिमल्लः पादशाहकटकानाम् ।
 विक्रीयन्ते धगडैर्बाजारे गुर्जरा भूषाः ॥ ७ ॥
 सुभटशतैरति विकटं पटुकरटिघटाभिरुत्कटं कटकम् ।
 तन्नटयति रणमल्लो रणभुवि का वैरिणां गणना ॥ ८ ॥
 अनवरतं भरतरसं सरसैः सह रतरसं समं श्रीभिः ।
 वीररसं सह वीरैर्विलासयत्येष रणमल्लः ॥ ९ ॥
 खलु कमलागुरुहरणं परवरणं समरडम्बरारम्भे ।
 शिवशिव रमणल्लोऽयं शकदलमदमर्दनो जयति ॥ १० ॥

चुप्पई.

सतिरि सहस साहणवइसाणह गई अरदास पासि सुरताणह.
 कणगरु कोस लीध हरि हिन्दू तु रणमल्ल इक्क नह बन्दू. ११
 पुण फुरमाण आण सुरताणी नहि रणमल्ल गणइ रणताणी.
 जिम हम्मीर वीर सिम्भरवइ, तिम कमधज्जमूछ मुहि मुरवइ. १२

६ कूपाः ८ सुभटशतैरति; पटुश. ९ सुरतरसं समरसं समं; विलसन्
 स एक एव. १०-११ आ बेनी वच्चे श्लोक १ नरवीर पाठांतरथी
 ११ आंक चडावी फरीने आप्थो छे. ११ मथाळूं चुप्पई नथी आप्थूं.
 साहण वै; कणगरु किद्ध सिद्ध सह हिन्दू; तू. १२ पण; गणिइ;
 हिम्मीर; संभरविइ; कमधज मुख; मरवै.

चञ्चलि चडी चिहू दिशि चम्पइ. थरथर थाणदार उरि कम्पइ.
 कमधज करि धरि लोह लहक्कइ, बिबहर बुम्ब अ बुम्ब ह बक्कइ. १३
 निशि खम्भाइच नयर उध्रकइ; धुंधलि धुंस पडइ धूलक्कइ;
 ग्रहि पुक्कार पढइ पट्टणतलि, 'रे रणमल्लधाडि!' जव सम्भलि. १४
 मुहुडासिया, मीर रहमाणी, दाम हराम करइ सुरताणी
 माल हलाल खानखिजमत्ती तु रणमल्ल इक्क नह खिच्ची. १५
 इक रणमल्ल राय सुणि आलमि रहिउ दई हैराण खुदालम.
 हेलां लाख बन्द बुल्लावि; लखि फुरमाण खान चल्लावि. १६
 हय गय कटक थाट उल्लाट्टिय; दहु दिसि बेस असेस पल्लाट्टिय.
 निहुटी वाटि काढगढ घल्लि; करु पराण रैयत—रणमल्लि. १७
 ईडर भणी भीछि सुरताणी फूफूकार फिरइ रहमाणी.
 मूंगल मेच्छ मुहइ मच्छर भरि हसि हुसियार हुया हलहल करि. १८

सारसी.

फूंगराइ फूं फूं फार फारक फोज फरि फुरमाणिया.
 हुक्कार करकडि; करइ शरझाडि करवि करि कम्माणियां.

१३ चडि; चाउदिशि चंपि; थिरथिर; अरि; कंपिइ; लहक्किइ
 बिबहरि बूंब बूंब बहक्किइ. १४ खंभनयर उध्रकिइ धुंधलि धुंस पडीइ
 धुलक्किइ; पोकार पडिइ; तव. १५ मुहुडासीया मीर रजाणी; करिइ;
 खजमत्ती तू; ए नह. १६ आलम है हरान रहिउ खूदालम; हेलअ;
 बोलावीय; चल्लाविय. १७ दहुं; नहुटि; घल्लिउ रैयति करु पराण
 रणमल्लह. १८ सुरताणी य; फिरिय रहमाणी य; मूंगल मुह मिछ मच्छर;
 हुसीयार हौया.

फुक्कारि मीर मलिक मुफरद मूछ मरडी मच्छरइ.
संचरइ शकसुरताण साहण साहसी सवि सङ्गरइ. १९

डुहु.

साहस वसि सुरताणदल समुहरि जिम चमकन्त,
तिम रणमल्लह रोस वसि मूछ सिहरि फुरकन्त. २०

सारसी.

फुरफुरहि लम्ब अलम्ब अम्बरि नेजनिकर निरन्तरं,
भरभरहि भेरि भयङ्क भूकर भरलि भूरि भयङ्करं,
दडदडी दडदडकारि दडवड देसि दिसि दिसि दडवडइ.
संचरइ शकसुरताण साहण साहसी सवि सङ्गरइ. २१

डुहु.

साहस वसि सुरताणदल समुहरि जिम दमकन्त,
तिम तिम ईडरसिहर वरि डोल गहिर दमकन्त. २२

१९ 'छन्द' एटलूज मथाळूं छे; नाम नथी आप्यूं. फुंगराय
फुर फुर; करि फुरमाणीया; बाण करि जडि; कंमाणया; फुकारि;
मलिक; मुरडीय, मच्छरे; संचरीय; साहण सेन शिव शिव संगरे.
२० मथाळूं आर्या आप्यूं छे. समहरि जेम; तिम तिम रणमल्ल; मुंछ.
२१ मथाळे छंदनूं नाम आप्यूं नथी. निरन्तरा; भरभरहिं; भयङ्करा;
दडवडी य दडवडकारि देस दवडिय दह दिशे; संचरि य; सेन शिव शिव
संगरे. २२ मथाळूं आर्या आप्यूं छे. समहरि; चमकन्ति; सिहरतलि;
गुहिर दमकन्ति.

सारसी.

ढमढमइ ढमढमकार दङ्कर ढोल ढोली जङ्गिया.
सुर करहि रणसरणाइ समुहरि सरस रसि समरङ्गिया.
कलकलहि काहल कोडि. कलरवि कुमल कायर थरथरइ.
संचरइ शकसुरताण साहण साहसी सवि सङ्गरइ. २३

दुहा.

जिम जिम लसकर उध्रसइ करी नि बुम्बुङ्कार,
तिम तिम रणमल रोस भरि तोलइ तरल तुखार. २४

सारसी.

तुक्खार तार ततार तेजी तरल तिकख तुरङ्गमा,
पक्खरिय पक्खर, पवनपङ्गीपसरि पसरि निरुप्पमा.
असवार आसुरअंस अस लीइ असणिअसुहड ईडरइ.
संचरइ शकसुरताण साहण साहसी सवि सङ्गरइ. २५

चुप्पई.

‘हल ऐयार’ हकारवि बुल्लइ; भुजबलि सबल मुट्ठि दल घल्लइ.
गयु खान खुद नगतलि चल्लिअ; शकदल दहु दिसि दिद्ध डहल्लि अ. २६

२३ मथाळे छंदनूं नाम नथी. ढमढमीय कार; ढोली जङ्गया;
करहिं समहरि ससर सर सरणाईयां; कलकलिहिं; कलिरव कमल कायर
धूजए; सेन शिव शिव सङ्गरे. २४ उध्रसिइ करि; रणमल्ल; तोलिइ.
२५ मथाळे छंदनूं नाम नथी. तोषार; तेजी य; तिकख पण्णरीय पण्णर
पंषि पसरीय पवन; अस लीय; ईडरे; सेन शिव शिव सङ्गरे. २६
मथाळूं चुप्पई आप्पूं नथी. बुल्लिइ; मुंठि; पद गतलि चल्लिय; दहुं
दिशिं; डहल्लीय.

मलिक मन्त्र मज्झिम निशि किद्धउ. तव हेजव फुरमाण सदिद्धउ.
ईडरगढि अस्सइ चडि चलिउ, जइ रणमल्ल पासि इम बुलिउ. २७
‘सिरि फुरमाण धरवि सुरताणी धर दय हाल माल दीवाणी.
अगर गरास दास सवि छोडिअ करि चाकरी खान कर जोडिअ.’ २८
रा असि सरिसु बाहु उठभारिअ बुल्लइ हठि हेजव हकारिअ,
‘भुझ सिरकमल मेच्छपय लगइ, तु गयणङ्गणि भाण न उगइ. २९

सिंहविलोकित.

जां अम्बरपुडतलि तरणि रमइ, तां कमधजकन्ध न धगड नमइ.
वरि वडवानल तण झाल शमइ; पुण मेच्छ न आपूं चास किमइ. ३०
पुण रणरसजाण जरइ जडी गुण सींगाणि खञ्ची खन्ति चडी
छत्तीस कुलह बल करिसु वणूं पय मगिसु रा हम्मीर तणूं. ३१
दल दारुण दफ्फरखान जयी मिइं भगउ अगइ खगगरयि.
हिव पट्टणपद्धरि धरिसु पयें, नइ विनडिसु सत्तिरिसहस सयें. ३२
मिइं सङ्गरि समसुदीन नडी पडिभगउ अङ्गोअङ्गि भिडी.
जव मण्डिसि मुझ रणमल्ल समं तव देखिसि लसकरि सरिसु जमं. ३३

२७ अव हीं चडि चलिउ; जई; बुलिउ. २८ सुरताणी य; दयदय;
दीवाणी य; सव छोडिय; किरि; जोडि य. २९ ‘रा’ नथी; असि वर;
उठभारी य; बोलिई; हेजव्व हकारी य; सिरि; लगिइ; उगिइ. ३०
मयाळे छंदनूं नाम आप्यूं नथी. तरणि तपिइ; नमिइ; वडवानल झाल
झमिइ; तु मेळ; किमिइ. ३१ सींगाणि पञ्चिम; छत्तीस; तणूं मगिसि रा
हम्मीरपणूं. ३२ दफ्फरखान जवे; भग्गु अगि खगगरवे; हव; धरिसु.
बलं; सहस दलं. ३३ सम्मसदीन; पडिभग्गु; भडी; दाणिसि लसकर.

मम मोडि म मण्डि मलिक वणूं. हूं समरि विडारण मेच्छ तणु.
जव ऊठिसि हठि हकन्त रणि, तव न गणूं व्रण सुरताण तणि. ३४
बल बुल्लि म. वालि मलिक कहि, “म म वरणि सिमुणासिम दूतमुहि.
जव चम्पिसि ईडरसिहरतलं, तव पेक्खिसि मुह रणमल्लबलं.” ३५
हय हेडवि सवि हेजब्ब गया. वहि वालि मलिक सलाम किया.
‘हिव करिसु धरा रणमल्लमयं, इम बोल्लइ हठि तोलन्त हयं २६
नरकेसरी ईडरसिहरधणी’. जव हेजबमुहि फरियाद सुणी,
तव चमकि दमक्कि मलिक करी धासि धाडि धायउ धूंस धरी. ३७

चुप्पई.

पसरइ पण्डर वेस भयङ्कर. नर पोक्कार हि करहि निरन्तर.
हयमर वेगि गया ईडरतलि. सवि रणमल्ल करइ साहसि हुलि. ३८
बिबहर भरि बुम्बारव वज्जइ; जलहर जिम सीगणिगुण गज्जइ.
बहु बलकाक करइ बाहुब्बल. धन्धलि धगड धरइ धरणी तलि. ३९
‘अरियणदारण ! दीन--अभयकर ! पण्डर वेस थया निब्भय धर.
बम्भण बाल बन्दि बहु किज्जइ. धा कमधज्ज ! धार करि लिज्जइ. ४०

३४ मेल; रणे; सुरता । मणे. ३५ बोलि; कहिइ; मन वरालिखि
बरविसि बहुत मुहिइ. पेपिसि मूं. ३६ गह वल्लि; बोलिइ. ३७ शुरकेसरि;
सिहर तणी; फरीआद; दमक्कि मलिकि; धसी; धायु धूंस. ३८ मथाळूं
चुप्पई आप्पूं नथी, पसरीय; पोक्कार करिहिं; करिइ सहसा हुलि. ३९
वज्जिइ; गज्जिइ; करिइ बाहुब्बलि; धूंधडि; धरिइ, ४० अरियणशरण;
थया नि भयंकर; किज्जिइ; धार धर लिज्जिइ.

पञ्चचाम .

रउद्द सह आसमुद्द साहसिक सूरइ
कठोर थोर घोर छोर पारसिक पूरइ.
अहङ्ग गाह अङ्ग गाहि गालि बाल किज्जइ.
विओहि जोइ तेह नेहि मेच्छ लोडि लिज्जइ । ४१

दुहु.

जिम जिम कमधज चीतवइ असपति सरिसु विवाद,
तिम तिम योगिनि रुहिररसि रत्ता करइ प्रसाद. ४२
सारसी.

परसादि बक्षि दिगन्त योगिनि जयजयारव अम्बारि.
उच्छकि छकि दियन्त सिक्खा वीर धीर धरा वरि.
'दुद्दम्म मेच्छ विओह रोह अखोहि गाहवि किज्जइ.
तूं हट्टि उट्टवणीइ हट्टवि. लोह हत्थइ लिज्जइ. ' ४३

दुहु.

जिम जिम लसकर लोह रसि लोडइ, शासन लक्खि
ईडरवइ चडसइ चडइ तिम तिम समरि कडाकि. ४४

४१ मथाळे छंदनूं नाम आप्यूं नथी. खद्द; साहसीक सूरया;
कठोर चोर छोर घोर पारसीक पूरया; अहङ्ग गाम गाह गेय बाल
गाल किज्जए; ताह तेह मेछ; लिज्जए. ४२ मथाळूं आप्यूं नथी.
चीतविइ; करिइ. ४३ मथाळूं आप्यूं नथी. प्रसाद लक्ष दियन्ति;
उच्छकि उट्टि; सिक्खा वीर धार धरातले; दुट्ट मिछ छोहि जोइ ओहि
गास किज्जए; नि हट्टि उट्टि रच्छ उडण लोह हत्थि लिज्जए. ४४
मथाळूं आर्या छे. लोडि; लछि; ईडरवै चडसिइ चडिड; कडछि.

पञ्चचामर.

कडक्कि भूँछ भीँछ मेच्छ मल्ल मोलि मुगारि;
 चमक्कि चलि रणमल्ल मल्ल फेरि सङ्गारि.
 धमक्कि धार छोडि धान छण्डि धाडि--धग्गडा.
 पडक्कि वाटि पक्कडन्त मारि मारि मक्कडा. ४५

चुप्पई.

‘हयखुरतलरेणइ रवि छाहिउ. समुहर भरि ईडरवइ आइउ !’
 खान खवास खेलि बलि धायु. ईडर अडर दुग्गतल गाह्यु. ४६
 दमदमकार ददाम दमक्कइ. दमदम दमदम ढोल दमक्कइ.
 तरवर तरवर वेस पहट्टइ, तरतर तुरक पडइ तलहट्टिइ. ४७
 विसर विरङ्ग बङ्गव पसरइ. रहि रहिमान मनन्तरि समरइ.
 गह गुज्जार—निमाज कराणी हयमर फोज फिरइ सुरताणी. ४८
 सात्तिरि सहस सहिय सिलार हदहु दिसि फिरवी करि पुकार ह.
 सुहडसइ सम्भालिवि रउइ ह धसमस धूस करइ मफरइ ह. ४९

दांडकी.

मदभीमल सेरबचा बङ्गाली मूंगल महा मलिक
 ईडर अद्धर सिक्खरि रणथम्भरि तलि तरवरइ तुरक;

४५ मथाळे छंदनू नाम नथी. कडक्कि भूँछ मोलि मल्ल मेछ भीँछ
 मोगरे; राणमल्ल; सङ्गरे; धडक्कि धार धाडि छोडि धान छण्डि धूबडा;
 पविक्त चित्त पक्कडन्ति; मक्कडा. ४६ मथाळूं चुप्पई नथी आप्यूं. ताल-
 रोणि; तव समहर; आयु; तालि आयु. ४७ दमाम दमक्कीय; दमक्कीय;
 पहट्टीय; पडइ तलहट्टीय. ४८ पसरी य; समरीय; कराणी य; फिरइ
 सुरताणी य. ४९ सहीय; करिइ; रवइ; हसमस हास करिइ.

हक्कारवि विकट बहकटि चल्लइ; बुल्लइ बिरद बहुत्त.
 सुरताण सरिस सिल्लार सिपाही सवि मिलि समरि पुहुत्त.५०
 तलहट्टिइ मेल्लवि तरल तुरक्की तार ततार तुरङ्ग
 उल्लट्टिअ असपति असणिअ वायरि सायरवेलि तरङ्ग.
 'हल, हल' 'बिगरी, बिगरी' बोलन्तिअ नीरलहरि छिल्लन्त.
 रणकन्दलि कलह करइ; किलवायण कायर नर रेलन्त.५१

हेषारवि हयमर हसमसि; खुररवि असणि किपाण कसन्त.
 उद्धसवि कसाकसि, असि तरतर बिसि. धसमसि धसाणि धसन्त.
 भूमण्डलि भड कमधज्ज भडोहाडि भुजबलि भिडस भिडन्त
 रणमल्ल रणाकुल राणि रोसारुण मुणसत्ताणि तुवरन्त.५२

उल्लालवि झालवि झुज्झकमाल ह लथबथि लोथि लडन्त,
 धारुकट धारि धगड धर धसमसि धसमसि धुब्ब पडन्त,
 कमधज्ज उदयगिरिमण्डण सविता झलमल मल्ल भडन्त
 धुरि धसि धसि धूस धरइ धगडायणि. धर वरि रुण्ड रलन्त.५३

५० मथाळूं नथी. सीरबच्चा बड्गाली य; मुहा; अडरशिहर; तर-
 वरीय; हाकारवि विकट; चाल्लिय बुल्लवि; सरिसु सवाही य. ५१ तलट्टिय
 मेलवि; तुरक्की य; ऊलट्टिय; वायर; तरन्त; बोलन्तीय; कन्दल; करिइ.
 ५२ खुररवि हसमिसि धसणि; नरनर वसि; भड रणमल्ल; भिडस
 मिलन्त; तरवन्त. ५३ झुझ; लथिबथि; पडन्त; धार; धसमिसि धसमिसि;
 कमधज; झललल; भिडन्त; धरि धरि धरि धुंस धरी धगडायण.

चुप्पई.

वर कमधज्ज बीर शासन छलि कित्ति फुरइ नव खण्डि धरातलि.
 'असपति सरिसु इक्क ईडरवइ रणि रणमल्ल मूछ मुहि मुरवइ. ५४
 असुर अभङ्ग-अङ्ग ईडरतलि असपतिदल कोलाहल सम्भलि
 बम्भण बाल सुरहि अबला छलि हठि ऊठिउ कमधज्ज भुजाबलि'. ५५
 पक्खरि पण्डर भिडस भिडन्तु धसि धगडायण धूस धरन्तु
 हणहणि मुणसिम भणइ असेंभम, ताल मिलिउ हरि जम्भ तणउ जिम. ५६
 दुज्जणरुक्ख-इक्कदावानल हयमर हठि हेडवि कोलाहलि
 रणवाउलु रणमल्ल रणाकुल असिरसि गाह करइ गोरीदलि. ५७

डुमिला.

गोरीदल गाहवि दिट्ठ दहुदिसि गढि मढि गिरिगह्वरि गडियं.
 हणहणि हक्कन्तउ हुं हुं हय हय हुङ्कारवि हयमरि चडियं,
 धडहडतउ धडि कमधज्ज धरातलि धसि धगडायण धूस धरइ.
 ईडरवइ पण्डर वेस सरिसु रणि रामायण रणमल्ल करइ. ५८
 रोमञ्चिय रणरसि, राढि डरावण, रहि रहि बल बोल्लन्त बलि,
 पक्खर वर पुट्ठि पवेगम पट्टिय, पुहुतउ पह पतसाहदलि,

५४ मथाळूं नथी आप्यूं. वर हंमीर वीर; फुरिइ; पण्ड; ईडरवि; मुंछ;
 निरविइ. ५५ अबल सुरही; कमधज. ५६ पपर; धूस; हणि हणि भणि
 मुणस; मिल्यु हरि बम्भ तणु. ५७ दुज्जणभुज्जइक्क; कोलाहल; करिइ.
 ५८ मथाळूं आप्यूं नथी. दहदिसि गढि गुहि गढिम् गहियं; हणि हणि
 हक्कन्तु; धडहडतु धडि हंमीर धुंसि धरिइ; करिइ.

असि मारवि रुम्ब रणायरि रगडिअ भञ्जइ धगड महा भडया,
 रणमल रणङ्गाणि मोडि मिलन्ता मेच्छायण मूंगल मिडिया. ५९
 मुहु उच्छलि मूछ मुहच्छवि कच्छवि भूमइ भूछ समुच्छलिया.
 उल्लालवि खग्ग करगि निरग्गल गणइ तिणइ दलअग्गलआ.
 प्रलय करि लसकरि लोहि छबच्छब छण्ट करइ छत्तीस छलि.
 रणमल्ल रणङ्गाणि राउत विलसइ रवितलि खित्तिय रोसबलि. ६०
 सीचाणउ रा कमधज्ज निरग्गल झडपइ चडवड धगडचिडा.
 भडहड करि सत्तिरिसहस भडक्कइ; कमधजभुज भहवाय झडा.
 खत्तिताणि खय करि खक्खर खूँदिअ खान मान खण्डन्त हुया.
 रणमल्ल भयङ्कर वीरविडारण टोडरमलि टोडर जडिया. ६१

चुप्पइ.

सोनगिरउ कन्हड सिम्भरवइ वेढि करी गज्जणवइ असुरइ
 दहु दिसि दुज्जणदल दावट्टिअ सोमनाथ वड हत्थइ झट्टिय. ६२

५९ रोमाञ्चीय रणरसि ख रटि रावण; बोलन्त बले; पप्परख;
 पुहुतु; दले; मरिरवि; रणायर रगडय भञ्जइ; महालडया; मेछायण मोगर.
 ६० मुंछछलि मुछ मुदु छवि कछवि भूँछरि मुंछ समुछलया; गणि
 तमिङ्गल अग्गलया; लय लय करि; लोह छबछब छण्ट करइ छत्रीस
 छले; विलसइ; रोसवसे. ६१ सीचाणु; झडपइ; भडक्कीय; खत्तत्तिण
 हयमर फाररवि पूंदीय पानमान पूंदन्ति हया; विडारीय; टोडरमल्ल.
 ६२ मथाळूं चुप्पइ नथी आप्यूं. सोनगिरौ सन्तल सम्भरविइ; वेगि
 करि असुरइ गज्जणविइ; दह दिशि; दावट्टी. चोथूं चरण छे नहि.

आदर करि शंकर थिर थप्पिय अचल राज चहुआण समप्पिय.
 असपति सरिसु साहसिम बक्कइ; मुरटमान रणमल्ल न मुक्कइ. ६३
 मरडी मूळ वडी मुहि मण्डइ मेच्छ सरिसु, गह गाह न छण्डइ.
 कसवइ काल किवान करट्टिय जां रणमल्ल रोसवसि उट्टिय. ६४
 पण्डर डरइ समरि बाहुब्बलि. खग, ताल निम, तोलइ करतलि.
 दुज्जउदण्ड दुदम्भ दुहण्डइ, इक्क अनेकि मलिक विहण्डइ. ६५
 भुजङ्गप्रयात.

जि बुम्बा अ बुम्बा उलक्कि सलक्कि, जि बक्कि बहक्कि, लहक्कि चमक्कि,
 जि चङ्कि तुरङ्कि तरङ्कि चडन्ता, रणम्मल्ल दिट्ठेण दीनं दडन्ता. ६६
 जि मुद्दा—समुद्दा, सदा रुदसदा, जि बुम्बाल चुम्बाल बङ्गाल बन्दा,
 जि झुझार तुक्खार कम्माल मुक्कि, रणम्मल्ल दिट्ठेण ते ठाम चुक्कि. ६७
 जि रुक्का मलिक्का बलक्काक पाडि, जि जुद्धा मुडुद्धा सनद्धा भजाडि
 ति भू आखडी आ वडी दण्ड किज्जि, रणम्मल्ल दिट्ठि मुहि घास लिज्जि.

६३ राज कमधज्ज; चुक्किइ; मुक्कइ. ६४ मुराडि मुंछ मुह वाडि
 चडि मण्डीय; मेछ सरिसु दोह नवि छण्डइ; कसवे; करट्टीय; जोउ; ठट्टीय.
 ६५ डरहि; खडग ताल तोलिइ यम हाथलि; उड्डण्डिभ दूझ दुदम्भ
 दुहण्डइ; एक अनेक; विहण्डइ. ६६ जि बुम्बे अ लम्बे उलक्के सलक्किइ;
 जि बक्के बहक्के लहक्के चमुक्किइ; जि चङ्के तुरङ्गे तरङ्गे चडन्ता; रण-
 मल्ल; मुडन्ता ६७ यमुद्दा; बम्बाल; झुझार तुषार; मुक्किइ; ठाम चुक्किइ.
 ६८ रुक्का; कि बुम्भा पहला सनद्धा विभाडिइ; ति आपण्डि भूदण्डि
 बहु षडि किज्जिइ; रणमल्ल दिट्ठे मुहे घास घलिइ.

जि बक्का अरक्का शरक्का वहन्ता, जि सब्बा सगब्बा झरब्बा सहन्ता,
जि झुज्झार उज्झार हज्झार चलि रणमल्ल दिट्ठि मुहि घास घलि. ६९

छापय.

‘हिव किर भालपहारि धार गढ गाहवि छण्डू.
कसबे—कडी किवाणपट्टि किलवायण खण्डू.
भुजबलि भल्लइ भिडिअ भरी भय भरुयचि पइसूं.
धरी अ खम्भाइच्च असुरसिरि चम्पवि बइसूं.
प्रहळगमि पट्टणि पट्ट करि धगढायण धन्धलि धरूं.’
ईडरवइ रा रणमल्ल कहि, ‘इक्कछत्त रवितलि करूं’. ७०

६९ बुक्का; जि सद्दा सगद्दा जरद्दा सहन्ता; जि झुझार उझार
हझार चलिइ; रणमल्ल दिट्ठे मुहे. ७० मथाळूं कवित्त छे. पहरि; गाहिवि;
करि किलबाण हूं; भलि भिडीय; भय भरि भरुयच्च पिसूं; धरूं अ
लम्बा छत्र; विसूं; प्रहि; धूंधलि; ईडरवै; एकछत्र.

वसंतविलास.

- पहिलूं सरसति अरचीसूं (रचीसूं वसन्तविलास),
वीण धरइ करि दाहिण, वाहण हंसलु जास. १
- पहु तीय तिउणी हिव रति वरति; पहुती वसन्त.
दह दिसि पसरइ परिमल;निरमल थ्या नभ अन्त. २
- सीत गिऊं हिमवन्ति; वसन्ति लिउ अवतार.
अलि मकरन्दि मुरिआ; कहुरिआ सवि सहकार. ३
- मयण तणा गुण गहगह्या, महमह्या महु महकार.
त्रिभुवनि जयजयकार पुकारइ पिक अपारि. ४
- पद्मिनी परिमल बहिकइ. लहिकइ मलयसमीर.
मयण जिहां परिपन्थी, पन्थी धाइ अधीर. ५
- मानिनी जन मन क्षोभन शोभन वाउला वाइ.
निधुवन केलि पामी कामी अङ्गि सुहाइ. ६
- स्मर मुनिनां मन भेदइं, छेदइं मानिनी मान,
कामी मनि आनन्दइ, कन्दइ पथिक पराण. ७
- वनि विरच्या कदलीहर दीहर मण्डप माल;
तलीआ तोरण सुन्दर; चन्दरवा छि विशाल. ८
- खेलन वावि सुखाली; (जाली गूख विश्राम).
मृगमदपूरि कपूरहिं पूरिहिं जल अभिराम. ९

रङ्गभूमि सजकारी, झारी कुङ्कुम घोल,
 सोवनसांकळ सांधी बांधी चम्पकदोल. १०
 तिहां विलसइं सवि कामुक जामक हृदयाचि रङ्गि
 कामु जिस्या अलवेसर वेस रचइ वर अङ्गि. ११
 अभिनव पिरि शिणगारी नारी रमइं विसेसि.
 चन्दनभरी कचोली चोली मण्डन रेभि. १२
 नव यौवन अभिराम ति रामति करइं सुरङ्गि,
 स्वर्गि जिस्यां सुर भासुर रासु रमइं वर अङ्गि. १३
 जयरणि रोधइ तीवन जीवन तणूं सुवान.
 वासभवनि तिहां विलसइं जलजइ अलिअल आन. १४
 कामुक जन मन जीवन ती वन नगर सुरङ्गु.
 राजु करइ अभङ्गिहि रङ्गिहिं राउ अनङ्गु. १५
 अलि जन वसइं अनन्त. वसन्त तिहां परधानु.
 तरुअर वासनिकेतन. केतन किशलसंतान. १६
 चन्दन वन अवगाही, नाही सरवर नीरि,
 मन्द-सुरभि-हिम-लक्षण दक्षिण वाइ समीर. १७
 वनि विरचइ श्री नन्दन चन्दन चन्दचु मीत.
 रति प्रीति स्यूं सोहइ, मोहइ त्रिभुवन चीत. १८
 गरुड मदन महीपति दीपति सहिणु न जाइ.
 करइ नवी नवी जुगति; जुगति प्रताप न माइ. १९

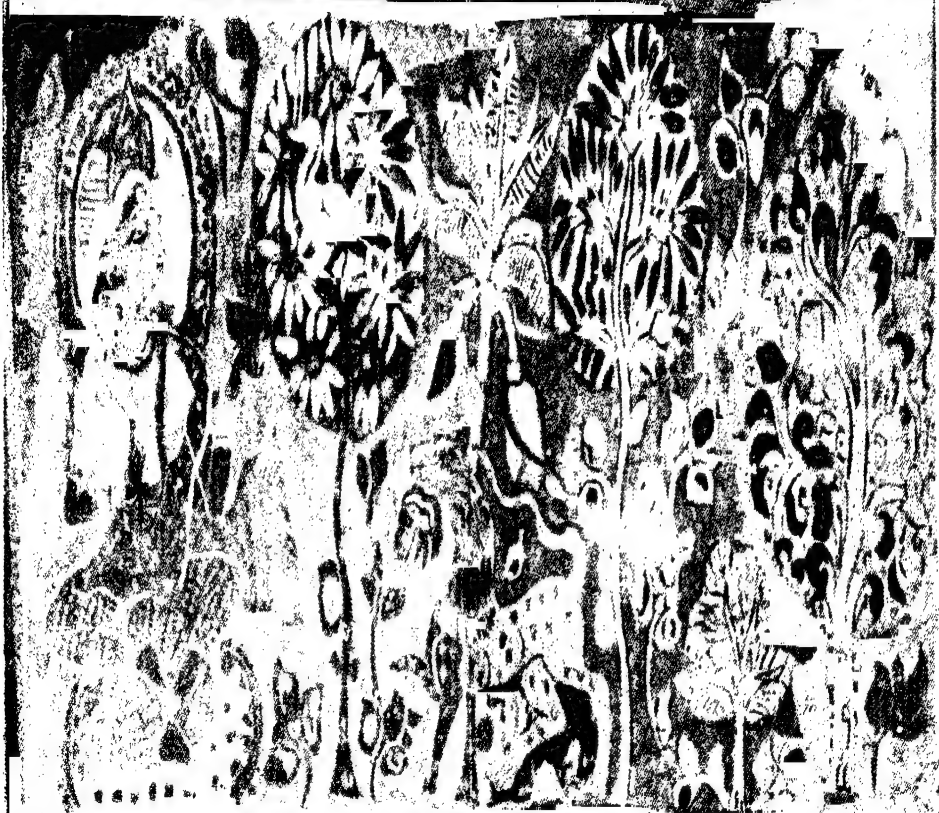
कुसुम तणू करि धणह रे, गुण ह रे भमरमाल;
 लख लाववि नवि चूकइ; मूकइ सर सुकुमाल. २०
 मयणजि वयणनिरोपइ लोपइ कोइ न आण.
 मानिनी जन मन हाकइ; ताकइ किशलकृपाण. २१
 इम देखी रिद्धि कामनी कामिनी किनरकाण्ठि
 नेहगहेली मानिनी माननी मूकइ गण्ठि. २२
 कोइलि आंबुलाडाली आली ! करइ निनाद.
 'काम तणु करि आइसु' आ इसु पाडइ साद. २३
 जं भणु थिर न पयोहर, मोहरचु मग मार,
 मान रचु किस्या कारणि ? तारुण दीह विच्यारि. २४
 नाहु निशि छइ गामटि, सामटि मय वय जाणि.
 मयण महा भड न सही असही ! असु हणइ बाणि. २५
 ईण परि कोइलि कूजइ; पूंजइ जुवति मणोर.
 विधुर वियोगिनी धूजइ. कूजइ मयण किशोर. २६
 विणसइ, जिम जिम विहसइ, सहसइ मानिनी मान.
 यौवन मदिहिं उदम्प ती दम्पती थाइ जु वानि. २७
 जे किम इभगति चालइ, सालइ विरहिणी अङ्ग;
 बालइ विरहकराली बाली ते बहु भङ्ग. २८
 घूमइ मधुप सकेसर वेसर मुकुल असङ्ख,
 चालति रतिपति सूरइ पूरइ सुभट कि शङ्ख. २९

बउलविलूला महुअर बहु अ रचइं झणकार;
 मयणर हइआणन्दण वन्दण करइ कइ वार. ३०
 चांपुला तरुअरनी कली नीकली सोवनवान.
 मार मार्ग उद्दीपक दीपक जीअ समान. ३१
 कामिनी बांधइ तरकस तरकस पाडल फूल.
 मांहि रच्यां कि रे केसर के शरनिकर समूल. ३२
 आंबुलि मांजर लागी लागी मधुकरमाल,
 मूकइ हिइ के विरहिअ विरहि अ धूमविराल. ३३
 केसू कली अति वांकुडी आंकुडी मयणची जाणि
 विरहिणीनां ईण कालि ज कालिज काढइ ताणि. ३४
 वीर सुभट कुसुमायुध. आयुध साल अशोक.
 किशल जिस्यां असि. झबकइं झबकइं विरहिणी लोक. ३५
 पथिक भयंकर केतु कि केतकीदल सुकुमार,
 विरहिअ हिअअ विदारण दारुण करवतधार. ३६
 इम देखी वन संपइ कम्पइ विरहिणी साथ;
 आंसूइ नयण निशां भरइ, सांभरइ जिम नाथ. ३७
 विरहि कराली बाली फाली, चोली, चङ्ग
 विषय गिणइ त्रिण तोलइ; बोलइ ते बहु भङ्ग, ३८
 रहि, रहि, तोरी. जो, अली कोइली ! स्यूं बहु बासि !
 नाहु अजी नवि आवइ. भावइ मूं न विलास. ३९

राडा मावावसुता जाता ॥४५॥ निगद्यावमथादृशसोखेवक्षिसिष्टा मयाव... लादाया
 पुरतःकुनापिदृष्टवानावमयाववृत्ता ॥ मयःकिंकरवाणिपाणि कमातृष्टानामा
 मांदमन ॥ वातत्रजगामयत्रनजानाजानातिवेकश्चन ॥४६॥ शुभंभवता ॥ ४५॥ ४६॥

रिसुकपूरवीवासिरवामिवलीसरपठा ॥ सावनचांवनिहूपमहूपमपांशुडीबडा

हार ते भार मूं उर वरि. सइरि ! शृङ्गार अङ्गार.
 चीत हरइ नवि चन्दन. चन्द नहि मनोहार. ४०
 सखि ! दीह दूख अनीठऊं. दीठऊं गमइ न चीर.
 भोजन आज ऊछीठऊं. मीठऊं सदइ न नीर. ४१
 सकल कला तूं निशाकर ! शा करं सइरि सैंताप ?
 अबला म मारि कलङ्की ! शङ्की हुवइ पापु. ४२
 भमरला ! छांढि न पाखल ? खांखल थ्यां अह्य सइर.
 चांदुला ! सइर सैंतापण ! आपण तां नहि वइर. ४३
 बहिनू ! रहि नहि मनमथ मन मथतु मुह अराति;
 अङ्ग अनोपम शोषइ; पोषइ वइराणि राति. ४४
 कहि सहि ! मुझ प्रिय वातडी. रातडी किमहि न जाइ.
 दोहिलउ मकरकेतन. चेत नहीं मुझ ठाइ. ४५
 सखी ! मुझ फरकइ जांघडी; तांघडी विलगइ आज.
 दूख सवे हवं वामीसूं, पामीसूं प्रिय तणूं राजु. ४६
 विरह सहू ते भागलु कागलु करलउ पेखि.
 वायसना गुण वरणइ, अरण इ ताजि विशेखि. ४७
 धन धन, वायस, तूं सर. मूं सरवस तूं देसु.
 भोजनि कूर करां बलु. आंबलु जरहु लहेसु. ४८
 देसु कपूरची वासि रे, वासि रे सर एउ,
 सोवन चांच निरुपम, रूपम पांखुडी बेउ. ४९

शकुन विचारि सँभाविआ आविआ तिहां वालम्भ.
 निशि भरि निज प्रिय निरखी हरखी दिइ परिरम्भ. ५०
 रङ्गि रमइ अति हरषी सरसी निज भरतारि.
 दीसइ ते गयगमणी नमणी कुचयुगभारि. ५१
 कामिनी नाहुलां जीं सुख, तीं मुख कहण न जाइ.
 पामी अनइ प्रिय संगम अङ्ग मनोहर थाइ. ५२
 खूप भर्या शिर केतकि सेत किया शिणगार,
 मिलिआ मण्डन सारी नारी स्थूं भरतार. ५३
 रामु रमइ अबला बनि, लावनिमय जसु रङ्ग.
 सहज सलील मदालस आ लसइ तीह अङ्ग. ५४
 वीणि भणूं कि भुजङ्गम, जङ्गम मदन कृपाण.
 करि कुसुमायुध प्रगटी भ्रगुटी धणह समान. ५५
 कानि कि.झबकउ वीजनु ? बीजनु चंद कि भालि ?
 गह्व हसइ सकलङ्क ह मयङ्कह बिम्ब विशाल. ५६
 मुख आगालि तूं मलिन रे; नलिन रे ! जई जालि गाहि.
 दन्तह बीज दिखाडि म, दाडिम, जित सुखमाहिं. ५७
 नीलमणि कुण्डल कानि ह वानि हसइ हरिआल.
 पञ्चम आलवइ कण्ठइ. कण्ठइ मुक्तामाल. ५८
 सीमन्त सींदुरि बुरिउ, पूरिउ मोती सुरङ्ग.
 राखडी जडी माणिकि जाणि कि फणिमणि चङ्गु. ५९

भमहि कि मनमथ धणाहि अ; गुण हिअडइ वर हार;
 बाण कडाखला सोहइ; मोहइ सयल संसार. ६०
 पल्लव पेशल पाणि कि जाणि कुमुम सुकुमाल.
 सरल तरल भुजदण्ड कि दण्ड कमलिनी नाल. ६१
 हरिण हरावइ जोती. मोतीनां शिर जाल.
 रङ्गि निरुपम अधर जि; अधर जिस्यां परवाल. ६२
 तिलकुमुमोपम नाक रे. लांक रे लीजइ मूठि.
 किशलय कोमल पाणि रे जाणि रे चोल मजीठ. ६३
 बाहुलता अति सुकुमल कमल मृणाल समान.
 जीपइ कटि पञ्चानन. आनन नहि उपमान. ६४
 कुच बिहु अमीकलसा, पाणि थापणि तणी अनङ्ग.
 तीहचु राखणहार रे हारु रे धवल भुअङ्ग. ६५
 नमण न करइं पयोधर योध रतिह संग्रामि;
 कञ्चुक त्यजइं संनाहु रे नाहु रे महाभड पामि. ६६
 उन्नत कुच कि हिमशिखरी. शिखरि तेह पईठ
 हार नीमरण; मांहि रे माहु रे झीलतु दीठ. ६७
 रूपमई विधि तां घडी जांघडी, उपम न जाइ.
 करि कङ्कण, पाइ नेउर, केउर बाहडीआइ. ६८
 अलविहिं लोचन मीचइ, हींचइ हींदोलि एकि.
 एकि हणइ प्रिय कमलि रे. रमलि करइ जालि एकि. ६९

एकि रे दिइ बाली ताली छन्दिहिं रास.
 एक दिइ उपालम्भ रे वालम्भरि सविलास. ७०
 मुरकलइ मुख मचकोडइ, मोडइ ललवल अङ्ग,
 वानि सुवर्ण वखोडइ, लोडइ नितु नवरङ्ग. ७१
 कण्टक सँकटि एवडइ केवडइ पइसी भृङ्ग
 छयलपणइ गुण माणइ; जाणइ परिमलु चङ्ग. ७२
 पाडल कली छइ कूँअली; तूँ अलिअल ! म धन्धोलि.
 तूँ गुणवेद ते साचउ काचउं मही म विरोलि. ७३
 बउलसरी मद भीभलु ई भलु भणि अलि राजु.
 सँपति विण सुकुमाल ती मालती वीसरु आजु. ७४
 पालइ नेहु पुराणु न; जाणु न भलु सखि ! भृङ्ग.
 अलग थिकउ गुण बिमणइ दमणइ लिइ रसरङ्गि. ७५
 वालि विलासिवा विवरनि भंवर निहालइ मागु
 आवरिआ ईणि णीगुण णीगुण स्युं तुझ लागु. ७६
 केसू गरव म तूँ धरि, मूँ शरि भमर बईदु,
 (मालती विरह बहु बहइ) हूँ हवइ भणी पईदु. ७७
 सखि ! अलि चरण न चांपइ चांपइ; लिइ नवि गन्ध.
 रूडइ दोहग लागइ आगइ इसु निबन्धु. ७८
 नितु नितु चरीअइ मरुअउ; विरूअउ गंध कुरङ्गि.
 भमर ! भमी भमी रीण उ लीणउ तस रस रङ्गि. ७९

भमर भन्मतउ गुण करइ अगर अंकोरिउ जोइ
 अजी अ तीणइ विरंसइ वंस विणासइ सोइ. ८०
 मूरख ! प्रेम सुहाती जाति गई म चीति.
 विहसी अलि ! नवमाली. बालीइ मांडि प्रीति. ८१
 एकि थडि (सरिखी) बउल बिउ लता; नवि भेउ.
 भमर ! विचार किशा (करि) पामर. विलसि स्यूं बेउ. ८२
 मकरन्दि माती पद्मिनी पद्मिनी जिम नव नेहि
 अवसरि लेवु रसु मूकइ, चूकइ भमरलु देहि. ८३
 भमर ? पलास करां बला; आंबला आंबली छांढि.
 कुचफलि फलित कि तरुणी करणी सिउ रति मांडि. ८४
 दमनह गुणि मदमातउ रातउ रूपिहि भृङ्गु
 कुन्द कुसुम रमाडइ; छांढइ चांदुला सङ्ग. ८५
 ईण परि नितु प्रिय रञ्जवइ मञ्जुवइण ईग ठाइ.
 धन धन ते गुणवन्त, वसन्तविलास ॐ गाइ. ८६

सीताहरण

दुहा

- ‘जय लम्बोदर विघ्नहर ! पहिलूं तुहचूं नाम.
सुर तेत्रीस इ तुह तवइ; कर्मण करइ प्रणाम. १
सरसति सामिणि ! वीनवूं; गाइस्यूं तुह पसाइ,
साचा अक्षर मेलवे. कर्मण लागइ पाइ.’ २
संवत पत्तर छवीसइ सीताहरण विचार.
कर जोडी कर्मण तवइ, ‘अहह गिरा आधार.’ ३
‘देव सवे चलणे नमी. त्रिभुवन धुवी जे माइ.’
कर्मण वीनवइ, ‘अह्ने गाऊं अयोध्या राय.’ ४
अयोध्या नयर सोहामणूं. रूयडा पोलि-पगार.
वीस सहस [विवहारिया; प्रसाद न लहइ पारं. ५
चूरासी चुहुटां भलां. बहुतरि सहं वखार.
वरण अढार तिहां वसइ; अवर न वर संसारि. ६
गूख, गवाख, नइ मालिआं रूअडां; उत्तम ठाम;
दैत्य हणण जहि अवतारिउ रघुवंशि श्रीराम. ७
दशरथ राजा राजिउ. साहण संखि न पार.
नितु नितु उच्छव पेखणां सविकहिनइ सुखकार. ८
दूख अङ्गूठइ उपनूं; दशरथ नावइ नींद;
पीडि न भाजइ पापिणी; राय करइ आक्रन्द. ९

- कौशल्या कर चांपतां. अङ्गूठउ मुखि लेउ,
सुखभरि राजा पूढिया, कइगइनइ वर देउ. १०
- ‘नारि ! गमइ ते मागि जि.’ तूठा दशरथ राय.
‘कर जोडी नइ वीनबूं, स्वामी ! लागूं पाय. ११
- वर वंज्रछित अस्ति मागिउ, अवर नहीं अह्य काज,
रामचन्द्र वनि मोकलु, भरथ बइसारु राजि.’ १२
- ‘किहां रतन, किहां कोइलु ? किहां सरसव, किहां मेरु ?’
राजा सांसा महिं ठर्या. नयणे वूठां नीर. १३
- इशां वचन तव सांभली राम गया आवासि.
‘तातवचन अस्ति पालिस्यूं, अस्ति जासिउं वनवास. १४
- ‘चूटइ जीभ अह्यारडी; कूंअर कहूं किम जाइ ?’
माय ताय मोकलाविआं; ततखिण लगा पाय. १५
- ‘रामचन्द्र वनि सांचरइ’ पुहुता नयर मझारि;
जनरखबेटी सामही साथि सीता नारि. १६
- लक्ष्मण राजा वीनवइ, ‘राम, न मेहेलूं साथ’.
कर जोडी कर्मण नमइ त्रिहु भुवननु नाथ. १७
- नरग जेह नामि छूटीइ, पाप प्रलय सवि थाइ,
नर नारी सहू, सांभलु, वर्णू अजोध्या राइ. १८
- रामकथा जे सांभलइ, तेहनी पुहुचइ आस;
मनुष्यलोक सुख भोगवी ते नर मुक्तिनिवास. १९

पचाडु.

- जय लम्बोदर देव दूंदाला ! मोदक देसिं मोटा.
 रामचन्द्र नइ सीता गातां अक्षर टाले खोटा. २०
- सरसति सामिनि ! करूं वीनती. चलण तुह्यारे लागूं.
 शत्रुघन सीखामण देइ ते बुद्धि माता ! मागूं. २१
- अयोध्या केरूं राज भलावूं; तातवचन वनि पालूं;
 शत्रुघन देइ सीखामण बन्धव पालां वालु. २२
- पायक परहु साथ न मूकइ सगूं सणीजूं लोक;
 संतोषी नइ सहू इ वालूं: 'मनि म धरिस्यु शोक.' २३
- तिहां थिका राम सांचरिया अनुदिन मारगि धाइ.
 सयर तणां आभरण उतारइ; वनचारी बेहु थाइ. २४
- समरथ प्रधान साथ न मूकइ; वालइ लक्ष्मण वीर.
 'तुह्य विहूणा दीह किम जाइ?' वोळइ साहसी धीर. २५
- गंगा केरइ तीरइ पुहुतां लक्ष्मण सीता राम.
 दीठा रिखि जपतपि बइठा; वेगि करइ प्रणाम. २६
- पूर्व कर्म कित्यां ते प्रीच्छइ, (हइइ) निहालूं ज्ञानि.
 अजोध्या केरूं स्थानक छांडिऊं, राम पुहुता रानि. २७
- कर्मणो हि प्रधानत्वं किं कुर्वन्तु शुभा ग्रहाः ।
 वसिष्ठदत्तलग्नोऽपि रामः प्रव्रजितो बने ॥
 उदयति यदि भानुः पश्चिमायां दिशायां
 प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्निः ।

विकसति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायां
तदपि चलति नैषा भाविनी कर्मरेखा ॥

पद्याकु.

‘एक दुःख तुह्य आंगइ सालइ; माय विजोग्या तात.’
 ‘हूं जाणूं; म पूछेसि लक्ष्मण ! वलता कहिस्युं वात.’ २८
 रिखि तणां वचन सांभली नइ चित्रकोटि जई पुहुता;
 गुहु भील देखाडइ थानक, आगइ राजा रहिता. २९
 भरथेश्वर तिहां नगरि पुहुता. अजोध्या दीठी झांखी.
 ‘एक महिलाइ कूडूं बोलिऊं.’ ‘पगि धरी नइ नांखी ३०
 मारूं वइइ; मात न जाणूं,’ ‘माइ ! काम सिऊं कीधूं ?
 रामचन्द्र नइ लक्ष्मण ऊभां भरथ राज सिऊं दीधूं !’ ३१
 कौशल्याइ भरत बोलाविउ, ‘पाटि अजोध्या बइसु.
 पिता तुह्यारानूं उर फाटूं. तुह्ये दुःख म वहिस्युं. ३२
 शत्रुघन नइ जई संभालु. पिता करेवूं काज.
 बांधव बिह्ये वनि पधार्या तुह्य भलावी राज.’ ३३
 ‘छांडइ तुरी य खर जिम पाखर; हंस बगह सरसाइ.
 एक जई नइ छीलरि नाहइ बीजउ गंग अवगाहि; ३४
 तारा शशी सूर जिम अंतर; तिम भरथेसर राम.
 बिह्यि सहोदर आणूं पाछा; वन मांहि सोधूं ठाम.’ ३५
 लेई सेन अनइ सांचरिउं; साथि लीधी माता.
 नान्हां मोटां मारग पूछइ, ‘रामचन्द्र क्यहूं जाता ?’ ३६

मिलिआ ऋषि, मनोरथ पूगा, शुद्धि सवे तिहां जाणी.
 'रामचन्द्र नइ लक्ष्मण बांधव, त्रीजी सीता राणी ३.
 प्राण करी नइ पाछां वाल्यां. भोजन तणी सजाइ.
 सीख देई नइ सहू इ सूतूं. भरथ ! सांभलि भाइ ! ३.
 मागी मान अन्ह सांचरिआ. वाजित्र वाजति कोडि
 सेन सहको राखूं पाछूं. आपण आवइ खोडि.' ३.
 जाणिऊं कहिनां कटक विछूटां; दल उपराठि होइ.
 रामचन्द्रि लक्ष्मण बोलाविउ; वृक्षि चडी नइ जोइ. ४.
 दीदु भरतनइ आवंतु, 'कांइ कीजि काज ?
 वयर भणी वइगइ मोकलिउ. करइ निकंटक राज.' ४.
 सीता भइ, 'हिंइ सी विमासण ? आपणु कांइ अपराध ?
 दसरथ राइ देसुडु दीधु; एहवु आयस लाघ. ४.
 छांइइ हाथी, छांइइ घोडा, आयुध नइ हथियार.
 आडे वीटे धोतीए आवइ ऊतारी शणगार. ४.
 पञ्च सरिसु आवी मिलिउ: 'रामचन्द्र ! अवधारु.
 तात तुह्यारानूं उर फाटूं ! तिहां लगइ पाउ धारु. ४.

बुद्धा.

'कर्मि पाट पटन्तर्या, कर्मि हुआ वनवास.
 कर्म विहूणा मानवी. ते किम पुहुचइ आस ? ४५
 आगिम कोइ म चिंतवु; मन चिंतव्युं न होइ.
 कीधां कर्म न छूटीइ. लक्ष्मण ! तूं अ म रोइ.' ४६

राम रोअन्तां रोयूं वन; रोयां पर्वत शृंग;
 रोयां सावजडां वनि, अन्ह कुरङ्गी कुरङ्ग. ४७
 रुदन करन्ता वारिया, भरथ वोलाविया वीर.
 ' तिहां जई नइ सारीइ, जिहां हुइ निर्मल नीर ' ४८
 ' अन्न विण कुहु किम कीजीसइ ? अन्न विण कुहु किम पिंड ?
 ईंगोरे ईंगोरडां ! ' ' जोई नइ सारु कुंड '. ४९
 भरथेश्वर घणूं प्रीछविउ, ' तूं बान्धव अजोड्या जाइ.
 राजवचन सांभलूं तुझे. दुःख म धरिस्युं भाइ ! ' ५०
 ' तुझे आरोग पानडे ! अहि आगि लिस्यूं त्राट ?
 स्वामी पूढइ साथरइ ! हूं किम सूऊं खाट ? ५१
 भरथेश्वर रोइ घणूं ; ऊछझि लि श्रीराम.
 ' नगर भली परि राखिज्यो, रुडां करिज्यो काम. ' ५२
 अनेक बोल अछइ घणा, काहितु न लहूं पार.
 बन्धव पाछा वालियां सेन सहित परिवार. ५३

पवाडु.

चित्रकोट थिकूं करिऊं पियाणूं ; पंचवटी वनि गइया;
 उत्तम स्थानक दीठूं, लक्ष्मण तिहां मढी करी रहिया. ५४
 करी मढी तिहां राम पुढेवा बीजी सीता राणी.
 नालिकेर नइ केलां राइणां लक्ष्मण आपइ आणी. ५५
 कावाडि कांधि करी नइ चालिउ वनफल लि उतारी.
 एक नारि तिहां ऊभी देखइ. जाणिऊं, ए धूतारी. ५६

वन मांहि वार घणेरे लागि. बान्धव जोइ वाट.
 रामचन्द्रि सोगठां अणाव्यां, आगलि मांडिउ पाट. ५७
 सीता राम रमइ बिहू पासि; लक्ष्मण वनफल ल्यावइ.
 रावण तणी सहोदर बाली नितु नितु आडइ आवइ. ५८
 सूपनखा समरथ नर देखी जाणि, 'हूं वर वरीसइ.'
 वली वली लक्ष्मण वालइ राक्षसी, 'अह्म बान्धव सांभलीसइ.' ५९
 दिइ फेरा. हसइ घण सीता. रोसि चडी तिहां गाढि
 सूपनखा रूप धरिऊं. लक्ष्मण ऊठी नासिका वाढि. ६०
 करी आक्रन्द रोई घण बाली. राक्षस जई जणाव्या.
 कोपि चड्या खर दूवर बोलइ, 'कवण पुरुष बि आव्या?' ६१
 धूस पडिउ नइ सहू इ धायूं: 'भला पाहि भलेरा
 आज सहू को अह्मनइ सेवइ. ए छइ कुण अनेरा?' ६२
 मांडिऊं झूझ अनइ वन भीथरि राम सरीसा भडिया.
 हेलामात्र हण्या सवि दाणव; चौद सहस रणि पडिया. ६३
 कोपि चडी नइ कामिनी चाली, लङ्क नयर मांहि टलती.
 'खर दूखर बि बान्धव हणिया!' राव करइ वलवलती. ६४
 'विण अपराधइ हूं अ वनरडी. सार करु अह्मारी.
 पञ्चवटी मांहि पुरुष बि आव्या, एक अपूरव नारी.' ६५
 'सूपनखा! तूं बहेन अह्मारी; वालूं वयर वन सोधी.
 स्वर्ग मृत्यु पातालि पइसइ, तिहां थिका लिऊं रोधी.' ६६
 संतोखी नइ मन्दिरि मोकली; जोवा जण चलाविउ.
 जोया आश्रम, मढी, नइ थानक. राक्षस लंकां आविउ. ६७

करी य कूडी बुद्धि वीसासइ मामु मिरीयच तेडइ.
 शिर धूणी नइ काहो दशशिर, 'लङ्क नयर कां फेडइ?' ६८
 'ग्रह मइ बांध्या; पवन सारवइ; चण्डी करइ तलारुं;
 सुर तेत्रीस इ मुझ घरि सेवइ. करइ काम कइ मारुं.' ६९
 मिरीयच भणइ, 'मरण नवि बीहींइ अन्धकूपतु कहींइ;
 हरिहाथि जु मरण पामीइ मुक्तिमार्ग फल लहीइ. ७०
 जाणे तूं कांइ भूलु, दशशिर ! खर दूखर कुणि जीता ?
 षण्णी सीत; सारङ्ग पूरिऊं : जमला तुझे हुंता.' ७१
 'पुरुषारथ म बोलिसि, मामा ! वी वली तुझ वारुं.
 'मांटीपणि अजोध्या मूकी ! कहिऊं करु अह्मारुं' ७२
 कलिइं शशी सूर किम ऊगइ ? सीतहरणि सांचरिया.
 करी वेस नइ रूप पालटिऊं, सायर बिहि ऊतरिया. ७३
 मिरीयच मृग थई सांचरिउ, रावण हूउ कमाली.
 सोत्रणरूप धरुं तिहां मृगलइ. रुहाडि मांडइ बाली. ७४
 कांइ विपरीत विनाण जाणेज्यो, कइ दाणव कांइ दोखी.
 पान्हीइ बुद्धि नारिनइ; आगइ रही सोगठां तंखी. ७५
 भणइ राम, 'मांडी सी रुहाडि ? ए राक्षस धूतारु.
 पूरुं त्वांति, सीवाडूं कांचली, तज कारणि मृग मारुं.' ७६
 रामो हेममृगं न वेत्ति नहुषो याने युनक्ति द्विजान्
 विप्रस्यापि सवत्सधेनुहरणे जाता मतिश्चार्जुने ।
 द्यूते भ्रातृचतुष्टयं शशिमुखीं धर्मात्मजो दत्तवान्
 प्रायः सत्पुरुषोऽप्यनर्थसमये बुद्ध्या परित्यज्यते ॥

न निर्मितः कैरपि दृष्टपूर्वो
न वा श्रुतो हेममयः कुरङ्गः ।
तथापि तृष्णा रघुनन्दनस्य
विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ॥

यस्य मन्दोदरी भार्या काम्या रूपवती सती ।
तेन सीता समाहृत्य रामः शत्रुरुपाजितः ॥

पवाहु.

नारी तणु नेह मनि आणी पूरी बाण पाउ धार्या.
'सूपनखा मइं आगइ तागी तहीइ दैत्य विडार्या. ७७
ए वडूं वयर वसूं वन भीतरि; वली विभ्रम मनि लाया.
लक्ष्मण ! सीता रूढि राखिज्यो.' रामचन्द्र वनि धाया. ७८
खिण खिण अन्तरि, खिण बोलावइ; इणी परि मृगलु चालइ.
हणिउ दाणव दीठउ 'धाए बान्धव !' तिहां इम बोलइ. ७९
इस्यां वचन सीताइ सांभल्यां; 'रामचन्द्र वनि ग्रहिया!
तुल्य बान्धव जु हुउ जीवतु, अह्य पाखलि स्युं रहिया ? ८०
हूं तु अबला सिरजी; स्वामिकाज ! कवण मइं थाइ ?
सगु सहोदर तूंह जि, बान्धव ! राम भणी वनि धाइ.' ८१
'अनेक दैत्य आवन्तइ चाली, रामचन्द्र जु भाजइ,
'सूर न ऊगइ, पवन न फरुकइ, सायरसलिल न गाजइ ! ८२
वेद न वर्तइ, ध्रु हु सलकइ, गंगपूर नवि चालइ.
रामनइ काणि कुहु को गांजइ ?' लक्ष्मण ईण परि बोलइ. ८३

प्रीछवणूं म करिसिउ, लक्ष्मण ! भलां पगोपइ भाइ.
 वेगि करी बन्धव बोलावइ; जाणिउं, आवसि धाइ. ' ८४
 आण देई लक्ष्मण सांचरिया; सीतवचनि वनि गइया.
 भरडा रूपि थइयु कमाली; मदी आगलि तां रहिया. ८५
 आंगाणि जोतां अतिथ ज आव्यु, जाण्यु कोइ सैन्यासी.
 थाल भरी नइ केलां रायणां तजइ नारि विमासी. ८६
 कापडी भणइ, 'हूं लीह न लोपूं; राम आण इहां दीधी.'
 मांडी पाटली. पाय परठिउ. ततखिण सीता लीधी. ८७
 वेगि दैत्य पवन परि चालइ. वदनि विलापइ बाली.
 जटायु पङ्खीइ मारग ग्रहिया, 'मांटी थाउ कमाली ! ८८
 हरी नारि नवि हूं द्यू जावा जनरख राजकुमारी. '
 हाथि घाई नइ दाणव जाइ. पुहुतु लङ्क मझारि. ८९
 भणइ मंदोवरी, 'सुणि हो, स्वामी ! साठि सहस तुझ राणां.
 रामतणी घरघरणी भणीइ, तुझे सीत कां आणी ? ' ९०
 ' गिउ कैलास, कमाड खटूकिउं तिहां भेद मइं लाधु.
 हरिहाथि जु मरण मागवा मइं अपराध ए कीधु. ' ९१
 वल्या राम, तिहां लक्ष्मण मिलिया; 'मदी छांडी कां आव्या ?'
 'तुझ आगलि स्यूं कहीइ, रामजी, सीतइ बोल जे बोलया ? ९२
 धुरि लगइ तां पडिउ वरांसु: ' कहिउं नारिनुं कीधूं;
 कूड करी नइ दाणव आव्या; मृगलइ पूरूं दीधूं. ' ९३

वेगि करी बे बान्धव आन्या; मदी बारि तिहां रहिया;
 'सीत न देखीइ! सुणि, हो लक्ष्मण! सूपनखा छेतारिया!' ९४
 जाणिऊं, 'हासूं करिऊं जानकी,' ठाम सवे ढण्डुलिया.
 'गयु सीत दाणव को लेई.' धराणि राम तिहां ढलिया. ९५
 विलखाइ नइ नयण विछाई. आज पूवा (?) ए लाधूं.
 हर्या वे (?) शङ्खासुर हणिउ सीतहरण इम साधूं. ९६
 दशरथनन्दन राय अयोध्या धराणि पडी आलेटइ.
 मातङ्गनइ धरि नीर ज आणिऊं हरिचन्द्र; कर्म न छूटइ. ९७
 'स्वर्गलोक हूं सोधूं, स्वामी, मृत्युलोक, पायाल;
 हरी सीत किहां जाइ दाणव? जल मांहि बांधू जाल. ९८
 वन मांहि सावजि वाघि विणासी, तु स्वामी! नवि जाणूं.
 छती सीत जु श्रवाणि सांभलूं, त्रिहू भुवनथी आणूं. ९९
 हिरण्याक्ष नइ हिरण्यकशिपु दाणव देवि विदार्या.
 अन्तरीख पुहिराज पुरोषत्तम सेवक बिन्हि सिङ्घार्या. १००
 ईणी परि दाणव बहुरि भमाडूं, त्रिहू भुवनथा टालूं.
 करी कोप नइ लक्ष्मण बोलइ, 'स्वामी, सीत हूं वालूं.' १०१
 राम रोइ; लक्ष्मण बूझवइ, 'गहिला राम! म रोइ.
 गई सीत आपणि वालिस्यूं लीसोटूं मुख धोइ. १०२
 रोयन्तां नवि छूटु, राघव! जं पडइ तं सहीइ.
 कहिनइ दोस म देस्यु, स्वामी! कर्म आपणां कहीइ. १०३

उहु

किहां चन्दन किहां मिलियागरी, किहां सायर, किहां नीर ?
जिम जिम पडइ अवत्थडी, तिम तिम सहइ शरीर.

पवाडु

बाहार वात पडसइ, पुरुषोत्तम, अनेक रा सांभलिसइ,
“एक नारि रामइ न रखाणी !” सहूको काचडा करिसइ. १०४
भीडि भडइ भड जीपी गाजइ, सबल जोध तूं कहीइ.
वेगि करी नइ पाग चलावु. सूनइ मदि स्यूं रहीइ ? १०५
पूर्वपुरुषि, पुराण सांभलूं, गंग स्वर्ग थिकी आणी;
बइठा थई नइ मुख पखालु, स्वामी ! ऊधारु, पाणी. १०६
ऊठिआ राम वीरना बोलइ; ‘सीत न देखूं बाली.
हरी नारि !’ मेहेलइ नीसासा; हाथ बसइ; दि ताली. १०७
‘पाछा जइ मुख स्यूं दाखवीइ ? वात हूइ तां साची.
एक हाणि नइ बीजूं विगोणूं ! टोले मिलसइ चाची. ’ १०८
परसंसी नइ पाग चलावइ; प्रीति आपणी पालइ.
मारगि जई नइ ऊभा रहिआ. च्यारि दिशि निहालइ. १०९
दक्षिण दिशि देव संचरइ बेहू सहोदर भाइ;
सीत तणां तिहां आभरण दीठां; रामचन्द्र गया धाइ. ११०
‘कङ्कण कुण्डल हार बहिरखा, लक्ष्मण ! जूउ अङ्गूठां. ’
‘हूं माता भणी चलणे लागूं; बीजी परि नवि दीटी. ’ १११

राम भणइ, 'अहिनाण उलखीइ सीत तणां ए साचां.
 वन मांहि राक्षस दाणव जोजो. काम म करिसिउ काचा.' ११२.
 दांडु पङ्खी मुखि लोहीआलु; जाणिऊं सीत विणासी.
 वेगि करी नइ बाण पूरिऊं; जाणीऊं, जासइ नासी. ११३.
 देखी बाण पङ्खी 'म म' बोलिउ; सीत संदेसु कहिउ;
 रामचन्द्रनइ कहइ, 'पारधी रावण हरी नइ गइउ.' ११४.
 आवी नइ तिहां पङ्खी पूछिउ. 'जटाउ ! तुह्य जीवाडूं.
 चोर जे कहिउ रावण राणु, ते जुगतिइ पाडूं.' ११५.
 'पाइ लागी नइ करूं वीनती, स्वामी, मुगति हूं मागूं.
 दाणव सरिसां युद्ध करन्तां प्राण अह्यारु भागु'. ११६.
 त्रिमुखि पर्वत मारग पूछइ वाणर केरा ठाम.
 वेगि करी नइ नीर अणावूं; तरस्या हूआ श्रीराम. ११७.
 हरि कचोलूं लक्ष्मण लीधूं; नीझर जाई जोइ.
 एक पुरुष तिहां आडु सूतु, स प्रवाहि तिहां रोइ. ११८.
 मुख देखी नइ लक्ष्मण पूछइ, 'कांइ पुरुष ! तूं पडिउ ?'
 राख्यां ग्राम ग्रास नइ नारी, तेह सरीसु भांडिउ.' ११९.
 श्री विमासी लक्ष्मण बोलइ, 'पूछें नाम तुह्यारूं.
 ह वातनु सिउ आमलु ? दोहिलूं न छइ अह्यारूं.' १२०.
 दीठा पाखइ बोल म बोलु. स्वामी ते सपराणु.
 र भीतरि खट मास चांपिउ जेहनु रावण राणु.' १२१.

‘ वयरी सगला वसि करावूं. थानक पाणि दाखु;
 अह्य बांधवनइ जई वीनवूं. वात हिया मांहि राखूं ’. १२२
 भरी कचोलूं लक्ष्मण पुहुतु; ‘ रामचन्द्र ! अवधारु.
 एक पुरुष छइ पर्वत उपरि, तिहां लगइ पाउधारूं. १२३
 आगइ आपणि वात सांभली, “ रखिमुखि पर्वति जाजो—
 मित्राचार ज एह सरीसु तिहां जई नइ करेजो ”. ’ १२४
 ‘ वृखतलि बइठा वात विमासइ बिहू सहोदर भाइ, ’
 इश्यां वचन सुग्रीवइ सांभल्यां; ततखिण आव्यु धाई. १२५
 हरख वदनि, हरि साहमा ऊठ्या, अङ्गि आलिङ्गन दीधूं.
 ‘ पाइ लागी नइ करूं वीनती. स्वामी ! काज अह्य सीधूं. १२६
 अठसठि तीरथ मइं अवगाह्यां, रामचन्द्र जु मिलिया;
 किष्किन्धा तणूं राज पामिऊं; मन मनोरथ फलिया. ’ १२७
 नाम प्रमाणइं सहू इ पूछिऊं. तिहां मिली सगाइ.
 ‘ रामचन्द्र नइ लक्ष्मण बान्धव, तिम त्रीजु तूं भाइ. १२८
 मारूं वालि; मनोरथ पूरूं. आज वाच मइं दीधी.
 वेगि करी नइ सुद्धि अणावु, सीता कुणाहि लोधी ? ’ १२९
 ‘ कर जोडी नइ करूं वीनती, स्वामी कोप म करिस्यु.
 तुह्य आगालि वरवूं नवि बोलूं. ए छइ अनेरु पुरिसु. १३०
 राणा एणि सहू रणि भागा, दाणव दैत्य न छीपइ.
 सस ताड इक बाणइ. वेधइ, ते ज वालि रणि जीपइ. ’ १३१

वालि तणा पुरुषारथ बोल्या; भला पवाडा कीधा.
 करी कोप कोदण्ड पूरिऊं; सप्त ताड तिहां वींधा. १३२
 आणन्दिउ एणि परि बोलइ, 'आज भेद मइं लाधु,
 बलि राजा जे दान देयन्तां वामन रूपि बांधु.' १३३
 सुग्रीवइ संग्राम ज मांडिउ. झूझ नहीं कही लेखइ.
 बेहू भड तिहां बाधि आव्या. राम सरीखा देखइ. १३४
 प्राण करी नइ पाछा कीधा: 'स्वामी ! करु कां सांसु ?'
 'अन्तर विण आयुध किम मेहलूं ? प्राणि पडिउ वरांसु.' १३५
 शङ्खाहूली माल पहिरणइ, वली आव्यु रणि चाली.
 अङ्गदि जई नइ वालि वीनव्यु:—'किम्हि इ मनावु आली' १३६
 वालि बोलइ वचन, 'सांभलु, ए सिउ सी अ सगाई ?
 राज तणी तुहमि पइरी न प्रीछु. न गणइ बान्धव भाइ.' १३७
 तारा बोलइ, 'सुणि, हो स्वामी ! जीता सहू सीमाडा.
 रामचन्द्र सखायति आव्या, जेणइ दाणव ताड्या.' १३८
 वालि भणन्ता, 'पडिउ वरांसु ? जोजो कर्यु अह्यारुं.
 किष्किन्धा तणूं राज भोगवु. फेडूं साल तह्यारुं. १३९
 भणती तारा 'गर्व न कीजइ. गर्वि हुइ विणासु.
 मोटा सरिसूं वयर न कीजइ. कहंतु कीजइ नासु ?' १४०
 'अलीक वचन म बोलिसि. बाली ! तात अह्यारउ लाजइ.
 सूरपणइ सूर ते मांटी, जे रणि साहमु गाजइ. १४१

सुर नर पन्नग सहू जाणइ, अङ्गद ! जूउ विमासी.
 आगइ अनेक पवाडा कीधा. कहि, किम जईइ नासी ? १४२
 भुवितलि राजाराण कहीजइ, ते मइं हारि मनाणा.
 कर भीतरि खट मास चांपिउ लङ्का रावण राणा. १४३.
 दुन्दुभि सरिखा दैत्य विडार्या. कां मन आणु न, बाली ?
 अनेक दाणव दूरि भमाड्या; लीधा देस ऊदाली. १४४.
 सिरज्या कोइ न छूटइ तारा ! करम करइ ते थाइ. '
 अङ्गदनइ सीखामण देई वालि अखाडइ जाइ. १४५.
 गङ्ग तरेवूं देखु (?) नारी ! रामचन्द्र पाउधार्या.
 जिन्योस तु वली जस वाधीसइ, नहींतरि दुस्तर तार्या. १४६.
 तारा अङ्गद बिहि वारतां समरथ करइ सजाई;
 अखाडइ चाली नइ आव्या बिन्हि सहोदर भाइ. १४७.
 वलि चड्यां तिहां थाइ बाकरी; पाहाड पडछन्दि गाजइ,
 बिन्हे भड तिहां बाथइ आव्या; कुणइ कोइ न भाजइ. १४८
 हुइ संग्राम. सहोदर झूझइ. सुर नर पन्नग मिलिया.
 रामचन्द्र तिहां ऊभा देखइ. सूर तणा रथ खलिया. १४९.
 वाजइ पाटू, ढीक, मूकडी सीसि; सन्ध वळूटइ;
 प्राणि चड्या तिहां डोट ज मेहलइ; कोट सांकलां त्रूटइ. १५०.
 आगइ चाली अनइ सपराणु तालि तालि तिहां चडतु.
 लक्ष्मण जई नइ राम वीनव्या, ' कोइ न दीसइ पडतु. १५१.

पूरुं बाण. वालि वोलाविउ. सर सांधी तिहां हणिउ,
रामचन्द्रनूं नाम लेयन्तां पर्वतनी परि ढलिउ. १५२

नखिण तारा अङ्गद आन्यां. 'आम वालि ! स्यूं कीधूं ?
वार बिच्चारइ मइं तूं वार्यु. वयरी पूरु दीधु !' १५३

तारा बोलइ. 'सुणि हो रामजी ! हणिउ वालि शूं काम ?
जुइतु राखवु एह जीवतु. सांभलि एहनां काम. १५४

राणु रावण ईणइ चांपिउ कर भीतरि खट मास.
आप सवारथ तइ जु कारिउ, कहि शी राखी आश ? १५५

अन्यानी तुह्मि आगइ हूआ ! साथि लीधी नारि.
मूरख बन्धव तुह्म हूउ जे मेहेलिउ सीहटुआरि. १५६

अज सिरजी संसार किही मृग सोवन काया कीधी ?
दाणवि आवी तुह्मे भोलव्या, माहा सती सीता लीधी. १५७

आगइ तुह्मे दूखभरि हूआ; किम दिऊं असराप ?
दशरथ कुलि जु तुह्म अवतरिया, अन्याइ न बीहु, बाप. १५८

मर्म तुह्मारां हूं कहूं रामजी ? तुह्मि म धरासिउ रोस.
दशरथ राइ श्रवण मारिउ ते कहु केहा दोसि ? १५९

वामनरूपि तुह्मि अवतरिया, वेद भण्ण्य मुखि च्यारि;
बलि राजा जु तुह्मे पूछिउ, 'कवण अछइ घरबार ? १६०

शानि विप्र आविउ अनइ बलि सरिसूं स्यूं काम ?'
सत्तर सामी ऊडवु कही 'मागूं मढीली ठाम.' १६१

बलि राजा मनि चाँतवी बोलि, ' विप्र ! ममइ ते मागि. '
 उदक लेई हरि चालिउ तेतलि बलि चांपिउ पागि ! १६२
 कहु, देव ! तुह्मि. कुण वरांसिउ ? मनि कीधु विश्वास,
 भोलवी तइ राजा बलि छलिउ ! वडवानलि कीधु वास ! १६३
 अयोध्या स्थानक, राम ! तुह्मारुं. वालिइं कांइ विणासिउ ?
 सबल भणी सुग्रीव करि साहिउ ? हवि किसी कथा कहेसिउ ? १६४
 ' जोउ,' भणन्ती तारा, 'रामजी गिहिलु ! माहारा स्वामी
 करि धरी ए कटक उतारत, सीत अणावत साहामी. १६५
 जे नासि ते काम स्यूं करिसइ ? न जोयूं हृदय विमासी.
 माहारा पियुनी फूंकइ फाटइ; नितु नितु जातु नासी. ' १६६
 वालि भणइ:—' मनोरथ पूगा. हरिहाथ अङ्गि लागा.
 स्वामी मिल्या मंत्री कर्मणचु. गर्भवास भय भागा. ' १६७
 रामचन्द्र नइ अङ्गद मिलिउ, सीस रहिउ सिर नामी:
 ' वालिइं मरतां तुह्म भालव्या त्रिहू भुवनना स्वामी. १६८
 कर जोडी नइ करूं वीनती; तूं भारइ—तूं तारइ;
 रूडइ विरूइ जे नर जपसइ, अन्तकालि उगारइ. १६९
 अडसठ तीरथ मइं अवगाह्यां, रामचन्द्र जु दीठा.'
 'किष्किन्धानइ पाटि बइसारु. ' हरख वदनि; हरि तूठा. १७०
 सुग्रीव सरिसूं करी सजाई रामचन्द्र पाउधारइ;
 हनमन्तनइ सखामण देइ. अङ्गद तिलक वधारइ. १७१

आणी पाट त्राट मण्डाविउ; भोजन मांहि कराव्या;
 कर जोडी नइ अङ्गद बोलइ.-‘ रामचन्द्र भलि आव्या!’ १७२
 गाम सीम नइ देस देसाउर बिहिची नइ सहू आपिजं.
 कुलि, शशी सूर जां लगइ उगइ, अचल राज बिहू थापिजं. १७३
 सुग्रीवइ हनमन्त बोलाविउ राम तणि पाइ लागु;
 चित्त आणतु सही सीखामण जई नइ बीडूं मागूं; १७४
 कर जोडी नइ करइ वीनती:-‘ सेवक स्वामी! तुम्हार.
 तेज तुम्हारइ सीत वालिस्यं. तिहां लगइ पाउधारु. ’ १७५
 सेन मेलिजं; कटक चलावूं; जांबवन्त तेडावु;
 राणा राय मण्डलिक मुडुधा, सीतवाहारि सहू आवूं. १७६
 बहुतरि कोडि रीछ सखायत जांबवन्तनां चालइ.
 छप्पन कोडि सुग्रीव हनमन्त ते वानर बोलावइ. १७७
 बीजां सावज, पार न जाणूं, हनमन्त लेई सांचरिउ.
 अङ्गद नइ सुग्रीव सखायत वेगि रथ जोतरिउ. १७८
 देस देसाउर आविजं सहूइ; अनेक रा मांहि मोटा.
 पाणीपन्था नइ गङ्गाजल केडइ घोडा छूटा. १७९
 सेन मेलिआं; कटक चलाव्यां; खेहइ सूर न मूझइ.
 एकइ आमलइ वानर मूझ्या; कहु, काज किम सीजइ ? १८०
 प्रकृतिः स्वस्वभावस्य न मे मुञ्चति राघव ।
 अहं मुञ्चामि प्रकृतिं प्रकृतिर्मा न मुञ्चति ॥

दग्धं दग्धं पुनरपि पुनः काञ्चनं कान्तवर्णं
घृष्टं घृष्टं पुनरपि पुनः चन्दनं चारुगन्धम् ।
छिन्नं छिन्नं पुनरपि पुनः स्वाददं चेक्षुखण्डं
प्राणान्तेऽपि प्रकृतिविकृतिर्जायते नोत्तमानाम् ॥

पवाडु.

प्रकृति अहारी छइ पुरुषोत्तम ! मूकन्तां नवि मूकीइ;
अनेक जोध जु आवइ चाली, एकू राणि न चूकीइ. १८१

छप्पड.

‘ कहित ऊडुवि नभ चडूं; कहित शशहर रवि फेडूं;
कहित पइसी पायाल शेष वासिग फणि मोडूं;
कहित स्वर्ग संचरवि इन्द्र इन्द्रासन टालूं;
कहित कपिदळ मिलवि कोडि रयणायर रोलूं;
हनमन्त कहइ, ‘श्रीराम ! सुणि, हूं वानर एतूं करूं,
ऊपाडी लङ्क रावण सहित दक्षिणथी उत्तरि धरूं. १८२

पवाडु

पञ्चशब्द तिहां वाजित्र वाजइ, शङ्ख, भेर, सरणाई.
डिहिली दोर, पल्हाण्या पोठी, एहवी कटकसजाई. १८३
पायक पूंठि पाला चालइ, करकाटिया नइ भार्थी.
वारु सांढि नइ करह पल्हाण्या, उपरि पाखर घाती. १८४
च्यारि सहस मांहि हाट मंडाई, ते साहु जाणीता.
बीजा नाहाना पार न जाणूं; कर्म तुह्यारूं, सीता. १८५

वरु हुइ ते अङ्गद पूरइ; मोटु हूउ भंडारी.
 राणा राय जिमइ भूंजार्इ; बीजा अन्न अवारि. १८
 बन्दी करइ कवित विचारी; भाट छन्द तिहां बोलइ.
 ऊवट वाट गणइ नबि वानर; रातिदिवस दल चालइ. १८
 बार जोअण विस्तार. सांचरइ पुहुरइ हनमन्त वीर.
 कर जोडी नइ कर्मण वीनवइ, पुहुता सायर तीर. १८

अथ सपनगीत.

राग भूपाली.

‘एक ज अचरज सही ! आ भणूं’, बोलइ त्रिजटा बहिन,
 ‘राम लक्ष्मण बिहू जाणूं लङ्का आव्या वानर सेनि;
 मइं लाधूं सपनूं, सखी ! ध्रुवपद. १८
 बांधी पाज नीरि तिहां निश्चल; साथि हनमन्त भीछ.
 विकटरूप दीसइ वानरा; रौद्र घणा मांहि रीछ. मइं० १९
 माता सीता ! जाणूं वानर त्रिकूटि गढि चडिया.
 सवा लाख सुत, रावणु राणु, कुंभकर्ण राणि पडिया. मइं० १९
 जाणूं लंक विभीषण दीधी; अमर कोडि तिहां मिलिया;
 मंत्री कर्मणचु स्वामि अयोध्या राम सीत लेई वलिया. मइं० १९

इति सपनगीत

अथ सीताहरणनां धूल.

राग भूपाली.

(१)

सेन मिलियां सवि सायरतीरइ. वीर हनमंत वीनवइ घणूं ए.
 'जाएसि लङ्का, सोधिसि सीता. अहिनाण आपु तुल्ल तणूं ए.' त्रूटक १९३
 अहिनाण लेई नइ सांचरिउ; ततखिण ऊडचुं वीर;
 सायर जु ऊलङ्घिउ; पुहुतलु पेलइ तीरि. १९४
 वन वाडी तउ जोइयां; जोइयां उत्तम ठाम.
 देवी बइठी वृखतलइ राम जपन्ती नाम. १९५
 आसुपह्लव जई चाडिउ; आपिऊं लई अहिनाण.
 'कीधां कर्म न छूटीइ; बोलइ वेदपुराण. १९६
 सायर कीधउ अन्तरि. स्वामी ! न पुहुती आस.
 दैव घातक दूबलानइ !' मेहलिउ निश्वास. १९७
 वदन करि लेइ कामिनी, नयणि विहि छइ नीर.
 ततखिण वानर ऊतर्यु, जई पाय लागु वीर. १९८
 'रामलक्ष्मणि मोकल्यु हूं. जानको ! तूं जोइ.
 कर्मि तुल्लारइ कटक आव्यां. माता ! तूं मा रोइ. १९९
 क्षुधा लागी अति घणी; भूख भञ्जु आज. '
 'पड्यां वनफल भक्षि करज्यो. दुष्ट दाणवराज. ' २००
 'वचननइ हूं वेगरूं. ' आमूल लइ छइ वृक्ष.
 माली पाडी बूंबडी आविउ प्रत्यक्ष. २०१

राक्षस आव्या सवि मिली. बुद्धि मांडी वीर.
 फेरी लङ्का लागवी. उल्हवइ लेई नीर. २०२
 आकलिउ तिहां अङ्ग पखावइ, उल्हवइ शरीर.
 रामचन्द्रनि पाय लागु मिली सायर तीर. २०३

(२)

आविउ हनमन्त; पूछइ रामः—‘ किम करी नइ तुझे आविया ए ?
 कहु नइ वृत्तान्त, सीता केणी परि दिन जालवइ ए ? ’ वृटक. २०४
 ‘ दिवस ईणी परि जालवइ, जम्पइ तुझचूं नाम.
 जुतु आविउ वनि हूं. मेहेलि न ए “ श्रीराम ! ” २०५
 पाय लागी हूं अ वलिउ; मइ दिन माग्या वीस.
 “ लक्ष्मणनइ वीनवे जई सीता तणी आसीस. २०६
 घडी य जाइ वरिस सु. वानर ! म लाउ वार.
 रुद्रघरणी चलणि लागूं; मिलावु भरथार. ” २०७
 ईणी परि मेहेली जानकी. सांभलि तुं, श्रीराम ! ’
 ‘ सबल सायर गडगडइ; किम कीजिसइ ए काम ? ’ २०८
 कोपि चडी कोदण्ड पूरिऊं रघुवंशी राइ,
 पर्वत सघला डोलिया; मृत्युलोक बिहिरु थाइ; २०९
 पायालराजा जागिउ; त्रिहू भवनि पडिउ त्रास;
 इन्द्र—आसन थरहरइ; खलभलइ जु कैलास. २१०
 समुद्र साहमु. आविउ. ‘ सांभलि स्वामी ! वात.
 आज अह्ननइ सोसवइ तूं! सगरि कीधा सात ! ’ २११

‘ सागर ! पाणि नवि सोसवूं; मांहि पाडूं वाट;
 दैत्य दाणव मारिसिउं, लङ्का लेसिउं पाट. २१२
 जलचर जीव तई जलि बांध्या मोटा मीन.
 पाणी उपरि पाज बांधूं; ऊतारूं सवि सेन.’ २१३
 पूरिउं पाळूं नवि फरूं; करु मेलावा टाम.
 सागरनूं वयण पालिवा हनमन्त पूछइ राम. २१४

(३)

राम पूछइ, हनमन्त वीर ‘ नीर ऊलङ्घीसइ किम करी ए ?’
 भणइ हनमन्त, ‘ बांधिसि पाज; आज जई परवति चडी ए. श्रुटक. २१५
 आज जई परवति चडूं साथि छप्पन कोडि;
 सिला आणूं अति घणी. रखे लागइ खोडि. ’ २१६
 ‘ विवाद कीधु आमलइ; कहु, कवण करिसइ काज ?’
 हनमन्ति सेना हकारी ततखिण बांधो पाज. २१७
 पाज बांधी पाय लागु मच्छरि चडिउ भीछ.
 ‘ फोज मण्डु जूजूई नइ सबल टालु रीछि. ’ २१८
 हनमन्त कीधा जूजूआ तहिं मुखि काजल लाइ.
 सुग्रीव कुङ्कुमि खरडिया. अति घणा अन्तर थाइ. २१९
 सेन सायर ऊतरइ; लक्ष्मणु दी छइ भान.
 वीर सर्व वोलाविया आपी फोफल पान. २२०
 दोल जांगी ढमढमइ; शङ्ख वाजइ भेर;
 सात सायर हलहलइ; शिखर त्रूटइ मेर. २२१

‘दल दीठां आवतां, रे सांभलि स्वामी ! भेद.
 वैकुण्ठराजा तुझ रूढु, जेणइ वाल्या वेद. ’ २२२
 ‘नारी मिहिली कवण जाणइ ? मनुष्य मोरी चारि.
 आज मुझ स्युं रण मांडइ, कोइ नथी संसारि. ’ २२३
 हनमन्तनी तिहां हाक वागी; लङ्का पडिउ त्रास.
 ततखिण धाई त्रिजटा; ‘देवि ! पुहुती आस. ’ २२४
 तुझ स्वामी आविउ. सायर सही बांधूं नीर. ’
 राम लक्ष्मण लङ्का आव्या, पाछइ हनमन्त वीर. २२५

(४)

कटक पुहुतां लङ्का मझारि नारी मन्दोवरि वीनवइ ए.
 ‘अङ्गद तेडी आज, राज, संपु जानकी ए. त्रूटक. २२६
 आज संपु जानकी; अहंकार मेहलु मान.
 रछि वानर मेलिया ते दाखवइ पराण. ’ २२७
 ‘स्वर्गि अई रुद्र पूजिउ; आलिउं अविचल ठाम.
 ए जीव सगला बाणि वीधूं रणहिं जीपूं राम. ’ २२८
 ‘वारतां तूं विग्र थाइ, मनि आणइ रीस.
 लोचन बिहूइ हूं देखूं, तुझ फूटां वीस ! २२९
 अङ्गद आविउ विष्टिनइ मोकल्यु परधान;
 जेणइ वालिइ चांपिउ तेहना कुमर दि मान. २३०
 आगइ तुझि हर पूज्या. हरि आव्या वरि !
 परधान आपु लूगडां; चलावु रुडी पिरि. २३१

- नर मोटा पूछइ. विकल केहु राज ?
 कुंभ पाणी उतारइ. सायर लाई लाज. ' २३२
 ' भुवनि त्रिहू हूं जाणिऊं; तु सुद्धि न लहइ एहु.
 सूर चन्द्र जोतां भला जानकी आपी देऊं ? ' २३३
 वनि भमतां कापडी हरी गयु ते नारि.
 रामचन्द्रनां कटक आव्यां, पुहुतां लङ्क मझारि. २३४
 पकोपित रावण राण, कटक आवि लङ्का भणी ए.
 पूरी सभा तेडइ प्रधान; राक्षस कोप करी आविया ए. नूटक. २३५
 राक्षस कोप करी आविया, दाणव मागइ मूझ.
 अङ्गद पहिलूं वारिया. ' ए बापडा अबूझ २३६
 प्रधानवटइ आविया ! कां मांडउ मैम्राम ?
 आज पछइ वयर चालइ. ' सांभलि तूं, श्रीराम ! २३७
 तात माहारु वालि भणीउ, तेह लागइ खोडि. '
 राक्षस रण मांहि रोलिया अङ्गदि जिता कोडि. २३८
 सभा ऊभु जई रहिउ. ' लङ्क छण्डु ठाम,
 सीत पाछी मोकलु, नइ चलणि लागु राव. ' २३९
 ' आगइ कोपइ धडहडिउ अङ्गद ! बोलइ धाइ.
 प्रधान, कहु, किम मारीइ ? तूं वेगि पाछु जाइ. ' २४०
 विभीषण आवी य मिलिउ; नगर कहिउ भेद;
 रामचलणइ जई लागु. ' लङ्क आपूं वेद. ' २४१

ततखिण वोल्या बि जणा; पुहुता सायरतीर.
 सुग्रीव साहमु आविउ साथइ हनमन्त वीर. २४२
 रामनइ जई पाय लागु. भगत सरिआं काज.
 रघुवंशी श्रीराम तूठा; लङ्का आपूं राज. २४३
 'त्रेलौक्यतिलक तुह्य स्वामी ! वीनवूं कर जोडि.
 पाप सघलां परजल्यां; कर्म छूटउ कोडि !' २४४
 सीताहरण जे सांभलइ, राम लागइ पाय,
 कर जोडी कर्मण वीनवइ, पातिग दूरि पलाय. २४५

इति धूल संपूर्ण.

पवाडु

रामचन्द्र नइ लक्ष्मण बइठा विभीषण सिऊं मन्त्रि.
 अङ्गद नइ सुग्रीव तेडिया. 'वेगि मण्डावउ यन्त्र.' २४६
 करी कलगली हनमन्त ऊठिउ. 'त्रिकूटकोट हूं पाडूं.
 कुम्भकर्ण हूं साहूं जीवतु. पेट अ साउली फाडूं.' २४७
 ऊठइ वीर. अनइ अणियाला पायक बीडां मागइ.
 छप्पन कोडि भड ऊठ्या हाकी, राम तणइ पाइ लागइ. २४८
 सुग्रीव जई सीखामण मागइ. वानरि लङ्का छाही.
 गूख गवाख मालियां पाडइ खम्भ आमूलइ साही. २४९
 मांडी फोजि अनइ ठाठरी. पोलिइ कटक पइठऊं.
 'अहंकारी ! अन्याय करी नइ गूखि चडी कां बइठउ ? २५०

मुर नर पन्नग सेव कराव्या; हवइ रहिउ कां हारी ?
 मांटी छइ तु ऊतरि, रावण, सूनइ लीधी नारी. ' २५१
 रोसि चडिउ तिहां राउ वोल्इ; पायक दीया तेडी;
 जरह जीण नइ वारु अङ्गा सविकाहि आपइ केडि. २५२
 मसाहणी पूतार बोलाविया. ' गयमर पाखर बालु. '
 राय राणा नइ वारु पायक, सहू इ पोल्ति चालूं. २५३
 सवा लाख बेटा रण पइसइ, बहुतरि सु जमाइ.
 ' ए सावजडां फूंकइ फाटइ, जई जगावूं भाइ. ' २५४
 बइतालीस इ कोडि मुडुधा, ते रणि साहमा चालइ.
 ' ए वनचारी वेगि निहालूं. ' राउत बीडां झालइ. २५५
 हाथी घोडा सवि मिणगार्या; रहिउ टाठि मांटी:
 ' रामचन्द्र ! वेगि रण आवु, नहिति जाजो छांडी. ' २५६
 मेघाडम्बर छत्रइ रावण रा ऊसर मण्डावइ;
 रामचन्द्र विभीषण पृच्छइ, ' मेघ वरसवा आवइ ? ' २५७
 ' मेघ नहीं. ए मेघाडम्बर; काने कुण्डल झलकइ,
 नारि मन्दोवरि रङ्गभरि खेलइ, पाइ नेउरी खलकइ. २५८
 पूरी बाण त्रिकलसा पाड्या; नारि सवे तिहां नाटी.
 राणु रावण झांखउ दीदु, घटि विमामण घाटी. २५९
 भणइ मन्दोवरि:- ' सुणि, हो स्वामी ! कांइ मरु विणखूटा ?
 त्रिहु भुवननु स्वामी आविउ; ग्रह खाटिना छूटा. ' २६०

हूआ ददामा; दल सांचरइ; वाजइ ढोल निनाद.
 वीर हनमन्त तेडइ फिरिउ; पडिघा पाडइ साद. २६१
 'अङ्गद नइ सुग्रीव तेडइ. वेगि करु सजाई.
 रथि बइसी नइ राणि पधार्या बेहू सहोदर भाइ.' २६२
 वेगि करी विभीषण आविउ; रथ करइ छइ भेला.
 हनमन्त वीर हकारइ. 'वानर ! आज आपणी वेला.' २६३
 जाम्बवन्त तां महुवाडि मांडइ सबल जोध सपराणा.
 कहइतू "माणस चारि अझारी." उतरि रावण राणा ! २६४
 नसाहणी पांडव बोलावा: घोडइ पाखर घालु;
 वारु किहाडा अनइ नीलडा उतारे लेई चालु.' २६५
 राउतनइ तिहां घोडां आलइ, जरह जीण जणसाल.
 आयुव लेई अङ्गद चडिउ. दैत्यह खूटउ काल. २६६
 मामसमां तिहां कटक बाठियां. बिहू दालि वाजिंत्र वाजइ.
 शेष नाग तिहां सूतु जागिउ. परवत सगला गाजइ. २६७
 पालु पाला सरिस्युं झूझइ, असवारइ असवार;
 साहमा चाली आवइ हाथी; अङ्कुश दि पूतार. २६८
 त्रिहु भुवनि आकम्प तिहां भयु, अङ्गद लक्ष्मण ऊठइ;
 करी धरी नइ करि उलालइ; मांहि सूसरा फूटइ. २६९
 नांखइ तीर, भडइ भड मोटा; भाला तणा अंगार.
 वलगइ वानर अनइ विलूरइ, ते नवि लाभइ पार. २७०

रण मांहि राउत आयुध मेहलइ; पाखर पेट वछूटइ;
 फावइ घाउ तणा तरुआरी; मांहि कटारी फूटइ. २७१
 मेहलइ घाउ नइ तिहां फरसी. चालइ चिहू पखि बाण.
 छप्पन कोडि रणि वाजिन्न वाजइ; कायर पडइ पराण. २७२
 रणकाहल रगतूर रणकइ; सींगिणिना गण गाजइ.
 रथ केडि जु रथ न विछूटइ. भालइ भड्डा भाजइ. २७३
 राणु रावण कुमर बोलावइ. ' पत्ति मांडु झूझ.
 पशु मारन्तां पातिम लागइ. ए छइ प्राणी अबूझ. ' २७४
 ' ए वात म बोले ! दाशरथि नर ऊतारू नाद, '
 छप्पन कोडि वानर कुपिया, जिम सायर तजि मर्याद. २७५
 ' हा हा ' करी हनमन्त ऊठिउ; विसमु दीठिउ वीर.
 त्रिकूट कोट तिहां त्रूटी पडिउ; आकम्प्या शरीर. २७६
 मेहलइ घाउ; पडइ रणि पायक हाथी नइ पूंतार.
 लक्ष्मण बान्धव चक्र मेहलिउ दैत्य भणी संहार. २७७
 ऊडी खेह; थयूं अन्धारू; सङ्खि न, पडइ पराण.
 सुर तेवीस इ जोवा मिलिया. रथ रहाविउ भाणि. २७८
 मारी राखिस नइ रणि वाह्या दह दिश नाठा जाइ;
 अनेक जोध तिहां रण मांहि रहिया; हारिउ रावण राइ. २७९
 रण सोधइ सुग्रीव हनमन्त; जांगी ढोल वजावइ;
 रामचन्द्र रणि पूरु जीतिउ वली ऊतारइ आवइ. २८०

एकाएकि लक्ष्मण पूछइ; केहनइ लोह न लागूं.
 कर जोडी कर्मण वनिवइ, दैत्य तणु दल भागूं. २८१
 रवि उगमतइ ढोउ मांडिउ. चिहु पखि वानर चडिया.
 गेलि चडी बिपुहुरी वेला भड भला तिहां भाडिया. २८२
 इन्द्रजयत ते तकि रण मांहिथु (दिणयरतेजि न सज्जइ)
 अन्तरिथु ते आयुध मेहलइ. सी विमासण कीजइ ? २८३
 सूर्यनइ रथि बइठउ मारइ, बाणाउलि वण वरसइ.
 अङ्गद जई विभीषण पूछु:—“ कुहु, केहां ऊगरिसइ ? ” २८४
 लहिउ भेद; तिहां वीर बांदिउ, लक्ष्मण उपरि बइठु,
 मूर्य थकी तिहां ऊंचु वाध्यु. इन्द्रजयत थिउ हेठु. २८५
 पूरी यवाण अनइ बोलाविउ. ‘ इन्द्रजयत ! थाउ मांटी.’
 सबल जोध तिहां ऊठिउ साहमु, रहिउ धनुष पराठी. २८६
 इन्द्रजीत नइ लक्ष्मण झूझइ. रावण कुंवर बोलावइ.
 ‘ कर्म तुह्यारइ कुंयर ! जीपीइ, लङ्का रूडी भावइ.’ २८७
 ततखिण तेज आपणूं दाखूं; इन्द्रजीत तिहां जीतु.
 सुर भणइ:—‘लक्ष्मणना समवडि आज नथी बलवन्तु !’ २८८
 मारी नइ तिहां हेठु ऊतारिउ, धरणी पडन्तु दीठउ.
 सीत तणा नीसासा पडिया; राणु रावण फीटउ. २८९
 भणइ मन्दोवरि:—‘सुणि हो स्वामी ! भेद विभीषण दीधु.
 सप्त ताड श्रीरामि वीध्या, वालि सरीखु वीधु. २९०

सरजणहार सरीसूं मांडइ ? मूरख ! गरव न कीजइ.
 पाय लागी श्रीराम मनावु, जें मागइ तें दीजइ. २९१
 स्नायर मांहि सङ्कासर हाणिउ मधुमहण; तूं जाणइ.
 पृथवी दाढाग्रह जिणि कीवी, तेह सरीसूं तूं ताणइ !' २९२
 कुम्भकर्ण भड सरिखा पाड्या; जमहर चालइ बाली.
 भणइ मन्दोवरि, 'सुणि हो स्वामी ! बहिन तेढावु काली.' २९३
 अक्षर नइ अहिनाण आपियां:--'मानसरोवरि जाज्यो.
 रामचन्द्र जु लङ्कां आव्या, बहिन अठोतर कहिज्यो.' २९४
 मानसरोवरि पङ्खी पुहतु: ' वाराही ! अवधारु.
 राणु रावण लङ्कां रूंधिउ. तिहां लगइ पाउधारु.' २९५
 शक्ति सवे मिली पङ्खी पूछिउ, ' वात कहु तुझि साची.'
 ' राणु रावण रूंधिउ दीठउ; कागल जोज्यो वांची.' २९६
 कागल वांची नइ घण रोइ, हाथ घसइ, दिइ ताली :
 ' कुम्भकर्ण सरिखा भड पाडिया, वानरि लङ्का बाली !' २९७
 ' कुण राम लक्ष्मण ? कुण हनमन्त ? कुण विभीषण आज ?
 ते सवलानइ दूरि भमाडूं, बान्धव थापूं राज.' २९८
 कोपि चढी तिहां काली बोलइ विखनी झालइ जाली.
 ' माहरी भूंइ कवणि आवेसी ? केणइ लङ्का बाली ?' २९९
 सकति सवे जु लङ्का पुहुती; झूझ करइ झूझाली.
 राणु रावण पाइ लागु. ' मलइ पधार्या, काली !' ३००

पहिराणि चरणु, ऊढाणि फाली; शक्ति सवे सिणगारी.
 हार दोर नइ खलकइ चूडी; नलवटि पीयालि सारी. ३०१
 झालि झूमइ, झलकइ नेउरी, कांचुयडु उरि सोहइ;
 रूप धरी नइ शक्ति पधार्यो. रण मांहि लक्ष्मण मोहइ. ३०२
 बाण कटाक्ष नेत्र जिम भाथा; कुसुम मुगट सिरि धरिया.
 'मामु मिरीयचि नइ खरदूखर तइ आगइ संहरिया ?' ३०३
 'दशरथ राजा केरु नन्दन, अह्य अजोध्या गाम.
 पाछु पाय न परतूं, काली ! अह्य बान्धव श्रीराम.' ३०४
 देखी तेज वीर डोलइ जिम विषनी लहेरइ धारिउ.
 भणइ कालिका, 'थाज्यो मांटी; इन्द्रजयत तइ मारिउ.' ३०५
 लक्ष्मण तिहां शक्तिइ भेदिउ धरणी ढलिउ वीर.
 ततखिण तिहां श्रीराम आविया; नयणि वहइ छइ नीर. ३०६

दुहा.

'राघव ! रोअन्ता नहीं.' 'सुणु विभीषण ! वात.
 साचु नेह ते हूं कहूं जे उर फाटूं तात.' ३०७
 'कायर थ्या नवि छूटीजइ,' हनमन्त कहि श्रीराम:
 'ऊखध पूछु गारुडी जे त्रिभुवन मांहि ठाम.' ३०८
 विभीषणइ हरि वीनव्या, 'मूली छइ अति दूरि.
 रयणी मांहि पुहुचीइ ? मरइ उगमतइ सूरि.' ३०९
 पवनपुत्र पूछइ घणूं, 'मूली कहु अह्य नाम.'
 'शल्यविशल्यो ऊखधी; द्रोणगिरि ते ठाम.' ३१०

- ‘ कहु अहिनाण तु उलखूं. वृक्ष घणां तिहां होइ. ’
 ‘ जेहनइ थडि दीवा बलइ, ते तूं जई नइ लेइ. ’ ३११
 चमकिउ वानर तिहां गयु, पीलु दीठउ सूर;
 जाणिऊं ‘ मूलि लेयतां थासइ अछ असूर. ’ ३१२
 तव गिरि द्रोण ऊपाडिउ. राजा बोलइ द्रोण.
 ‘ कुण कारणि अछ करि धर्या ? नाम तुझारूं कुण ? ’ ३१३
 ‘ रामचन्द्र हूं उलगू. पवन अछारु तात.
 मूली लेवा मोकलिउ. रहइ, म पूछिसि वात. ’ ३१४
 ठामि ठामि अगडा कर्या. किही न लागी वार.
 मूली लेई आविया; हरख्या राम अपार. ३१५
 लक्ष्मण जु बइठु थयु; ऊखध आपिऊं सार.
 कर जोडी कर्मण कवइ, पृथवी हुउ जयकार. ३१६

पवाडु.

- राणि पडिउ तिहां लक्ष्मण ऊठिउ; हरखूं सेन बहूत.
 अङ्गद नइ सुग्रीव हरखिया; हरख्या जांबुवन्त; ३१७
 नल नील बिन्हि बान्धव हरख्या; हरख्या छइ श्रीराम;
 लङ्कापति विभीषण हरख्यु; हनमन्त कीधूं काम ! ३१८
 भणइ विभीषण, ‘ पुहरा कीजइ. आवी राति अन्धारी.
 चिहू पासि तिहां चूकी मेहलु; रहिज्यो खडग ऊभारी. ’ ३१९
 च्यारि पुहर तिहां फेरा फरतां रावणना जण आव्या.
 रामचन्द्र नइ लक्ष्मण बान्धव बिन्हि हरी चलाव्या. ३२०

पुहर पाछलइ हनमन्त ऊठिउ; जाणिऊं, 'राम जगावूं.
 सेन लेई नइ पोलिइ चालूं, रावणु राणि तेडावूं.' ३२१
 करइ साद नइ को नवि ऊठइ. जाणिऊं, 'ए विपरीत !
 दाणव सरिसूं वयर ज लागूं ते सिऊं मांडी प्रीत. ३२२
 भोलपणइ आगइ भोलविया, कूड विभीषण कीधूं.
 रामचन्द्र नइ लक्ष्मण हरिया. वयरी पूरु दीधु ! ' ३२३
 भणइ विभीषण. 'कोप म करिस्यु हनमन्त ! जोउ तपासी.
 एहवां काम करइ सैन्यासी, ते पण जाइ नासी. ३२४
 च्यारि महामन्त्री बइसारु. को आवन्तु दीठउ ? '
 भणइ हनमन्त. 'रयणी मांहि कवणु, विभीषण, पइठउ.' ३२५
 कहीं वात तव श्रवणे सांभली: 'भेद सवे मइ लाधा.
 जलबम्बानु राजा भणीइ, तेणइ बान्धव बांधा. ३२६
 वेगि करी नइ वीर चलावु; परलङ्का तुह्य जाज्यो;
 शक्ति तणु प्रासाद गोदरइ, तिहां जई नइ रहिज्यो.' ३२७
 तिहां थिका वीर उतपतिया. आगलि घोर अन्धारूं.
 'आगइ ईणइ राम भोलव्या; जई विभीषण मारूं.' ३२८
 रोसि चड्यु आवन्तु दीठउ; जाणिऊं, करिसइ घात;
 अंगद नइ सुग्रीव मोकलिया. पूछइ प्रसेंसी वात. ३२९
 'आगइ तुह्ये मारग भूला. हवइ म करिसिउ भोलूं.
 त्रिकूट कोट मेहलेवि जिमणु आगइ छइ अजूआलूं.' ३३०

तिहां थिकु वीर उतपतिउ परलङ्का जई पुहुतु.
 मालीनइ घरि फूल मागियां वात सांभली कहितु. ३३१
 ' ऐरावण तिहां भोग अणावी पुरुष हणइ बि मुहुटा. '
 माली साथि वीर सांचरिउ; देउल मांहि जई खूटा. ३३२
 दैत्यइ आवी देवी पूजा नइ आराधन कीधूं.
 रामचन्द्र नइ लक्ष्मण दीठा. ततखिण आयुध लीधूं. ३३३.
 दिउ कमाड बिहू करि साही, वाधु वीर हनमाइ.
 देउल सरिसा दैत्य चांपिया. उपरि ईडी जाइ. ३३४
 हालकलोल हूउ जलबम्बा; दाणव सवि सेंघरिया.
 रामचन्द्र नइ लक्ष्मण आष्या. जाण्या सूर ऊगरिया. ३३५
 जलबम्बानइ जीपी आविउ हनमन्त; वार न लागी.
 कर जोडी कर्मण वीनवइ, हवि विमासण भागी. ३३६
 पांच दिवस तिहां बेटा झूझा राणा रावण सत्थ.
 सात दिवस तिहां शक्ति जालव्या साहमा मुहि हनमन्त ३३७.
 ऊभुरही नइ नयन निहालइ शंकर दिशि, समझावइ.
 'राणा रावण! तुह हरि रूठा. हनमन्त लङ्का लावइ.' ३३८
 'राम सरीसी हूं नवि झूझूं' भणइ वाराही, 'जइस्युं.
 एकु बोल मानइ बान्धव! अहो रूडूं कहूं तुह सरिस्युं. ३३९.
 तुझ ऊभां अनेकि ऊलगइ. वली जाणूं कुण चाला ?
 सुर तेत्रीस हु चाली आव्या. शंकर कीधा पाला. ' ३४०

'एहवा बोल म बोलु बिहिनी ! प्राण तुझारूं जाणिऊं'
 कोप करी नइ रावण ऊठिउ; अग्निबाण तिहां ताणिऊं. ३४१
 छत्रास इ आयुध ऊलाली सनाह लेई सांचरिउ.
 ततखिण त्रिकूट कोट छाहिउ, जई नइ पोलि ठरिउ. ३४२
 मूकइ घाउ अनइ घण मारइ, मुहवडि कोइ न मांडइ.
 हनमन्त वीर चाली नइ आव्या. 'रावण पोलि न छांडइ.' ३४३
 मेघबाण तिहां मेहलइ लक्ष्मण. अग्निबाण ऊल्हाणूं.
 नागपास तिहां गरवि छूटूं. गरुड भडि तां आहाणूं. ३४४
 ऊगिउ सूर; थयूं अजूआलूं; सवे तपइ जिम नीर.
 छप्पन कोडि राणि वाजिन्न वाजइ; हाकइ हनमन्त वीर. ३४५
 कोप करी नइ रावण बोलइ, 'आज विभीषण ! मारूं.
 सेन थिका किम जासिउ अलगा वीर ! भलइ तुझ वारु.' ३४६
 सभां जई नइ पाछु वलतु तिहां विभीषण दीठउ;
 लीधूं आयुध नइ ऊलाली; ततखिण रावण ऊठउ. ३४७
 रामचन्द्र वाचा इम दीधी; बोलबन्ध किम जाइ ?
 लखी छठि किम थाइ सातमि ? लक्ष्मण आडु थाइ. ३४८
 अग्नि सरिखूं आयुध दीठूं; जाणिऊं, बीज झबूकइ.
 दाणव दुष्ट रहिउ सर तोली; लक्ष्मण ठाउ न चूकइ. ३४९
 मूकी सांगि अनइ सर फूटी. राम पुहुता तीर.
 मूली लेई सुषेण आविया. ऊठिउ लक्ष्मण वीर. ३५०

जय जय शब्द हूइ; इम बोलइ, साचूं जुउ सँसारि.
 पुण्य पापनु एह आंतरु, रावणनइ दलि हारि ! ३५१
 सहसविद्या तिहां रावण साधइ, मांडइ वली य उपाइ.
 मेघनाद लङ्केसर बोलइ पूजिउं तीणइ ठाइ. ३५२
 दीदु धूम नइ रथ निकलिउ. वीर विभषिण पूछइ,
 ' वेगि करी नइ जाग विणामु, वात सांभलु पच्छइ ३५३
 मेघनाद तिहां मख मण्डावइ; कर्म साधना करिसइ.
 रथि बइसी नइ आयुध लेसिइ. कुण तिहां ऊगरिसइ ? ३५४
 घोडमुहा तिहां दैत्य सांचरिसइ, त्रिणि भुवन ते जीपइ.
 लोहडइ आगिइ जलि नइ पाणीइ ते पणि किम्हइ न छीपइ.' ३५५
 इस्यां वचन श्रीरामिं सांभल्यां; नल नील बोलाव्या.
 समरथ सेवक बेहू पायक रामवचनि तिहां आव्या. ३५६
 'आगइ तुझे मारगभूला ना. कवण बिरद तुझ दाजइ ?
 मेघनादनी विद्या वारु. एह काज तुझि सीझइ.' ३५७
 आप्यूं बीडूं नइ सांचरिया; वाडी मांहि पाउ धार्या;
 पूरी कुण्ड नइ दैत्य विडार्या; जाग करन्ता वार्या; ३५८
 काम करी नइ पाछा आव्या. मान दीधूं नल नील.
 'थोडूं उदक भलूं गंगानूं, सायर किस्यूं सलील ?' ३५९
 अंगद नइ सुग्रीव तेडीइ. ' एक काम तुझ अछइ.
 एहवा भड तुझ कटक केतला ?' रामचंद्र इम पूछइ. ३६०

'छप्पन कोडि कुल सरिखा, स्वामी ! बीजा पार न जाणूं.
 जांबवन्त जोधु बोलावु. ते हूं किश्या वखाणूं ? ' ३६१
 दीठउ सेन अनइ आणन्धा; हाथि वचन हरि आपइ,
 ' ते को भइ कटकि नवि देखूं जे दाणव ऊथापइ. ' ३६२
 नामइ सीस अनइ कर जोडी वीर हनमन्त पूछइ,
 ' हेलामात्र हणूं ए रावण ? कर अह्वारा वांछइ. ' ३६३
 पूरी बाण नइ पाउधारिया; रावण रणि बोलावइ.
 दश मस्तक नइ वीस भुजादण्ड भाथा भीडी आवइ. ३६४
 पूरिऊं धनुष; 'हंतु जो मांटे, वनि वरांसइ आविउ,
 सूनइ मढि थयु सैन्यासी, सीत हरी कां ल्याविउ ? ३६५
 रिखिवेदु नइ ब्राह्मण भणीइ. ब्रह्मकुलि अवतारि
 नारि पिआरी आणी ! दशशिर, वेगि करि हथियार. ' ३६६
 रामचन्द्र नइ रावण झूझइ. जोइ स्वर्ग पायाल.
 मृत्युलोकिसहू आविऊं चाली. बिहु दलि मिलिया ताल. ३६७
 मूकइ घाउ, अनइ शिर छेदइ, शतखण्ड करइ शरीर.
 नासि मन्दोवरि ऊभी देखइ; नयणे वहि छइ नीर. ३६८
 शंकरनु वर, नइ सपराणु. त्रूटइ, चूटीइ सीस.
 बे भुजाइ तिहां राघव झूझइ, रावणनइ कर वीस. ३६९
 दोइ खट तिहां दिहाडा कीधा दशशिर स्यूं संग्राम;
 आठ दिवस जण च्यारि जालवइ; दश दिहाडा राम. ३७०

रोसि चड्या तिहां रावण झूझइ. अङ्गि न लागइ वाउ.
 विभीषण तिहां तेडी पूछिउ; 'न पड्यु रावण राउ !' ३७१
 'बि कर जोडी देव ! वीनवूं. प्रीति करी तूं पाळूं.
 स्वर्गि जई नइ शंकर पूजिउ; आदि वात सम्भालूं. ३७२
 करि पूजन; नवि जोइ साहमूं जाणी उल्लगहीण.
 नव इ मस्तक मेहल्यां कापी तन्तीणइ रसि लीणु. ३७३
 बांधी हाथ नइ नस वजावी ! महादेव तिहां नूठा.
 'चौद चूकडी राज भोगवु ! नहीं मरु विणखूटा. ३७४
 दस इ रुद्र देव धारिजो, बीजा मनि म लेस्यु.'
 'मानवलोकि जे छइ मानवी ते मुअ वर म देस्यु.' ३७५
 बोल बोलतां पडिउ वरांसु; अघ उगिऊं ! स्यूं करिमइ ?
 'एक रुद्र तिहां धुरि बीसारिउ मानवरूपिउ हणिसइ.' ३७६
 तिहां भेद मर्म सवि लाधा; कोपि बाणि तिहां कापिउ;
 दश इ मस्तक नांख्यां छेदी; पाटि विभीषण थापिउ. ३७७
 रावण राणु धरणी ढलिउ; पृथ्वी हाहाकार !
 साठि सहस तिहां जमहरि चालइ; नेउगीनुं झमकार. ३७८
 वलइ चूडियां दाअइ मेडी रावणना भण्डार.
 अगर कपूर पटूलां बलइ, ते नवि लब्धइ पार. ३७९
 नारि पिआरी आणी, दश शिर मूठां सवि अजाण.
 रामचन्द्रि रणि जीत्यु रावण, प्रतक्ष एह प्रमाण. ३८०

सीता आणी नइ स्यूं साधिऊं? लङ्का नयर विणास्यूं;
 त्रिकूट कोट तिहां वानरि भेल्यु; त्रिहु भुवनि थ्यूं हांसूं! ३८१
 राणि पडिउ हुतु ते स्यूं पचारी भणइ मन्दोवरि राणी.
 'कूड करन्तां तहीइ वारिउ जहीइ सीता आणी!' ३८२
 अङ्गद नइ सुग्रीव तेडीइ; 'स्वामी! सीत अणावु.
 लक्ष्मण नइ सीखामण देई वेगि रथ जूतावु.' ३८३
 सीत भणी सहू इ सामहिऊं. लक्ष्मण लागु पाइ.
 'हवइ दूख म धरिस्सु माता! जीतिउ तुम्ह पसाइ.' ३८४
 करइ प्रणाम नइ करसंपुट. 'वेगि जानकी! ऊठु.'
 दीइ आसीम अनइ 'अजरामर! आज भलइ तूं दीठुं. ३८५
 राम सरीसी हूं ननि बोलूं. ए इहाडि मइ पांटी.
 अलीक वचन मइ तुझ बोल्यां लक्ष्मण! मदी तु छांडी. ३८६
 आपण कहितां पार न जाणूं. केतां दूख सम्भारूं?'
 'गई तिथि नवि वांचइ ब्राह्मण; एह बोल वीसारु. ३८७
 हूऊं ग्रहण नइ सूर उग्रहिउ. हर्ष हिया मांहि आणु.
 एवढां दूख सहियां जे दाणव ते किहां रावण राणु? ३८८
 पीतांबर पहिरु तुझे सीता! आभरण अङ्गि धारु.
 रामचन्द्रि इम आयस दीधु. एणी परि पाउधारु.' ३८९
 च्यारि महा धर चलणे लागा, लेई जानकी वलिया.
 कर जोडी नइ कर्मण वीनवइ राम सीतनइ मिलिया. ३९०

दीठऊं रूप अनइ मनि रोसि राम तणूं चित्त चलिउं.

देवी भणइ, 'अइमे दिव्य करूं; आज सहू को मिलिउं.' ३९१.

मनसि वचसि काये जागरे स्वप्नमार्गे

मम यदि पतिभावो राघवादन्यपुंसि ।

तदिह हि दह देहं मामकं पावकेमं

सुकृताविकृतभाजां त्वं हि साक्षी जनानाम् ॥

सीतया दुरपवादभीतया पावके स्वतनुराहुतीकृता ।

पावकोऽपि जलतां जगाम यत्तत्र शीलमहिमा विजृम्भते ॥

वह्निस्तस्य जलायते जलनिधिः कुल्यायते तत्क्षणा—

न्मेरुः स्वल्पशिलायते मृगपतिः सिंहः कुरङ्गायते ।

व्यालो माल्यगणायते विषधरः पीयूषवर्षायते

यस्याङ्गेऽखिललोकवल्लभतमं शीलं समुन्मीलति ॥

मत्तेभकुम्भदलने भुवि सन्ति शूराः

केचित् प्रचण्डमृगराजवधेऽपि दक्षाः ।

किन्तु ब्रवीमि बलिनः परतः प्रसह्य

कन्दर्पदर्पदलने विकला मनुष्याः ॥

पवाडु.

सीताइ सूरज रति लायुः अशिकुण्ड मण्डावइ.

सुर तेत्रीसइ जु पेखन्तां गङ्ग तणूं जल आवइ. ३९२.

सीधी सीता; नइ दिइ ताली आणन्दिउ सवि सेन.

' राजा दशरथनी कुलवन्ती ! हवइ म करिस्यूं कहेण. ३९३.

प्रा. ५.

सत्य तुल्लारइ सायर बांधिउ; रावणु हणु अणखूटइ.
जन्म कोडि जे पातिग कीधां, नामि तुल्लारइ छूटइ. ' ३९४
' हूं चूकं तु सायर चूकइ; सूरज कालु थाइ;
कामधेनु जु ४९५

चुप्पई.

हरिखुया छइ तिहां बावन वीर; हरिखुयु वरुण भरन्तु नीर; ४११
हरिखुयु सूरज रस रांधतु; हरिखुयु पवन इ वर बाहारतु;
हरिखी चामुण्ड छण्डी काम, 'स्वामी भलइ पधार्या राम !' ४१२
हरिखुयु गणपति पोलिउ हतु; हरिखुयु अग्नि वल्ल धोअतु;
कहितु बोल नवि लहूं पार, हरखवदन निरखुयु संसार. ४१३
भगत वीनवइ जोडी हाथ, 'त्रिणि भुवनजु तूं हि जुग नाथ.'
वरुयु विभीषण; दीधूं मान; सविकहि आप्यां फोफल पान. ४१४
' तारा रुक्माइद् हरिश्चन्द्र, पुहिराजा नइ थापिउ इन्द्र.
आगइ ए ऊधरिया देव ', भणइ विभीषण, 'करिखूं सेव. ४१५
कृत्य ताहरां कहूं केतलां ? आकासि तारा जेतलां.
घडणहार तूं; भज्जणहार; तुल्ल गुण तणु नवि लाभइ पार. ४१६
जगत तणु तूं नि प्रतिपाल.' लक्काइ मेहलिउ रखवाल.
ततखिण हूइ सीखामण वीर; सेन पहूतां सायरतीर. ४१७
भणइ विभीषण, 'दीधूं राज; स्वामी ! हवइ विहण्डु पान.'
भगतवचन मन मांहि रची मेहल्यूं धनुष फेरवी विचि. ४१८

रामेश्वरना त्रिणि प्रासाद, शङ्ख भेर वाजइ नितु नाद.
 आवी इन्द्र नचावइ पात्र. गणगन्धर्व करइ तिहां जात्र. ४१९
 हरि तणी तिहां पूजा करइ; रामनाम वदनि उच्चरइ.
 थानक तीर्थ थापिऊं राम; कोडि तेत्रीस इं करइ प्रणाम. ४२०
 नर नारी प्रणाम जि करइ, पुनरपि भवि नवि अवतरइ.
 सेतबन्ध रामेश्वर नाम; मागइ हनमन्त उत्तम ठाम. ४२१
 ' तिहां रही नइ उलग करूं, नाम तुह्यारूं मन मांहि धरूं.'
 ' बोलावि नइ वलिजो वीर ! ' सेन उतारूं पेलइ तीर. ४२२
 मोकलावि वानर, वन जाइ; छप्पन कोडि भड लागा पाइ.
 वानर रींछ वनि जु गया; वीर हनमन्त ऊभा रह्या. ४२३
 राम भणइ, ' तूं मोटु भीछ, ततखिण मिलिया वानर रींछ.
 समुद्र उलङ्घी ग्या पेलालि, नहीं पुरुष तूं केहनइ पाडि ? ४२४
 समुद्र तणूं तइं बांधिऊं नीर; तइं ऊठाड्या लक्ष्मण वीर;
 जइ जलबम्बा कीधूं काम, मागि न एक अनुप इनाम. ' ४२५
 भणइ हनमन्त. 'तूठा राम, पूर्ण पुरुषोत्तम दि अह्म नाम.'
 दीधूं नाम; चडिउ अहंकार, 'एक पुरुष छइ वनह मझारि. ४२६
 ते पूछी नइ आवु तुझे, कइ इनाम तु देस्यूं अह्मे.'
 वेगि करी हनमन्त गयु, कर जोडी नइ ऊभु रह्यु. ४२७
 ' वयण तुह्यारां मानइ राम; पूर्ण पुरुषोत्तम दिइ छइ नाम.'
 जाणन्तां वरासिउ एव ते काराणि मोकलिउ देव. ४२८

‘ एक काम अक्षारइ अछइ, ते करिस्सु तु कहिस्सुं पछइ.
 कानि अक्षारइ कुण्डल हतूं, ते लावइ तु कहिस्सुं छतु. ४२९
 जहीइ अति घण वूठा मेह, कादव मांहि खूतूं तेह.’
 जई पराक्रम हनमन्तं करइ, ते तु कुण्डल नवि नीसरइ. ४३०
 देव भणइ, ‘कां लमी वार?’ हनमन्त कहि, ‘लाभवा करूं अपार.
 ए तु कांइ न आवइ एव, जउ मेलइ सवि दाणव देव. ४३१
 सिला लाधी मई पर्वत तणी; काराणि वात अछइ ए धणी.
 द्रोणागिरि मइ कीधु कन्धि, कुण्डल तुल्यचूं नावइ बन्धि. ’ ४३२
 ‘ रे वानर ! नवि जाणइ भेद. एणइ वाल्या चार इ वेद.
 दधि मथिउ नइ परणी नारि तेहइ दइत्य हण्या अपारि. ४३३
 मही दादाग्रइ जेणइ धरी, हिरण विदारिड महारि करी.
 वामन रूपि आव्या थई. त्रिहु क्रमि तिहां पृथ्वी लही. ४३४
 पगि पगि तिहां वलगा वीम; तिहां मनि हरि ऊपनी रीस.
 एक लाख धरामण्डलि रड्या; एक लाख वन मांहि पड्या. ४३५
 फरसराम ब्रह्मा—अवतार, तपने ग्या छांडी संसार.
 जमदग्नि जे कहीइ तात, तेहनी खडगि पहुती घात. ४३६
 कोपि चडी फरसी करि धरी सहस भुज तिहां लीधा हरी.
 रावण जङ्ग मांडु संसारि, ते काराणि लीधु अवतार. ४३७
 आदि वात न जाणइ भेद. एणइ ऊधर्या च्यार इ वेद.
 एक बोल तां आणइ सुणिउ, वालि सरिखु जहीइ हणिउ. ४३८

रे वानर ! जई पाइ लागि; मूढा ! नाम अनेरुं मागि.
 बानर आविउ झांखु थयु, 'स्वामी ! वनि वरांसइ गयु. ४३९
 पूर्ण पुरुषोत्तम तुल्यचूं नाम'. आवी हनमन्त करइ प्रणाम.
 तेणइ वयणइ तूठा राम; अतलबिल तिहां दीधूं नाम. ४४०
 रथि सांचर्यु लक्ष्मण वीर. 'तिहां रहिजो जिहां निर्मल नीर.'
 अङ्गद आविउ आगलि थई; तारा वात जणावी जई. ४४१
 रामचन्द्रनइ भोजन घरूं रुद्र हुइतु आगलि करु.
 विज्ञानगिरि सुग्रीवह पास, 'जाणेजो बीजु कैलास.' ४४२
 अङ्गद अनङ्गूदी दिइ, 'राज भोगवु इहां रही.
 तारा ! कोप म करिस्यु; सती पंच सरीखी तूं छइ छती'. ४४३
 तिहां थिका सांचरिया राम अञ्जनगिरि हनमन्तह ठाम.
 जई अञ्जनी करिउ जुहार मुख्य कुटुम्बह तेणी वार ४४४
 चिहु वटन्तर कहु जूजुउ. पयपान्हइ परवत वेधित;
 हूआं भोजन नइ पारणां; दीइ आसीस अनइ भामणां. ४४५
 पभणइ आञ्जनी, 'लागु पाय. स्वामी ! सुणु अजोध्याराय !
 मन मनोरथ पूरु आस, जिहांतिहां तुम्ह जमलु वास.' ४४६
 रामचन्द्र तिहां बोलइ हसी, 'एह वात विमासण किसी ?
 छन्नू कोडि अछइ जे गाम, पाद्रि पाद्रि तुल्यारूं नाम.' ४४७
 सैंतोखी नइ वीर राखिया, चन्द्र सूर कीधा साखिया.
 शय राणा चालइ तेणी वार; सविकि आपइ तुरी तोखार. ४४८

वाल्या दोसी विवहारिया; वाल्या हाटमण्डा वाणिया;
 वाल्या कणगार विणजू लोक, लहिणूं देवूं आपइ रोक. ४४९
 वाल्या नल नील बलवन्त; वाल्या रा मोटा गुणवन्त.
 कर्मण भणइ, कथा छइ घणी. वाल्या रथ अजोध्या भणी. ४५०
 राम भणइ. ' विभीषण सुणु. आलय अह्य अजोध्या तणूं.
 वेगि करी पुहचाडु गामि '; एहवूं वचन कहिउं राभि. ४५१
 भगत भणी हरि लागु पाय. ' स्वामी ! सुणु अजोध्याराय !
 एक रतन अछइ भण्डारि; एहवूं अवर नहीं संसारि. ४५२
 कमलपान तणइ आकारि तेहनी वृद्धि; न लामइ पार. '
 विद्याधर मोकलिया देव; लेई विमान पुहता खेवि. ४५३
 ते जोवा जण मिलिउं बहु; सेन सहित तिहां बइठउं सहू.
 ते चाली नइ चित्रकोटि गयु; दिन बि च्यारि जई नइ रहु. ४५४
 गुहु भणइ 'अह्य सिरियां काज, अठसठि तीरथ अह्य घरि आज.
 करूं वानति बि कर जोडी, करियां कर्म ज छूटइ कोडि. ४५५
 गुण बोलतां न लाभइ पार. मुक्ति तणु मिलिउ दातार. '
 लक्ष्मण सरिमुं मन्त्र ज करइ, ' घणइ दिवसि माया उतरइ. ४५६
 हनमन्त ! आवु अजोध्या नई; एक पुहर तिहां जोजो रही.
 भरत तणु जोजो मुखराग. तु रहिजो, जु देखु लाग. ' ४५७
 करी वेगि नइ हनमन्त गयु; अजोध्या पोलइ ऊभु रह्यु.
 वानर वदनि जपइ श्रीराम. जोवा मिलिउं सारूं गाम. ४५८

एक धाया आगलि दडवडी, वाजइ ढोल अनइ तडतडी.
 एक धाया भरथेश्वर भणी, 'स्वामी ! मागूं वद्धामणी. ४९९.
 साविज एक अछइ महासार. तेहना रूप न लाभइ पार.'
 भरथेश्वर हरिखु तेणी वार. चारण भाट करइ जयकार. ४९०.
 दीठु वानर हइडइ हरख; 'ए तां कोइ अपूरव पुरुख.'
 स्नेह धरी नइ सांइ दिऊं. राम तणु वृत्तान्त जि कछु. ४९१.
 राजसभा ते बिहू जण गया, शिर नामी नइ ऊभा रह्या.
 राय राणा सीमाडा बहु, जुहार करवा आविऊं सहू. ४९२.
 मन्दिर मालियां मोटी मण्ड; भरथ पूढवा जमला खण्ड.
 'राम तणू रखवालूं करूं, राति दिवस हरि हइडइ धरूं. ४९३.
 एहवी ऊलग साखूं वीर ! आयुध, बाणही तरकस, तीर.'
 कौशल्यानइ मन्दिरि गया, शिर नामी नइ ऊभा रह्या. ४९४.
 'आयउ कूंअर' बोलइ हसी; माय भणइ, 'विमासण किसी ?
 लिउ न कचोली कुकुम तणी. आव्या राम अजोध्याधणी.' ४९५.
 कनककापडां आपइ बहु. राजदुआरि मिलिया सहू.
 वद्धामणी सवि चालिउ, लेउ. करइ सजाइ बन्धव बेउ. ४९६.
 तलिया तोरण बन्धइ बारि; नगर तणी तेडावइ नारि;
 धवल मंगल मनहर व्यापार, कामिनी करइ सवि सिणगार. ४९७.
 ब्राह्मण वेद भणइ तिहां च्यारि; बन्दिजन करइ जयजयकार;
 पंच शङ्ख वाजइ निर्घोख; नगर तणा मिलिया सवि लोक. ४९८.

भरथेसर साहमा चालिया; शत्रुघन तिहां बोलिया.
 महा मनोरथ मनचा फल्या; रामचन्द्र नइ लक्ष्मण मिल्या, ४६९
 मिलिउ विभीषण लङ्काधणी, भरथ करइ परसेसा घणी;
 मिलिया अङ्गद जम्बूवन्त, नल नील मिलिया बलवन्त. ४७०
 भरथेश्वर नइ मिलइ सुग्रीव, जल मोहि जिम जलना जीव.
 सती जानकी करिउ जुहार; आणन्या बान्धव तेणी वार. ४७१
 सविकहि बोल न लाभूं पार. सेन सहित मिलिउ परिवार.
 उतारि उतारि सहू अन्नपान जण आप्यूं बहु. ४७२
 वरण अदार इ आव्यूं गाम; रामचन्द्र नइ करिउ प्रणाम.
 पूछइ राम धरी मनि भाव. 'स्वामी ! सुणु मरथनी राव. ४७३
 महाजन सहूको आव्यूं चढी; मागी अकेकी कौकडी '
 दूहवणकर विरांसिउ बन्ध; कर अदारनु ऊड्यु खन्ध. ४७४
 सनमान्या ते मन्दिरि गया. देव शाप ते आघा रह्या.
 पहिलू कइगइ मिलिया राम. भरथ भणइ 'म लेस्सूं नाम. ४७५
 कूडा साचा बोल ज कह्या, तु तुहानइ देसूद दिया.
 एह मातकूखइ कां वस्या ? ' रामचन्द्र नइ लक्ष्मण हस्या. ४७६
 विहिइ अक्षर लिख्या निलाडि, नहीं भरथ ! ए कहिनि पाडि ?
 कइगइ ! कांइ म करिस्त्यु रीस; पाय लागी मागूं आसीस. ' ४७७
 जई कौशल्या लागा पाइ; 'पुण्य तुहारइ आन्या माइ !
 मूली लान्यु साहस धीर, तु रणि ऊठिउ लक्ष्मण वीर. ' ४७८

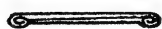
सासू वहु मिलियां बिहु जणां; पडह देउल दि वद्धामणां.
 सुमित्रा बोलावइ वहू सगां सणीजां मिलियां सहू. ४७९
 क्रोधमुखी तिहां कइगइ मिली; कूड विमासइ मन मांहि वली.
 रूअडुं विरूऊं छि संसारि; कइगइ वागुलिनइ अवतारि ! ४८०
 सहिस अठ्यासी मिलिया रिखि; विप्र वेदिया आव्या लखि;
 गुरू मिल्या, मनि पुहती आस, एतलइ आव्या नारद व्यास. ४८१
 तेड्या जोसी; मांडी खडी; 'एक पुहर बि उपरि घडी.'
 रघुवंसी राउ बीजु चन्द्र ! तेतलइ तिहां पधार्या इन्द्र. ४८२
 पञ्च शब्द वाजइ नीसाण. रथ रहावी आव्यु भाण.
 अक्षत कुङ्कुम मेहल्यु त्राट; तिलक वधारिऊं; बइठा पाट. ४८३
 कौशल्यानइ मन्दिरि बारि च्यारि मिली वधावइ नारि.
 ब्राह्मण वेद भणइ तिहां च्यारि; संतोख्यु सघलु संसार. ४८४
 रामचन्द्रनइ हूऊं राज, कर्मण भणइ सिर्यां हिव काज.
 लक्ष्मण जई नइ वीनवइ राम, 'स्वामी ! जेणि कीधां काम, ४८५
 चाड आपणी आव्या जेह कां तुझि नवि तेडाव्या तेह ?
 'लक्ष्मण ! वातए कारण अछइ. तूं पूछिसि, तु कहिस्यूं पछइ. ४८६
 आपण बन्धव बिहु जण रङ्ग. एणि सहोदर कीधा भङ्ग.
 वानां मइं विमास्यां घणां. दूख धरोसि बिहु बन्धव तणां. ४८७
 तेह काराणि मइं राख्या वीर; जाणूं नयणइ झरसि नीर.'
 लखमणइ नवि जाण्या भेद; 'स्वामी ! साचूं एह ज वेद.' ४८८

विभीषण तव वीनती करइ. ' नामि तुझारइ सहू इ तरइ.
 दिन दिन दिउ छु अधिकूं मान. स्वामी ! जोउ निहाली सानि. ४८९
 अमृतआहारि न द्रापइ कोइ; स्वामी ! आप संभारी जोइ.
 अह्ननइ दिवस हूआ घण बहु; पाछूं सेन चलावु सहू. ' ४९०
 पञ्च पीताम्बर आपइ राम; सुभट भलानूं पूछइ नाम.
 संतोखी सांचरिया वीर; ' तुझे तु हूआ साहस धीर. ' ४९१
 सीता जानकी दिइ आसीस, ' सहू इ जीवु कोडि वरीस !'
 वाल्मीक जेणइ बांध्या ग्रन्थ, ते ऋषीश्वर छइ समरथ; ४९२
 ज्ञानइ जेणइ लाधा भेद, मुखि अवतरिया च्यारि वेद.
 ए रामायण आगइ होइ; भेद विचार न जाणइ कोइ. ४९३
 अन्नविणासण जे मानवी, रामकथा किम जाणइ कवी ?
 लम्बोदर सरसति आधारि कूडा साचा कह्या विचार, ४९४

दुहु.

जां ध्रू मेरु महीधरु, जां सायर नइ सूर,
 तां ए रामायण सुणि, ते घरि नव निधि पूर. ४९५

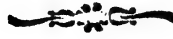
इति श्री रामायणं समाप्तम् ।

संवत् १६०५ वर्षे कार्तिक वदि ५ दिने वे. ब्रह्मलिखितम् ।

उषाहरण.

कडवू १.

गणपति गुणनिधि वीनवूं . सरसति करउ पसाय.
नारायणसुत गायस्यूं अनिरुद्ध उषानु विवाह.
एकमना जे गायइ, सांभलइ जे रास,
तृतीय ज्वर पीडइ नहीं, पामइ पूर्ण विलास.
श्रीगुरुचरणइ परणमूं, कविजन मागूं मान.
जो गातां पद वीसरइ, तो म देस्यु अपमान.
श्रोणितपुर पाटण भलूं, राय बाणासुर नाम.
सांभलतां दुष्कृत हरइ हरिहरनु संग्राम.
वि सइ वीसइ पद भलां, राग बत्रासइ वाणि.
अमरावतीइ ऊपनु ग्रन्थ रत्ननी खाणि.
संवत पनर अडताल वरस, मास दामोदर सार,
भणइ जनार्दन कार्तिगी एकादशी गुरुवार.

कडवू २.

वैरोचन सुत जाणु रे बलिमुत बाणु रे.
कारण हूंते तेह तप करइ रे.
श्री गंगानइ तीरि रे आसन वाल्यूं वीरि रे.
शरीरिइ धुमरपान असुर करइ रे.

સમીરણ સાધઈ રે, ચુરાસી બાંધઈ રે,
 રૂંધઈ, દસ દ્વાર આકરણી રે.
 અયુત સંવત્સર, આરાધુ ઉમયાવર,
 સુરેશ્વર મન્દિર મિજ આકામ્પિયા રે.
 વિવિધ પરિહાસ વધુ દમઈ. અવર કોઈ નાવિ મમઈ,
 રમઈ શક્કર. મનિ તે સાધઈ રે.
 જનાર્દન મળઈ મિં જાણ્યું રે, દૈત્ય તપ્યુ સપરાણુ રે
 આણ્યુ રે શંભુ કૈલાસથી રે.

કહ્યું ૩.

શ્રીરુદ્રિ આવી જોડી રે, તો ધ્યાનરૂપ તે દીઠૂ.
 શ્વાસોશ્વાસ નિમેષ ન હુઈ, આસન વાલી નહિ બિઠૂ.
 યોગીની પિરિહ કરી સમાધિ અસુર મહા તપ સાધઈ.
 તેણિ તપિ મુર ડોલણ લાગઈ; જાણ્યું અમરપુરિ બાંધઈ.
 મહાદેવિ મનિ વિમાસિત રે, પહાનિ હવાં કિમ કીજઈ ?
 પારવતીનિ પૂજ્યા લાગા, જે માગિ તે દીજઈ ?
 હરશ્વ ધરી નહિ સ્વામી સંભાર્યા ઉમયા ઉચ્ચરઈ વાળી.
 મસ્માઙ્ગદઈ ઘણું વ્યગોયા, તુઈ વર આપ્યુ જાળી.
 રાવણનહિ આગઈ વર આપ્યુ, તેણઈ સુર સંતોષ્યા.
 સ્વામી અમેરાંનિ શૂં સંભારું ? અનેકાનિ વર આપ્યા.
 વલી વલી વિષ્ણુ અવતાર ધરી નહિ, અસુરનહિ ઝાલ્યા.
 શ્રીરુદ્રનહિ કાંઈ સન્તાપુ, દયામયન, વર આપી ?

पारवतीना वचन सुणीनइ परब्रह्म परि परि विचारइ,
भणइ जनार्दन, जन्म निवारइ, भव दुस्तरथी तारइ.

कडवूं ४.

सांभलु देव्या ए हिमाचलनी धियाए, एहनइ पुत्र मणी परठीउ ए.
आव्या आर्तिहर नारि स्यूं देउ वर बच्छ बाण असुर नइ ए.
वच्छ ! वर मागु ए, ध्यानथी जागु ए. भाजी भावठी पेला भव तणी ए.
स्वामी ! द्यु सहस्र भुज ए, प्राणि सहस्र गज ए, न कोई मुझ पराभवइ ए.
अविचल पद आपूं ए, एहनइ थापु ए श्रोणितपुरनु राजउ रे.
भणइ जनार्दन ए, आव्या आनन्द मनि ए. करइ तिलक रानि सुन्दरी ए.

कडवूं ५.

बलवन्त बाण वधाविउ ए कौभन्ड प्रधान ते आविउ ए.
विविध भण्डार भला भर्या ए, तेडी नइ रायनी दृष्टि कर्या ए.
हस्ती हय हेषारव करइ ए. मनोहर नारि राउजी वरइ ए.
सदा तेनी आण भूतलि फिरइ ए. इस्यूं राज बाणासुर करइ ए.
जनार्दन भणइ, तपि पामिउ ए तोणि अहंकार कांइ मनि जामिउ रे.

कडवूं ६

बाणासुर कैलासि संचरु परणभिअ ए, स्वामी य ए,
दायक पदतणउ ए.

सेवक संग्राम मागइ बल भर्यु ए, किम कर्यु ए
स्वामी ! मुझ बल तोलीइ ए.

कर कोड करइ बल बूझवा ए, झूझवा ए
वाणी वली वली बोलइ ए.

वलतां शंकर बोलिया. कृष्ण रूपि ए तस्मे भूपि ए
नारि कारणि झूझस्युं ए.

वचन सुणी राय हरखिआ ए, भुज नरखिआ ए,
आनंद स्युं घरि आविउ ए.

रा सह सुंदरी आवइ. भणइ जनार्दन, घोली रसघन
करइ केसर छांटणां ए.

कडवू ७

निज गुरु मागइ वधामणी ए, रा घरि बेटी पाउ-धारि.
रूपि ते त्रिभुवनमोहनी ए, लक्षण नइ गुण सार.
नहीं रम्भा, नहीं उरवसी ए, मेनका नहीं एह समान.
द्विजवरनइ राय रीझिउ ए, बूझिउ वचन प्रमाण.
रा कहइ. कन्यादान देसुं ए, लेशुं जग फल कोडि.
देव गन्धर्व नइ नाग मांही ए जोस्युं एहनी जोडि.
आकाश शब्द इम उच्चरइ ए, इच्छावर वरसि कुमारि.
जनार्दन भणइ, प्राणि कांइ नुहइ ए, हुइ ति न टलइ संसारि.

कडवू ८

बोलइ बाण सूत्रधार तेडीइ; मेडीइ मंदिरि माणि जडु ए.
नीपाउ धवलहर मालियां. जालियां रचु रतनमइ ए.

चित्रलेखा उषानी सहीयर कीधी. दीधी सीखामण राखवा ए.
 सबल सजाइ ए कुंअरिनी राखजो, दाखजो राति निति नवी ए.
 योध जालमधर करइ रखवाली, निहाळी बाली अहरनिसि ए.
 बाणासुरनी कन्या हुइ, जुइ तु जमलि वर को नहीं ए.
 आलोचइ सहीस्युं मिली, वली वली, भणइ जनार्दन एकली ए.

कडवुं ९

सखी ! सीखामण आपु, अह्य वर जोए बापु.
 करइ रे काम संतापु, शूं कीजइ जेणि न लागइ पाप ?
 उषा तूं उमया पूजि. तूं इम कांइ अमूझी ?
 मन शूं जोइ समूझी. वर वाञ्छइ तो बाइ ! गुरि पूजि.
 तातनइ समीपि जई, उषाइ वात कही.
 कोड कैलास जई उमया पूजवा मूझनइ.
 वाणि बेटी बांहि साही उच्छङ्गी बिसारी वाही.
 मारी गिहिलडी बाइ ! श्रीरुद्रआवासि ना जवाई.
 चित्रलेखा सोहन्ती कैलास पहुती.
 उमया उषा पूछन्ती, उषा वर वाञ्छन्ती.
 सुतनी तनया जाणी, ईश्वर ऊचर्या वाणी,
 अनार्दन भणइ, ताणि भर्तार आपिसि आणी.

कडवू १०

आदि उषाए आलोचिऊं, साहेलडी रे, गवरीवर ! करि सार, साहेलडी रे.
 भव भवानी रीझव्यां, साहेलडी रे, वर आपु संसारि, साहेलडी रे.
 प्रीति पार्वतीइ पूछिऊं, साहेलडी रे, हुइ वरजोगी, कुमारि ? साहेलडी रे.
 हेतूं जोई उषा लाजियां, साहेलडी रे, न करि वचन उच्चार, साहेलडी रे.
 भावि भवानीइं भाखियूं, साहेलडी रे, दाखियूं छठडि मासि, साहेलडी रे.
 स्वप्नांतरमां वर वरीशि, साहेलडी रे, आवाशि ताहरि अवासि, साहेलडी रे.
 वैशाख मासि ऊनुवालिऊं, साहेलडी रे, मालिइ माझिम रात, साहेलडी रे,
 द्वादशीइ रङ्गि रमीसइ, साहेलडी रे, तूं भरथारनइ भाथि, साहेलडी रे.
 मनह मनोरथ पूरिआ, साहेलडी रे, गौरोइ दीवली वाणि, साहेलडी रे.
 जनार्दन भणि, उषा वालिआं. साहेलडी रे, पालिआं वचन प्रमाण, साहेलडी रे

कडवू ११

चित्रलेखा भारती आरती उपासइ, वाञ्छइ, भुवन वन चन्द्रनि ए.
 ततक्षण तूठां सारदा स्वामिनी, कामिनीनइ वरदान दीइ ए.
 ब्रह्मतनया दक्षतनयानी वाणी जाणी नइ मंदिरि आवियां ए.
 सहिअर साही भुज करि आवइ, पहोता वरदान ते अवधनां ए.
 क्षणु एक खेचरी गति जोइऊं, मोहिऊं, चित्रशाळा सज करी ए.
 माझम रात्रि इकन्त संधाति सुपननि पिरि कन्त रमी गयु ए.
 उषाइ ऊलखूं मन तेहनूं, भणइ जनार्दन जधिनि जाणइ ए.

कडवू ११

उषा माझम रयणी जागी रे, अझ अनङ्गज्वाला लागी रे.
 मुहनइ कलङ्क लागू रे, कन्याव्रत माहारू भागू रे.
 सयर भणि, मुणु बाइ रे, कन्याव्रत केमइ नहीं जइ रे.
 उषा कहइ, मुझ ते वरु रे; अवर पुरुष पिता गुरु रे.
 वर वरसूँ ए जोखि रे. नहि तु प्राण तजु तन सोखि रे.
 उषा! प्रतिज्ञा नवि लीजइ रे, सहीयरनू ते वार्यु कीजइ रे.
 सहीयर कहे मन माणु रे. ए वर धरयी नथी जाण्यु रे.
 मुहणइ ते लागव बन्धाइ रे, ते विहाणइ मिथ्या थाइ रे.
 जनार्दन भणइ उषा भोली रे, तुहनि रक्षा करइ हिंगोली रे.
 तो मनि नवि आणे ताप रे. उमा शङ्कर शिर माथबाप रे.

कडवू १३

उच्चरइ सदरी रे, तूं कांय मरइ रे. मन द्रढ करी रहि उषा रे.
 हूं तुज वरनइ रे, बांही ग्रही नइ रे क्षण एकमां जई लावूं रे.
 एणी बोलीइ रे, चित्रसालिइ रे स्वर्ग पाताल तिहां लिख्यां रे.
 जई जूइ रे, घणूं रुइ रे; न देखे ते जेह प लिउ रे.
 तिहां सतउ रे यादवकुं रे भनि अनिरुद्ध कूअर लिख्यां रे.
 नीर लुहइ रे, मन माझइ रे अनिरुद्ध देखी लाजइ रे.
 चित्त भावइ रे, ए तूं लाइ रे. उषा सहीयरनइ बोलइ रे.
 माहरु ए वर रे, मुण सहीयर रे, मन एणि हरी लीधऊ रे.

बाइ, जाइ रे, न रहेवाइ रे. उपाय जुगति कांइ करु रे.
जनार्दन चिर जीवु रे बादवकुल दिवु रे, चित्रलेखा भणइ मि वर दिवु रे.

कडबू १४

चित्रलेखा चञ्चल गति जोती वेगइ वनिता द्वारिका पुटुती,
मोहती बे यादव जुगतिइ रे.

चक्र नईतलि वारइ रे, अण्प्रीछ्यानइ मारिइ रे,
ऊतारइ असुरना नाद रे.

चित्रलेखा तिहां मनि विमासइ, नारदवचनि मन्त्र उपासइ,
पइसइ नयरी मांहि रे.

अनिरुद्ध सुपन लाधूं, रयणी रंग रमइ स्यूं अमृतवयणी,
नयणि हरण हरावइ रे.

काम कूंअर पूढ्या आवासि, ग्रही सेज उतपती आकाशि,
नासी श्रोणितपुर परवरी रे.

अग्यार सहस्र योजन क्षिण आवी, उषानइ मंदिरि अनिरुद्ध लावी,
भावि सहीयरनइ कहइ रे.

विविध शिणगार करु, रे कुंआरी. ऊठी उषा शोक निवारी,
नारी नर जोउ रे नयणइ रे.

उषातणइ मनि आनन्द सीधु. भणइ जनार्दन, अमीरस पीधु,
वर दीधु शिवाशंकरिइ रे.

कडबू १५

जाग्यु कूंअर तहीं निमेखइ, जादव केरी जुगत न देखइ,
पेखइ पुर असुर तणु ए

पूछी तेणि एणि परि बाली, पद्मिनी नारीनइ निहाली,
वाळी मन अति द्रढ करी ए.

कवण नयर एह पुहवीइ अनि कुंवरी कुहु ए छइ कवण तणी,
कारणि कवण हूं आणित रे ?

बालि राजा तणा कुलनी कन्या बाणासुरनी ए छइ धन्या,
तनया वरिवा तुह्मि आणिया रे.

लाजइ यादवकुल, कामनि ! कुंअरी ए छइ असुरनी.
परणी नइ किहां हूं रहूं रे ?

चित्रलेहा कहइ वाणी, नर ए नवि कांइ जाणि,
सानि परणि न कुंअरी अनोपमी ए ?

भणइ जुगतिइ भेव जनार्दन, एहनइ उमया हूइ परसन,
अनुदिन ध्यान न चूकती ए.

कडवूं १६

देव नइ दानव वैरी तूं जाणि; प्राणि प्रीति न पामीइ.

न परणूं रे असुरकुंआरी.

पूछि नि तारा पितानी पिरि, घरि पालु रे शंबर तणइ,

कांइ न परणे रे असुरकुंआरी ?

इम लाजि रे यादवसाथ. हाथि धरम न लोपीइ.

न परणूं रे असुरकुंआरी.

नारायण नरकासुर मारी नारी बर्या सवि सामटी ए,

कांइ न परणे रे असुरकुंआरी ?

कूड करी नइ हूं आणि उ घरि, पिरि नहि प्राक्रम तणी ए.

न परणूं रे असुरकुआरी.

रुक्मिणी परणीया, पूछी रे पिरि, हरि हेला मांहे हरी गया ए.

कांइ न परणे रे असुरकुआरी ?

प्रीति कीजइ कोडि. ना काम आम तु कोइ न आदरइ रे.

न परणूं रे असुरकुआरी

आगि तारा तातना तात जाति जांबुवती बर्या ए.

कांइ न परणे रे असुरकुआरी ?

चडवडी चडी कां आवि, रे दासि ! जासि हूं पाछु द्वारिका ए.

न परणूं रे असुरकुआरी.

भणइ जनार्दन, म करु वाद, यादव पुत्र प्राक्रम घणूं ए.

न परणे रे असुरकुआरी.

कडवूं १७

वनिता वचन मुणी आकुली व्याकुली अंग ढलाय;

मल्या मन मेलज्यो ए.

उषा लली लली पाय लागइ, मागइ वर लोलविलास,

मल्या मन मेलज्यो ए.

सहीनइ वारि कुमारडी. सारडी नाह ! करु रे !

मल्या मन मेलज्यो ए.

आगइ उमयाइ परठिउ सोरठिउ कृष्णकुमार.

मल्या मन मेलज्यो ए.

अनिरुद्ध सइ अंगीकर्तु वर वर्यु कृष्णकुमार.

मल्या मन मेलज्यो ए.

कुमारि मल्या मन साधियां. तिहां बांधियां कङ्कण हाथि.

मल्या मन मेलज्यो ए.

जनार्दन भणइ भलु भोलवी चालविउ चतुर नारि.

मल्या मन मेलज्यो ए.

कडवू १८

अनिरुद्ध उपाइ वरिउ; गांधर्व विवाह ता करिउ;
हाथि हाथ मेलाइ. अंतरिक्ष तुंगर गाइ.
लाडली लोचन चलाइ, दृष्टि पात्री न वालइ.
वर मुरकलडइ मुख जोअइ. तेहनइ रूपि त्रिभुवन मोहइ.
मनस्थूं चिहु मङ्गल वरत्यां. वरकन्या कांडा करतां.
जोध जालिम धर जोइ, कुंवरीनूं रूप तां नुहि.
रक्षपालइ रानइ सीस नाम्यां. कुंअरी किहि पिरि वर पाम्यां?
पुरुष पङ्खीडऊं नवि चडतूं. बाणनूं मार्यूं ते पडतूं.
अपरावी अमि, स्वामी ! न जाणीइ, केही परि वर पामी ?
जनार्दन भणइ, जे गासि, सुख संतति घणी थासि.

कडवू १९

तिहां बोलइ बाणासुर उरि कोपि चडचु ए.
कुण छइ रे कुबुद्धिउ कूड ? मूढ मरसि दृष्टि पडचु ए.
राइ मोकलिया मोटा योध. रोध करइ तु बाधजु ए;

प्राण करइ तो बाण संधाण निशि संधजु ए.
 धसमसिया मोटा योध, रोध करइ धूधळ चडी ए.
 अनिरुद्ध एह स्यूं लि बाथ, हाथप्रहारि पायक पडि ए.
 बूंबडी उपरि बूंब, खूब पडइ कोलाहलि ए.
 मारइ एकलमल्ल वीर तीर वेगी वळी वळी ए.
 आविउ असुरनु राउ. घाउ भोगलनइ भल भडि ए,
 वढइ चतुर नर शूर. उर प्रहारि पायक पडि ए.
 मल्लविद्यानि प्रकारि हारि नहि को रण चडनु ए,
 आखडिउ बाणासुर राउ. पाउ भडनु लडथडु ए.
 राउ मेहेलिउ नागास्र बाण; प्राणि बाधु बांहडि ए.
 खडग मूकि जेणी वारि, पुकारि परधान पाय पडी ए.
 जनार्दन भणइ कौभण्ड पण्डि उषाइ कहाविउ ए,
 राखेजो रे रूडी पिरि घरि भूप आविउ ए.

कडवू २०

कौभण्ड कहइ:-नवि मारीइ. सारी इ वात हूं जाणूं.
 कुण छि रि? (पूछइ पिरि घणी.) कुणि तूं मन्दिर आणु?
 इसि समय उषा आवियां, भावियां अनिरुद्ध जोडि.
 कहु नइ, एहनइ कुण परणासि? लागासि राउनइ खोडि.
 प्रधाननइ संपी संचरिया, पुहता पोतानइ आवासि..
 राजरीति रूडीइ राखेज्यो; नहितरि नासी जासि..
 समरी महामाया अनिरुद्धइ. बन्धन छोडावु, काली !

नागपास अति दोहला. एहथी कुण छोडावि तूं टाली ?
 आव्या मुनि नारदजी, तेणि अनिरुद्ध स्यूं वात कीधी.
 क्षणु एक क्षमा करी रहेजो, इसी शिखामण दीधी.
 ऋषीश्वर कहइ. सुणि, कुंअर ! श्रीवरनइ तेडी लावूं.
 सुर दल नइ असुरदल जोडवी जुद्धइ तुज मेहेलावूं.
 चित्त मांहि सिद्ध चितवी चुहु घडीइ द्वारिका आव्या.
 रुक्मणीमन्दिरि जई रह्या, अनिरुद्धनी शुद्धि लाव्या.
 अद्धर वीर ऊठाव्यु जुगति कुणइ ? कांइ नवि सीधूं.
 भणइ जनार्दन, नारायणनइ नारदि जई जाण कीधूं.

कडवूं २१

नारायणि नारद पूछिया, कहु किसी हुइ वात ?
 कुण कुबुद्धि हरी गयु ? कुणइ कीधी उपघात ?
 कुंअर काराग्रहि बांधिउ. तुझि जई छोडावु, दैकुंठनाथ !
 असुर तणइ घरि बेटडी, ते क्षण न मेहेलइ हाथ.
 पूरव वात विशेष कही: तिहां ग्रह्यु एकलडु बाल.
 उषामन्दिरथु आणियु. कोप्यु बाणासुर काल.
 रुक्मणी आंखि आंसू भरइ, करइ कृष्णनि राव.
 दया, दामोदर, किहां गई ? रहु एकलु बाल; छोडावि.
 कामिनी वचनि करुणा करी पूरिउ शङ्खनु नाद;
 अनङ्ग अक्रूर उद्धव तेडाव्या; सेन पडाव्या साद.
 गज रथ तुरङ्ग सेन संचाति, जातां जुग वही जाइ.

नारद भणइ, गरुडि चढी नइ पुहचउ क्षण इक माहिं.
पनर लाख योध गरुडि चढाव्या. गडगाडिया दिगन्त,
वैधानरि तिहां युद्ध करियूं. शमाव्यु स्वाहाकन्ध,
चक्र चालवी चतुर्भूज चाल्या. धूज्या शेषना सेव.
गरुड तणीइ तां पांस वासि, छूटा कुंअरना बन्ध.
श्राणितनगरि नारायण आव्या, योआव्या बहु जन.
तेणइ बाणनि जाण कर्युं. इम कहि चवाडी जनार्दन.

कडवू २२

पहु तां रे पुरुषोत्तम वाडीइ ऊतरिआ,
ठरिया रे यादव योध तरुवरि तरवरिआ.
परधाननी पिरि रे हरिइ उद्धव चलाव्या.
आव्या रे असुर सभा माहां बाणासुर बोलाव्या.
आपइ रे उषा अनिरुद्ध हरिनइ मनावी.
मारसिइ रे, मूरख, तुहनइ कुबुद्धि कां आवी ?
बोल्या रे दैत्यनु रा, ए भरुआड म्हारु जाण्यु.
मरसिइ रे आलि; कालि काढ्यु अहिं आप्यु.
उद्धव ऊचरइ रे, अन्ध ! आंखि कां फूटी ?
चक्रप्राहारि रे ताहारी बांहाडिजासिवछूटी.
कोप्यु रे दाणव दैत्यनइ बोलावइ.
चउद कोडि रे योध युद्ध करेवा आवइ.

उद्धव बोलइ रे, असुर ! धर्म कशु नवि जाणु.
अमि विष्टिइ रे आव्या. तमो दूषण कां आणु ?
किहां केसरी रे किहां कुरङ्ग ? तमे युद्ध छांडु.
अणइ जनार्दन रे, भूर, हरि स्यूरण नवि मांडु.

कडवू २३

उद्धव बलिया उतावळा रे. वाउला यादव योधि
वाडी वन उमेलियां रे, ेलियां करी विरोध.
झालर भेरी वाजियां रे; गाजियां गहिरां नमिाण;
दृष्ट चड्यां दल दडवड्यां रे. कायर पडइ पराण.
बाणइ बलिया चलावीया रे; आवीया सभट संग्रामि.
चौद कोडि रणि पाडीया रे अनङ्गि एकि ठामि.
पोलिआ पाडि बूवडी रे, चडवडी चढाउ वाहार.
प्रथम पला ते पाडिया रे यादवि विसमि प्राहारि.
कौमण्ड प्रधान नोंधीआ रे, बांधी आले मुज हाथि.
त्रीस कोडि मोटी मूछनारे चडाशि ताहारि साथि.
स्वामिवचनइ सांचर्या रे करी प्रधान विचार.
सुर असुर बिहु दल भलां रे म्यलां ते रण मुझारि.
योधइ योध भला भडि रे, पडि न पाछा पाय.
आयुधि कटका अङ्गना रे करता यादव वाइ.
कौमण्ड रणि रोछु रे, मोछु देखी मुरारि.
भीती आणी पाछु वल्यु रे, पुहतु नयर मुझारि.

अनिरुद्ध एणइ राखिउ, दाखियु पहिलु उपगार;
जनार्दन भणइ, जातु मूक्यु रे. यादव करि जयकार.

कडवू २४

कौमण्ड भागु जाण्यु, आणु रोष अपार.
भलभला सुभट चलाव्या बाणासुरि तेणी वारि.
समरतां शंभु आविया, लाबीया स्कन्द कुमार.
भूताउलिनु पार न जाणूं; रह्या करइ फेतकार.
सांगि लई शंकरसुत चडिया, भडिया अनङ्ग साथि.
एक एकनइ रही पचारइ, मारइ मल्ल स्या हाथ.
अन्तरिक्ष नारद ऋषि आवइ, 'भला, भला, भड !' भाखइ.
जेह जोधनइ नमता देखइ, तेहनइ बोलावी राखइ.
हरिहरना कीकलडां भडियां, खडहडियां तिहां सांगि.
अमर अन्नोअन्नि इम उच्चरइ, के केहे सि भागि ?
अग्निबाण अनङ्गि पूरी चूरी षण्मुख सांगी.
भङ्ग पड्यु; भूताउल नाठूं; आवइ नाहे का आगि.
अग्निशर कार्तिकेयइ टाल्या, वाल्या योध पिरि करी.
भणइ जनार्दन, कृष्णकुमार मारइ संग्राम परहरि.

कडवू २५

त्रिपुरारिइ ताव चलाविया. आविया अठोत्तर सय व्याधि.
यादव योधनइ जई चड्या. हडबड्या, नहि कि साध्य.
टाढ चडि नि उटांटियु, वेलाज्वर ते थाइ.
एकांतर ज्वर नि त्रिहु, चोथिउ ज्वर जप्पाइ.

सेना आकुली व्याकुली; नहि कोनइ शुद्धि.
 योध रण मांहे वलवलि, विष्णु विचारि बुद्धि.
 वज्रइ ज्वर मारिया, ऊतारिया, करइ पोकार.
 मार तां राखु, माहवजी ! नहि आवूं बीजी वारि.
 त्रिकमइ त्रिहु भागि विहसियु, त्रैयु हौउ नाम.
 उषाहरण जे सांभलइ, तिहां म करस्यु विश्राम.
 ज्वरनी जाति नासती; दहोदिस व्याधिनां रूप.
 पूंठि न जोइ, पन्थि पुलइ जाणी मारसि भूप.
 सार सखायत शिव तणु भागु पाळु पुलाय.
 पूंठि प्रद्युमन पीडता दहु दिशि नाठा जाय.
 इस्यूं चरित्र जे जाणसि, माणसि निर्मल गात्र.
 जनार्दन भणइ, सुणइ मानवी, दुख नावइ अणुमात्र.

कडवू २६

बाणासुर बलि बोलतु भवि घोलतु रोसि अपार.
 भाजी भरुआड भूकउ कळं, फेडूं एहनु ठार.
 टाटर टोप शिरइ धरी, ढाली हाथइ लेश्य.
 अङ्ग रङ्गाउली जीवरखी, करी शर धनुष ग्रहेश्य.
 ढोल ददामा गडगडचां, पडचा नफेरीना नाद.
 गज गूडिया, हय पाखरिया; सुभट राणि करि साद.
 असुरनइ आंगणि दल मिल्यां, भिडचा असुर सुर गात्रि.
 बाणि सहस्र बाणां पूरियां, चूरियां कृष्णइ खिणमात्र.

बाणासुरनी बांहडी, पडी म चक्रनइ वाइ.
 रापि रापि ने बांहडी, पाय लागी असुरनी माय.
 इसि समइ शिव आविया करता शूलि संग्राम.
 सारङ्ग श्रीरङ्गइ वर्यु, खलमलि त्रिति ए ठामि.
 वृषभ गरुड नि झूमिया, धूमियां त्रिभुवन एव.
 जोवा जल कितर नल्य, मल्य त्रेवीस इ कोटि देव.
 एहवि विधाता अपिया; बोलाविया हरि हर बेड.
 मली मिलावी कुलुम्ब कर्मा. जनार्दन भणइ, हुड स्नेह.

कडवू २७

ब्रह्माइ वदता वारीया	हर गोपाल रे.
ऊतारीया टोपसनाह.	"
बन्ने एक जि जाणिया,	"
आणिया हरख अथाह.	"
बाणासुर तिहां आवियु,	"
भावियु नरपतिकाय.	"
मया करु अम, माधवा !	"
पीडि शमावि, शंकर राय !	"
महाकाल महेसि थापियु,	"
आपियु अवन्ती वास.	"
जनार्दन भणइ, तारियु	"
टालियु भवनउ प्रास.	"

कडवू २८

यादव राय थया रलीयात, श्रोणितपुर मांहि आविया ए.
 वधावइ मोतीइ मुरारि, नारि असुरनी उच्छव करइ ए.
 आवियां उषा अनि अनिरुद्ध, लीध हरिनइ सांडडां ए.
 हइडां हसियां तेणइ वारि, मारसुत इम ऊच्चरि ए.
 जीवाडु, जि यादवराय, घाय प्रहारि जे जोध पड्या ए.
 वडा उषाना उपरोधि योध श्रीगङ्गि ऊठाडिया ए.
 उमया उच्चरइ, कोभण्ड ! मण्डप मङ्गल चूरि रचु ए.
 पचु चरु मांहि कैसार; मारकूंअर उषा परणइ ए.
 जनार्दन भणइ, ए भेद, वेद पुराणि वखाणइ ए.

कडवू २९

उच्छव असुर मांडइ कोडि, फेरइ छइ कङ्कोतरी कौडि,
 आवइ छइ साजननी जोडि, राइ संबन्धी तेडाविया ए.
 नाना चित्रशाली लखाय, चटकइ ऊलेच रचाय,
 तोरण नीलेरां बन्धाय वरजी तुरङ्ग पलाणिया ए.
 आव्या ए मण्डपनि द्वारि, ढालइ छइ चम्पर न्यारि,
 पूंखइ असुरनां नारि, वारि करवइ नभिया ए.
 करान्या मधुपर्कनूं पान, जासी उच्चरइ पलमान,
 समय वर्तइ, सावधान ! घटी लग्ननां साचवइ ए.
 वरतियां तिहां मङ्गल च्यारि, आपइ राजा दान अपार,
 करइ विप्र वेद उच्चार, अनिरुद्ध परणी ऊठिया ए.

पहिरइ पिहिरामणी सार, आष इ गज रथ तुरि भण्डार,
संतोख्या श्रीपति मुरारि, सार करी उषा तणी षे.
साजइ कुङ्कुम केसर घन; छाजइ साजन जादव जन;
भणइ त्रवाडी जनार्दन, नर नारी मन भावियां ए.

कडवू ३०

यादव जुगति चलाविया, संतोषिया सजन साथ.
उषा चाल्यां सासरइ दादा देइ आसीस.
पनुती चाली सासरइ सजन देइ आसीस.
दासदिकोलां आपियां, तारे किशां जोईइ आभरण !
माताकृपा सर्व छइ, पिताजीइ पूरी मारी आश.
साहिअर बोलावी निसरी जनार्दन भणइ एव.

कडवू ३१

उषा रे चालणार, सार करइ सहियर तहिं ए.
किम मलसूं रे फिरि ? दूरि सासरूं सहियर तणूं ए.
तुम आगलि करतां गूझ, बूझती सवि तुहनइ कथां ए.
तुम्ह मेहलां सजन समोह, मोहि पडी महिला वणूं ए.
कर जोडी कौमण्ड कहइ, जोईइ ते ल्युअ कहनि ए.
तिहारि नयमे नरि भराइ, थाइ ते अति आकलु ए.
सहू मिली लगइ पाय, माय मां उत्तारजु ए.
संभारजु द्वारिका माहिं, राइ बाणासुर तारजु ए.
मेहाडियां तिहां श्रोगितपुर, दूर वर बहु बोलावियां ए.

कडवू ३२

पञ्च शब्द मृदङ्ग वाजइ पुरि, श्रीरङ्ग आन्या उषा अनिरुद्ध स्युं.
मंगल दीप दिइ घरि घरि, श्रीरङ्ग आन्या अनिरुद्ध स्युं.
रुकमणी अति रलियात थाय, श्रीरङ्ग आन्या उषा अनिरुद्ध स्युं.
सोल सहस्र मनि हरख न माय, श्रीरङ्ग आन्या उषा अनिरुद्ध स्युं.
खडायत विप्र निम्बासुत बोले, श्रीरङ्ग आन्या उषा अनिरुद्ध स्युं.
नहि को पराक्रमी कृष्ण तोलि, श्रीरङ्ग आन्या उषा अनिरुद्ध स्युं.
फल गोचर लक्ष्मीनु वास, श्रीरङ्ग आन्या उषा अनिरुद्ध स्युं.
जनार्दन भणइ, स्वामी पूरइ आस, श्रीरङ्ग आन्या उषा अनिरुद्ध स्युं.

प्रबोधचिन्तामणि.

दूहा.

पहिल्लुं परमेसरु नमी अविकल अविकल चिति
समरिसूं समरसि झीलती हंसासणी सरसत्ति.
मानस सरि जां निर्मलइ करइ कुतूहल हंस,
तां सरसति रङ्गइ रमइ. जोगी जाणइ अस.
सेवीता अठ रस विरस इकाइकइ जोइ.
नवमउ जिम निम सेवीइ, तिम तिम मांठउ होइ.
नवगा रस ! अमरिस म धरि, आठि आणिउ छेहि.
गुरुया ! तूं गुणि अमालउ, मुहवाडि मण्डिउ तेहि.
जे घटसुद्धि अ जाणता करइ कथा कल्लोल,
पडतूं घर ते परहरी गिरिसिरि मण्डइ टोल.

वस्थु

नाण निरुपम नाण निरुपम जगत् उवयारु.
घट्ट भित्तिरि निर्मलु जामु, रोग सवि नाणइ नासइ.
जर रक्खसि वेगलि. सयल सिद्धि निवसन्ती पासइ.
पुण्य पाप बि भय टलइ. दीसइ मुक्ख दुयारु.
सावधान तां सांभलउ हरखइ अस विचारु.

चउप्पई

तेजवन्त तिहु भुवन मझारि परम हंस नरवर अवधारि.
बुद्धिमहोदधि, बहु बलवन्त, अकल, अनेउ, अनादि अनन्त,
बाधिउ नीठ सु त्रिभुवनि माइ, नान्हउ कुन्थुशरीरि समाइ.
दीपतिदिणयर सोडिहि जिसिउ; जिहां जोऊं तिहां देखऊं तिसिउ.
एक भणइ एह जि अरिहन्त, एह जि हरि, हरु, अलखु अनन्तु.
जिणिजिणि जागिउ तिणि तिम कहिउ, मनइन्द्रियबलि ते नवि ग्राहिउ.
काठि जलणु निम, धरणीहि त्रेहु, कुसुमिहि परिमलु, गोरसि नेहु,
तिलिहिं तेछ निम, ताढकि नीरि, तिम ते निवसइ जगतशरीरि.
राणी तासु चतुर चेतना. कंता गुण बोलऊं तेह तणा ?
राउ राणी बि मननइ मेलि फिरि फिरि करइ कुतूहल केलि.

नवजुवण, नवरङ्गी नारि, सामलडी, सहजइं सविकारि,
माया रमणी रमन्ती रली अन्न दिवसि नरवरनइ मिली.
नरपति निरखइ तेहनूं रूप. नयनकाणि तिणि वीधउ भूप.
तं जाणी राणी वीनवइ. 'स्वामी ! ऊवट कांड पाउ ठवइ ?'
रूपडी रमणी गयगामिणी देखी भुछउ, तिहुयणधणी !
अमृतकुण्डि किम विष ऊञ्जइ ? समुद्र थकी न खेह नीकउइ.
सरवर मांहि न दव परजळइ धरणिभारि शेष न सलसलइ.
रवि किम बरिसइ घोर अन्धार ! सरइ सुधाकर किम अङ्गार ६

जइ तूं चूकिसि देव ! विचार, लोक तणी कुण करीसि सार ?
 नारि भर्या छइ सधला देस. चञ्चल चमकइ सवे सुवेस.
 ठामि ठामि जइ मांडीसि प्रेम, जातइ दिवसि न देखउं खेम.
 आभ छांह, भीति जाजरी, बेटी धन, भोजन बाजरी,
 ठार त्रेह, असतीनु नेह, देव देखाडइ छहिलउ छेह.
 जे जे आगइ एहनइ मिल्या, राय रङ्ग जिम ते सवि रुल्या.
 म करि अजाणी स्त्री वीसासु. स्त्री कहीइ दोरी विण पासु. '
 जे स्त्रीस्वामण तिणइ कही, भरिया घडा उपरि ते वही.
 राखीतइ राहडि ए रीति रहिय सुरमणी रानइ चिचि.
 ए बडु दाव सकी नवि सही चेतन किहिइ लुकी नइ रही.

सउकि तणउ जइ टल्यु संतापु, तउ माया मांडिउ बहु व्यापु.
 जिम जिम राजा माया कलिउ, तिम तिम तिहुयणधणीअप टलिउं.
 तउ तिणि मांडी वसिवा सही कायानगरी नवबारही.
 जे हूंतउ जगपति निर्दोष, तिणि तेतइ मानिउ संतोषु.
 ज्ञानकला तिणि तिम ऊलवी, नगरुं न सकइ जिम जालवी.
 मन रहिं दीधउ तउ व्यापार; आपण खन्ध ऊतारिउ भार.

मन महितउ मइलउ छइ मूले. राजकाज तिणि कीधां धूलि.
 मुहि मीठउ नइ विणठउ चिचि, माया सिउं निवु मांडइ प्रीति,
 वानरडउ नइ वीछीइ खाधु, दाहजरिउ दावानलि दाधु,
 चडिउ सीचाणउ चरडह हाथि, जूठउ मिलिउ जूआरी साथि,

बेसानर नइ वाविकरालु, विषतरु सींचिउ विसहरलालि,
मुहतउ मानिउ राणीइ चलइ, घणऊं घणेरऊं तउ झलफलइ.
मुहतइ माया केरइ सासि बलवन्ति बांधी पापह पासि;
राउ फेडी कीचउ रेवणी; आपणपइं थिउ राजह घणी.
आपणिं दीइ, उदालइ बहु; इच्छां बांधइ, छोडइ सहू;
जं जं भावइ तें तें करइ. राउ सुपेट पराभवि भरइ.

मननइ राणी एक प्रवृत्ति; बीजी बहुगुण नारि निवृत्ति.
प्रवृत्ति जणिउ मोह सुत एक, निवृत्ति तणइ पुत्र विवेक.
प्रवृत्ति स्वभावि ऊञ्छली राजकाजि हींडइ आकुली.
प्रिय सिऊं प्रीति तिणि निर्वही. सरिसइं सरिसऊं राचइ सही.
तिणि वाहिउ मन त्रिभुवनि भमइ; क्षणउ समाधिइ नत्रि वीसमइ.
जीव विणासइ, भासइ आल; परधनवनिता जागउ दाल.
देखी वसि आविउ ए कन्तु प्रवृत्ति भणइ जोई एकन्त.
'निवृत्ति अछइ तुम्हारइ नारि, धुर लाग ते अम्ह मारणहारि.
सुत, विवेक जे अछइ तेहनइ, किरि जायु ते पागि मोहनइ.
रातिदिवस ए मनि अन्दोह, किम ऊछरीसि भागडउ मोह?
सऊकि आगि भडकइ प्रज्वलइ; विणसइ वैंस, न धुंउ नीकलइ.
आगि ऊल्हाअइ एकइ वारि, सबकि संतापइ सातइ वारि.'
तें निपुणी मनि कीचउ कोप. निवृत्ति छाडिवा हुउ निरोप.
रानउ कुणिहिं न भाजइ रेस. मावेटइ बिइ लीधु विदेस.

मन प्रवृत्ति माया त्रिहु जोड रा बांधी सवि पूरइ कोड.
सीख संभारी चेतना तणी रुलिउ राउ रोइ इम भणी-

वत्थु.

झुणि नि राणी ! सुणि नि राणी ! हियइ वालम्भि !
तऊं तिहुयणसाभिणि सोमवयाणि गुणरवणी लद्धिय
बहुबुद्धि हितनिळउ, दुडु दैवि पुण दूरी-किद्धिय.
ऊणऊं अधिकऊं सहू खमी करि अम्ह भणी पसाउ.
गुणि संपूरण गोरडी देवी ! हिव देखाउ.

पद.

सांभलि चेतना ! अम्हि थया छऊं निराधार,
मम माया चिइ दूहविया. ध्रुव०
वीती कहन्तां लाजीइ. करि करि कांइ अम्ह सार.
दीरघ रोस न बज्झइ. तूं सहजइ सुविचार. सांभलि०
राणिम त्रिहु भुवनह तणी दीठी निय नयणेहि.
हिव हूं काम कराविउ तूं विण जण जण गोहे. सांभलि०
कोइ कन्हइ देखऊं नहीं जेह संभालऊं गूझ.
अम्भबोलि न सकऊं रही. रहूं तु हसइ अबूझ. सांभलि०
टोहिळी देखी जीवनी विअ करु बाहर धाइ
तूं किम उवेखी रही मह एक्कइ अपायि ? सांभलि०
तइं लाधूं ए मिस मइं हूंति छांडणहारि.
इमइं एक विणासइं किम प्रिय छांडइ, नारि ? सांभलि०

पेट भरइ परिहासडइ परम हंस भूगल.

मानिनि ! मूकी रूसणऊं करि करि कांड सेंभाल. सांभाले०

चेतन पभणइ. 'तुम्ह मिली माया. मह स्युं काज ?

जिम सहावइ तिम सहउ मन मुहतानऊं राज. ' सांभाले०

चउप्पई.

निर्वृति हुई, जउ गई निवृति, मन रहि निचरइ कहइ प्रवृत्ति,

'दिवरावीइ बेगनइ राज. फलउ मनोरथ महारउ आजु. '

जाति.

वाजियडां गुहिर नीसाण, मोह कुमर हूउ राजिउ.

वयरीरा धसकइ प्राण, आण फिरी जगि मोहिनी.

चउप्पई.

मांडी मोहि अविद्या नामि नगरी नगुरा हियडा ठामि.

अविद्या नगरी. गढ अज्ञान. तृष्णा खाई; मोटूं मान.

कदाचार कोसीसां ऊलि. च्यारि इ दुर्गति वहिती पोलि.

विषयव्याप वारु आराम. मन्दिर अशुभा मन परिणाम.

कामासन जे कव्वां पुराण, चउरासी चहुटां ते जाणि.

भूरि भवन्तर सेरी हुइ. कूडबुद्धि ते घरि घरि कूइ.

ममता पाद्र तणी रखवालि. कुमत सरोवर; मिथ्या पालि.

निर्विचार निवसइ तिहां लोक. थोडइ उच्छव, थोडइ शोक.

तिणि नगरइ इकि धाई धसइ; इकि तां टेहड टेहड हसइ;

इकि गाइं, इकि वाइं तूर; इकि आफलइं रणङ्गगि सूर;
 इकि नाचइ; इकि झुझइ माल, वात करइं इकि ठोकी गाल.
 इकि करइं कलकल जूबटइ; इकि वावर धालइं चहुअटइ.
 इकि नेसालि पदावइं छात्र; एकाकार करइं इकि जात्र.
 ईणी परि लोरु तणइ मुहवाइ तिणि पुरि किमइ न नीझण थाइ.
 राज करइ तिहां मोह नरिन्द मनकुल केरउ पूनिमचन्द.
 मोहनइ रागी दुर्मति नामि, बेउ बलवन्त जेठउ काम.
 राग द्वेष बि बेय लहुआ. निद्रा अधृति मारि ए धूआ.
 मिथ्यादर्शन मुहतउ जाणि, आउइ कर्म ते रातोराण.
 क्रोध मान दम्भि सिजं लोभ चिहु महाधर दीरघसोभ.
 मोह राय अछि राणि अभङ्ग. सात व्यसन ति सात इ अङ्ग.
 निर्गुणसंगति तेहनी सभा. दुरित सिंहासणि दीपइ प्रभा.
 बालमित्र वालहउ चार्वाकु, रातिदिवस जेहनउ धरि थाकुं.
 छत्र धरइ अमरिषु चउसाल, करइ अरति रति चामरवाल.
 दलवइ आलसु रूडइ काजि. छद्म पुरोहित सघलइ राजि.
 करइ तलारऊं सधर प्रमाद. सेल्लहत्थ मद, मोटउ नाद.
 फिरइ टावरी परपरिवाद. हास शोक माल, नितु बाद.
 पाखण्डी पोलिइ पडिहारु. कुकवि सवे कीधा सूभार.
 सकल परिग्रह ति भण्डारु. कलिकन्दल कल्पिउ कोठारु.
 असत्यवचन पणहारी तेह. अभिनिवेश थइया इतरे ह.
 गीरकीर मोह चडिउ तिम प्राणि, जलनिधि जिम जेठइ ऊघाणि.

मोहराय रागेम सांभली हुइ सु निवृत्ति उतावली.
जिहां गाछ तिहां राति न रहइ. विणु विसामा वाटइ वहइ.

सरस्वतीधउल.

विप्रपुरी ऊरी गई ए देखइ कीजता जाग.
'बलवन्त बडुइ बापडा ए बुरकइ बीधला छाग.
बुरकइ बीधला छाग. लाग न इहां अम्हारउ.
मोह तणी धूय मारि इहां तेह पगपइसारउ.
उतावली वली ते चाली भमती देसि विदेसि
रहण रोसि जोयइ जोगेसरि दिन नवनवइ निवेस.
'न्हाइ के जलि मोकाले ए: भखइ कन्द नइ मूल;
त्रोडिय तरुनां पानडां ए पुडि करि प्रोइय सूल.
पुडि करि प्रोइयसूल. अजिअ न हलइ भवधांवा.
जीव अजीवन ऊलखि. इस्या अछइ अति वांधा.
इहां न देखऊं रहण सरीखऊं.' तउ चाली अति खीण.
फिरउ फिरन्तीइ प्रवचननगरी गुरुई पामी तिणि-
पुर तीठूं रलियामणूं ए. वन पुण आत्मागम.
कुमरु भणइ. 'क्षण कीसमउ ए शमदम तरु अभिराम.'
शमदम तरु अभिराम, बिहु बइआं तस छायां.
विमलबोध कुलपति देखी वन्दइ जई पाया.
निवृत्ति भणइ कर जोडी 'महरिखि निरतऊं ज्ञानि निहालि-
ए बेटउ हूं सुखि विलसन्तु देखीसूं केतइ कालि ?'

कुलपति कुमरु आलोकित ए आपणि धरी उच्छङ्गि.

लक्खि लक्खण ऊलखां ए. ऊलट माइ न अङ्गि.

ऊलट माइ न आङ्गि. हरखि महरिखि इम बोलइ.

‘ उदयवन्तु ए कुमरु. अवरु नरु एह न तोलइ.

जइ पुण पूछीसि तउ वीसासइ वचन अम्हारऊं मानि.

मनह मेल पाखइ जे कहीयइ, ते सहु रडीयइ रानि.

चउप्पई

माहरइ सुमति नामि छइ कुमरी, ते नमीयइ नरि किनरि अमरि.

ते जइ परिणइ वीर विवेकु, पूछ तणउ तउ आपीमू छेकु.

शशी विण पूनिम लाजइ वाही; पूनिम विण शशी खण्डउ थाइ.

सुकुल पुरुष, सुकुलीणी नारि, बिहु जोडी थोडी संसारि.’

निवृत्ति भणइ. ‘तुम्हि बोलिऊं किसिऊं? प्रिय उखध वैदइ उपदिसिऊं.

बेवर मांहे ए घृत ढलिऊं. थाहर जोतां सगपण निछिऊं.

वेवाहिणी वेवाही रङ्ग!’ परणिउ कुमर सु. कीधउ जङ्ग.

निवृत्ति भणइ. ‘हिव महरिखि ! भाखि, पसरइ जमाइ निम सइ साखि.’

कुलपति बोलइ. ‘म धरि संदेह, विरूआं सविहउ आविउ छेह.

इणि नगरि छइ अरिहन्तु राय, वयरी सिरि दिइ डावउ पाय.

चउसठि इन्द्र करइ तसु सेव; कोडिसङ्ग पय प्रणमइ देव.

मुक्ति भुक्तिनउ ते दातार. भुजबल तासु न लाभइ पार.

मणिमय त्रिगढइ तेहनउ वास. त्रिग छत्र सिरि धरियां तासु.

अणवायां वाजइ नीसाण. धज अ लम्ब पुण गयणप्रमाण.
धर्मचक्र महीयलि झलहलइ. ईति तणूं तिणि नाम जि टलइ.
कांटा थाइ अधोमुख सवइ, कनककमलि ते पगलां ठवइ.
पीड पीयायी जाणी हरइ. जई विवेक तस पय अणसरइ.
तिणि तूठइ एह सरीसि काज; रिपु भांजी भोगशीसि राज.'

कुलपतिबोल इ हियडइ धरी निवृत्ति बहूनि लेई संचरी.
पुहुती प्रवचनपुरी मझारि; जई रही सद्गुरु आधारि.
तिणि बोलाविउ ताम कुमार. 'हिव तु तुझनइ आनिउ भार.
राइ दिखाडिउ आपण छेह. जे छांडइ तेह सिऊं स्यु नेह ?

दुहा.

राउ निरञ्जन इणि नयरि, ते तऊं थिरु अ.राहि.
मोह महाभड भज्जिवा अवरु न जोईसि साहि.
भेट घाट जोई नहीं; जोईइ अविहड भाउ.
एह राउ वसि आणिवा बीजउ नत्थि उपाउ.
रायह अवसरि वीनवे मोह तणी सत्रि वत्त,
जिम आपण पय-काढिआं, जिम तिणि राणिम पत्त.
एकमना ए ओलगी ओल्हति मानउ दाह.
नहितरि तऊं बेटा तणउ अम्ह रहिं केहउ लाहु ?
जिणि तरुडालइ वीसमिउ गरडस गरुड समोडि,
चिडी चिडा ते चूथाइ ए हरिवाहन खांडि,

आवासहं जिणि ओरडइ ललकइ लहकइ दीप
ते जइ तिमिरइ भेलीइ, दीप तणी कुण कीप ? '
माडी प्रति बोलइ कुमर आणन्दिहिं आलुद्ध.
'अमी न मीठऊं तउ, वयण, कुण सक्कर, कुण दुद्ध ?

वत्थु.

माइ गुरुई, माइ गुरुई, माइ नमणिअ.

मा तीरथ मूलगूं. माइ देवि अरिहन्तइ मन्निअ.
मा न घटइ दूहवी, स्मृति पुराण आगमि जे वणिअ.
मा रहि प्राण दिई नि पुण इक्किइ उपगारि
माकह ऊसङ्कल हुई कोइ न सकि संसारि. '

चउ'पई.

धन धन कुमर विवेक वखाणि, माइ चउावी जेणि प्रमाणि.
चालिउ मलपतु वीर विवेकु अरिउच्छेदण, छावउ छेकु.
आवइ नर नारीनी कोडि, सुरपति सेवइ सवि कर जोडी,
जोगी जपइ निरन्तर नाम, तिणि ते रा रहिं किद्ध प्रणाम.
सदाचार सहिजि सुविचार जाण राय जव दिट्ट कुमार,
गुरुउ जाणी किद्ध पसाउ; सविहउ गण सिरि दिद्धउ ठाउ.
भणइ सहू तां त्रिभुवनस्वामी. 'मइ ए परखिउ प्रथम प्रणामि.
विण उपकार न एहनइ काज. इ.णि वाधीसि अम्हारऊं राज.'

पामिइ परमेसरह पसाइ मांिउ सावेहु सुर सुरराइ.
मानिउ लोकइ लीलविलास तिणि नगरइ मांडिउं थिर वास.
अवसरु जाणी रा वीनवइ. ' तइं तां जीता वयरी सवइ.

एक अजी तुझ चिन्तइ द्रोह अविद्यानगर राउत मोह.
 बेटे, तरु जिम, ते विस्तरिउ. हय गज साहणि पुण परिवरिउ.
 रणि सूरउ, पूरउ भण्डारि, समरथपणइ दमइ नर नारि.
 तपसी सवि बीहइ तसु नामि. भुजबलि भागा भड सैग्रामि.
 इहां इन्द्रादिक तुम्ह ओलगइ; परइ गया पुण तेह पय लगइ.
 तिहां तुम्हारी आण न फिरइ. विरूऊ करतउ कोइ न डरइ.
 वारु मागस करइ विकर्म; पशु मारइ, पोकारइ धर्म.
 रवि, जे वडु नायक, आथमइ, घरि घरि सहू इ जासक जिमइ.
 एकि भणइ रे मारउ, हरउ, परभवनउ भउ मनि कांइ धरउ ?
 सूकां तृणां चरइ; वन वास; न करइ कहिनउ किसिउ विणासु;
 ते मृग उपरि आयुध वहइं, 'अम्ह रहिं सरजिउ ए' इम कहइ.
 स्त्री लगइ बाधइ संसार. स्त्रीदानि किम सुकृत अपार ?
 मधु अयत्रि, नहीं ए भ्रन्ति, तिणि पामी पञ्चामृत पन्ति !
 न्हातां अणगाल नीर नकाणि. नाग नमइ नइ मारइ प्राणि.
 जीवयोनि दवि सघली मरइ; दव दीजइ तिहां पुण्य ह वरइ !
 एह पगभव भागा भणी मइं तूं कीधउ आपण धणी. '
 'तासु राज गाढऊं गहगाहिऊं,' शुभध्यान चरि आवी कहिऊं.

जगपति भणइ. 'वीर ! सुणि वात. अम्ह रहिं मोह नथी अज्ञात.
 आगइ मूकिउ ए निर्दली; खूंटी द्रो जिम, बाधिउ वली.
 सात राजनइ पेलइ पारि मुक्तिदुर्ग छइ लोक मझारि.
 जग सघलऊं तसु कारणि ब्रह्म मारग ज्ञानी विण कुण कहइ !

समकित सेंवर तेहनउ माग वेउ लहइ, जेह मनि वइराग.
मोह थिकु बीहइ सुद्धइ भावि, ते तूं तेणइ दुर्गि वसावि.
वाटरखोपइ तूं तेह साथि राखेबे तइ वयरी हाथि.
तिणइ दुर्गि जे वसीसि लोक, तेह न भूख भीड भय शोक. '
स्वामी वचन विवेक सु करइ. मुक्तिपन्थ भवियग अणसरइ.
वीरचरिइ तसु तूठउ राउ सइ हाथ दीधउ गरुय पसाउ.
उत्तमजनमय देसि मूकियउ; पुण्यरङ्ग पाटणि ए कियउ.

बोली.

ति वार पूठि मोकलाविउ स्वामी.

स्वामी तणउ आयस पामी

चालिउ विवेक राउ.

विश्व विस्तरिउ भडवाउ.

तत्त्वचिन्तन पट्टहस्ती हूउ आसाणि.

निवृत्ति प्रवृत्ति बिहु चाल्यां जूजूइ सुखापाणि.

पियाणइ पियाणइ वाधइ परिवार.

जे जे कांइ प्रार्थइ तेह; रहइं ते वस्तुनूं दान अनिवार.

तत्त्वकथा त्रम्बक त्रहत्रहइ.

धज अ लम्ब लहलहइ.

साधु तणां हइयां गहगहइ.

दुष्ट दोषी तणउ दाटण.

पामिउ पुण्यरङ्ग पाटण.

खड्गपई

तिणि पुरि साउ विवेक पइडुं, हर्षित वदनि महाननि दिडु.
 हिव विवेकनी वर्ती आण. खण्ड्या पाखण्डीना प्राण.
 तिणि बोलाविउ ज्ञान तलार. 'राजि अम्हारइ तूं वतूं सारि.
 अणजाण्या मन डेसि प्रवेश, एतु पाले सिद्धादेश.'
 ते पभणइ 'हूं करुं पयदण्डी; त्रिणि वारि पुर खेडीसूं हिण्डी.
 जे पइसीसि पुरइ पाखण्डी, ते हऊं दण्डीसूं मोटइ दण्डि.'
 तव जोयइ निज राजह छन्द अविद्यानगरि मोह नरिन्द.
 'कुण साहसी, कवण अम्ह दीन? कवण महाबल, कुण बलहीन?
 कुण उच्छृङ्खल, कवण उदास? कवणह मनि अम्हचु वीसास?'
 जोतां भाउ विवेकु सांभरिउ बोलइ भीनारि दुःखइ भरिउ.
 'मूरख राउ अम्हारउ बापु. तिणइ बांडउ कीधउ सापु.
 जं मूँउ जीवतउ विवेकु, सुख भरि दोहिछूं एह जि एकु.
 बालप्पग लगि मग्नइ तेह ऊंदिर साप सरीखउ नेह.
 ते आंगालि हूं हूंतउ तिसिउ, केसरी आंगालि जम्बूक जिसिउ.
 तेह गृध्र मिश्रइ, हूं मसउ साचइ; लोक इसइ तउ हसउ.
 मानव मानऊं ते दाढसी, जे जीवइ वइरी वीससी.
 चावी चूरी म्हेलिऊं काण्ठि विस जीरविऊं सधरि श्रीकण्ठि;
 नितु नितु वहइ सुधाकर सोइ. वयरीनउ भय एवढु होइ.

बूझा.

वहुरउ, वयरी, वल्लहउ, हियइ खड्गइ तिणि.

वीसारतां न वीसरइ वसतां ऊवाति राजि.

જે એક વયરી કરી નર નિશ્ચિન્ત સૂવન્ત,
તે સૂતા તરુસિહરિ જિમ ધર પડિયા જગન્ત.
કે કિહાંદ સાધુ છડ, જેહમનિ હઠં ઉચ્છિદ ?
તે તેહરહિં હસિ મિલિયા અમ્હ મનિ ઘણઠં પયદ્ધ.
કિહાંદ કુણિહિં પરિ અછડ તે કુણ જાણડ મેઝ ?
કિં મળડાણઠં કિં રુઝેઠં, જાણીસું ચર પેમેઝ.

ચતુષ્પદ.

તડ ચર તિણિ પાઠવ્યા અનોકે વસુહ માંહિ વાહિવા વિવેક.
દમ્મ કદાગમ અનિ પાશ્વળડ નામડ ભૂતલિ મમડ અશ્વળડ.
જણ જણ પૂછડ તે બહુબુદ્ધિ. કુણિહિં ન કહી વિવેકહ સુદ્ધિ.
પુણ્યરક્ક પાટણિ તે ગયા. જ્ઞાન તલારડ સવિ નિગ્રહ્યા.
નીઠ તે નાસી પાઝા બલ્યા. મોહ રાય રહિં આવી મિલ્યા.
રાડ મળડ 'રહુ રે અણમર્યા. મડં મુશ્વજાયાં તમ્હિ ઝલર્યા.
અક્કિ અમ્હારડ જે ઓલગડ, અમ્હ ઘરમૂત્ર અછડ જે લગડ,
જેહનડ અમ્હ મોટડ ઝઠમ્મ, કહડ મુ, કાંડ ન દીસડ દમ્મ ?'
ચરબોલડ. 'સ્વામી ! સુણિ વાત. દમ્મ અમ્હારુ ટલિડ સંઘાત.
જિમ ભાવડ તિમ રાડલિ કાજિ તે પડસીસિ વિવેકહ રાજિ.'
તેં સુણી રાડ જમ્પડ પ્રેમિ. 'દમ્મ ! વલેજે વહિલડ સ્વેમિ.
તહં તાં સાહસ સેહિઠં અછડ. માગ્ય મડડ અમ્હારઠં પછડ.'
વાટ જોઅન્તાં દમ્મ પહુત્ત રાજસભાં અવિકલુ અવધૂત.
નમતાં પૂઠિ ફેરિડ હાથ. સકલ સુદ્ધિ પૂછડ નરનાથ.

वत्थु.

दम्भ पभणइ, दम्भ पभणइ. 'निसुणि नरनाह!
आदेसइ ताहरइ अम्हि देसि नवनवइ भम्मडिय
पुच्छन्ता जाणि जणु वयरवित्त. इम सवणइ निवाडिय.
“ वीयरायपय सेवतां सरिऊं विवेकह काज.
पुण्यरङ्ग पाटणि जई पालइ पूरऊं राज.”
तिणइ पाटणि तिणइ पाटणि फिरिय अम्हि पत्त.
मांहि पइसी नवि सक्या अम्हि तइ दिट्ठ विदेसिय.
तउ सँधाती सवि वेगु करिअ तुम्ह भणी अ पोसिय.
ज्ञान तलारह रोहि मइ लद्ध न मांहि प्रवेस.
तउ मइ तत्ताणि आदरिउ तेह सरीखउ वेस.

दूहा.

किद्धइ वेसन्तरि फिरी निरखिउ नयर असेसु.
चारुः अधिपति तउ तिहां. कुणिहि न किसिउ कलेस.
वसइ जे तिहां छेहिला, तेह इ लीलविलास.
इहां जे कीजइ मूलगा, ते तेहना घरदास.
ग्राहक सरिसऊं वुहरतां तिणि पुरि लाभ असङ्ख.
आपिइ ऊडद बाकुलइ लब्धइ कञ्चण लङ्घ.
दउढइ बिमणइ वुहरतां इहां वुहरां उच्छाहु.
हाथ हलावइ जे किसिउ, तिहां अणन्तउ लाहु.
पेट जि वञ्ची पोसिया, ते इहां साम्हा थाइ;

विकरइ जे आवी मिल्या ते तिहां भाण्डु सुहाइ.
चाचरि चुहटइ चउवटइ इहां कलि दीसइ नितु;
विण वर साला कन्दलह तिहां कोइ न करइ वत्त.
वासिहिं बहुलुं तुम्ह नयखूं; तिहां वासह संखेव.
लीला पुण लोकह तणी तिहां अपूरव देव.

चउप्पई.

तिहां जल रक्खइ सविहु कालि बम्भ सरोवरि नवकर पालि.
संयमवन अति रुलियामणूं पाद्रह देव ति जयणा भणूं.
सुकृत महागढ. पोलि च्यारि, दान, सील, तप, भाव विचार.
विराति खाइ, नावइ खोडि. सदाचरण कोसीसां कोडि.
मन परिणाम शुभा आवास. साहु वसइ तिहां लीलविलस.
श्रुतरस कूयडी घरि घरि बारि. सद्गुरुवाणी पाणीहारी.
आसण चउरासी चुहटां. सुगुण क्रयाणां पुण सामटां.
संघ समवाय महाजन जोडि. समता सेरी, कांइ नवि खोडि.
तिहां अमारि हुइ उद्घोषणा, साहमीवच्छलनइ नूत्रणां.
कलहट करइ जिणालइ संघ; भास रास-लकुटा रसरङ्ग.
गुहिरइ सरि गुरु करइ वखाण. आगम वाचइ साहु सुजाण.
चोयण पडिचोयण नवि टलइ. इणी परि ते पुर नितु कलकलइ.

दूहइ.

नयर निहाली नवी घरि रायसभा संपत्.
विह्वल राउ विवेकु मइं परिवारइ संजुत.

चउप्पई.

राणी सुमति; खरउ अनुराग. जेठउ बेटउ तनु वयराग.
 सेंवर समरस लहुय कुमार. बालमित्र पुण वस्तुविचार.
 मैत्री, करुणा, मुदित, उपेख, बेटी बहु अ रूपनी रेल.
 मुहता मुहवाडि समकितु लेखि. पुरुषकार तां दलवइ दोखि.
 उपंशम, विनय सरल, सेंतोष, त्रिहु महाधर; सधर प्रघोष.
 बार भेद प्रतिमा बारही. रसकेलिवावि सरसती रही.
 प्रायश्चित्त पुण पाणी हरइ. शुभध्यान चरु छानउ फिरइ.
 ज्ञान तलार, न आवइ रेसु. छत्र धरइ सिरि गुरुउवदेसु.
 सिद्धि बुद्धि बि चामरहारी. सील सेल्लहथ सभा मझारि.
 सामइकु तसु सारथि सार. कर्म विवर नामइ पडिहार.
 आगम अर्थबहुल भण्डारु. क्रियाकलाप सकल कोठार.
 साति तत्त्वि सप्ताङ्ग जगीस. दण्डायुध गुरुगुण छत्रीस.
 सुपुरुष संगति परिषद ठाउ. सत्य सिंहासनि बइसइ राउ.
 नाचइ पात्र ते भावन बार, अविकतना गुण गाइ उदार.
 छ इ दर्शन तसु सेवइ द्वार. तेहनी होफ न लाभइ पार.
 मझ जोतां तिहां बोलिउ राइ. “ मुहता !

माहरउ भाइ ते सावकउ. धर्म न मानइ ते श्रावकउ.
 एह राज एवडा अनीक, कुणिहिं सहीइ न तेहनी हीक.
 मुहता ! चिन्तावि किसिउ उपाय. किम जीपीसि मोहउ राय ?”

मुहतइ तेडिउ गुरु जोइसी. वात कही तिणि जोई इसी.
 “अम्ह मति मूकउ हियडइ धरी. तम्हि जाणउ तां प्रवचनपुरी.
 राज करइ छइ रा अरिहन्त. सदुपदेश तेहनउ सामन्त.
 श्रद्धा नामइ तासु घरणी; दीपइ देह सुगुण आभरणि.
 तिणि जाई छइ जे दीकरी, नामु जेह पुण संयमसिरी,
 ते जइ रा परणइ वाल्हइ वयरीवंस तां कीलां दहइ.
 ते परिणीनऊं ए अहिनाण, धुर लगि धाससि वयरीप्राण.”
 इम बोली गुरु जोइसी गयु राइ मुहतइ वोलाविउ.
 “हऊं किम परणऊं संयमसिरी? इक छइ आगइ अन्तेउरी.
 निद्रा न सूइ, न भूखइ जिमइ; कलि भागउ घरबाहरि भमइ.
 जेणइ नारी दुइ परिग्रही, दुइ भव विणठा तेहना सही.
 बि कीजइ जइ किमइ कलत्र, मनसा होइ सही विचित्र.
 इक आधी इक पाछी करइ, तिणि पापइ नर गूडा भरइ.
 इक घरणी तां घरनी मेदि; बीजी हुइ तउ बाधइ वेदि.
 घरनी कलि कुण आगलि कहइ? चोर माइ जिम, छानउ रुअइ.
 एकइ संध्या ऊगिउ सूर, बीजीइ मिलिउ रुलिउ भूर.
 एकइ बीजइ शशी ऊगिउ, बीजी बीजइ ते खय गिउ.

दुहा.

घरटीपुड जिम बि घरणी, कणह सरीखउ कन्तु.
 कहउ आखु किम ऊगरइ? भरडी आणइ अन्त.”

तें निघुणी बोलइ सुमति. “ पियुडा ! म करि संतापु.
 भेडीगारी हऊं नहीं. विमलबोध . मुह बाप.
 स्त्री सवि समी म लेखवे. एकि अछइ गुणवन्ती.
 एकि अकुलीणी दिठ मइ जीह न दीजइ पन्ति.
 घरि तेडिइ प्रिय प्राहुणइ करइ जि मुह मसीवण्ण,
 घड्घल जिम ते परिहरी घरणी सेवे रत्न.
 करइ जूउ जे वालवी मावित्रह निज कन्तु,
 तीखी आर ते नारि गणि; ते नर बइलु भमन्तु.
 वड लहुडां संतापइ प्रियनऊं पामी मान,
 रविकरि ताती धूलिनऊं ते दीजइ उपमान.
 नर नर सिऊं बहु बोलणी, घरि घरि गोठि भमन्त,
 सहियां मिमि बाहरि वसइ, ते सुसील किम हुन्त ?
 इच्छां हीडइ आपणी नरकामिणी जे नारि,
 नरयकूपि ते निवडती रहीसि कुण आधारि ?
 पुरुष घणी इ परणतइ स्त्री नवि करवी भेडि.
 वर जाणी बहु वल्लहउ कुलस्त्री पूरइ केडि.

चउप्पई.

एक कहिसूं पुण साची वात. राखे मनि मानउ ते घात.
 परणी विण जे बीजउ व्याप, तै दक्षण कर लोण्या पाप.
 आवीसि जे तव परणी नवी, सहू कहिसि हूं ते वीनवी.
 कलह न मांडीसूं कारु रीति. ते मझ होसि सहोदर प्रीति. ”

“सउकि स्वभावइ हुइ ऊदम्प. सउकि किहिं नवि दीसइ सम्प.
सउकि इसी जइ मझ भारही,” राउ भणइ, “हिव जीतऊंसही.
मुहता ! विष्ट शुभाध्यवसाय वेगि वलावि भणी जिनराय.
ते मझ छइ वण दीहतु ढाल, तेणि हुसि ए वेवीमाल. ”
मुहतइ विष्ट बलाव्या जाण. हूं धायउ तन्ह करिवा जाण. '
दम्भ भणइ, ‘म रहींसि वीससी. मोह ! दशा तुह दीसइ खिसी.

दुहा.

आपणपइ साथइ हुई लोक तम्हारऊं लेउ
सुखनी वातइ लोभवी मुक्ति वसावइ तेउ.
नरक तुम्हारां वर नयर होसइ उद्वस हेव.
तिरियागति वणी ऊचली. जें सकि, तें करि देव !
तउ रोषइ राजा भणइ करतउ विसरि विलाप.
‘उपेखी वयरी अरे कवण मण्डिउ व्याप ?’
मूंछइ वलु बल्ली मयण, देखी बाप बलन्त,
जेठउ बेटउ जोडी कर तव बोलइ बलवन्त.
‘मइं जीवन्तइ बेटडइ म धरसि अणरइ, बाप !
होजइ सुखिउ. सीखवीसूं वयरीवरणी विलाप.
नान्हउ ए किम झूझीसि, ए मनि माणीसि अन्ति.
नान्हइ सिंह किसोरडइ मयगल घड भज्जन्त.
जे हूं समरझाणि भिडीसूं, ते सहू तुज्ज पहाउ.

।णह बल विण धूलि किम नहयलि मण्डइ ठाउ ?

वण विवेक सु बप्पडउ ? कवण सु पट्टण दुग्ग ?

। उट्ठन्तइं समरि सइ सुरवइ मिल्हइ मग्ग. '

पद्धडी.

बोलइ देउ कन्न रा भणइ ' वच्छ ! तउं धन्न धन्न !

गीसइ मोरा मनह दाहु. तइं होइ अम्हारउं कुल सनाह.

लगि आकृति तुह अपार. तइं धोरि झिल्लिउ रज्जभार.

शाले जिम विहसन्ति मित्त, न हसन्ति वसुह मांहि जिम अमित्त.

जे वेलाबल पियाणि. तिणि चारुयां आघी नावि हाणि. '

हतां पुहतउ रितु वसन्त. तव उट्ठिउ मनमथ धसमसन्त.

त्थि वधावइ जण णीसेस. आसीस दिन्ति बहि नर असेस.

त कलरव करइ भट्ट, 'तू वरीजे जयासिी, अरिघरट्ट ! '

।ट्ट गुडिय गयवर सरङ्ग पक्खारिय पञ्च इन्दिय तुरङ्ग.

ल्प महारथ वेगि चङ्ग. तां सात व्यसन पायक अभङ्ग.

। पयाण भेरी अनिन्द. दल मिलिय दिट्ट जव नरवरिन्द,

गइ. 'वीर ! निश्चिउं विचारि, इणि कटकबन्धि तुह नत्थि हारि.

गेइ वहिल्लउ तू म होसि. भड भग्गा दीसइ दैवदोसि.

।लउ फिरजे सयल देसि. जड अनइ जनोई मन गणेसि.

हले जे निवसन्ति रत्ति. इणी परि तू साधे भुवन तिणिण. '

।सु राउत लेउ तेउ रोमाञ्चिउ चाल्लिउ मकरकेउ.

प्रुत आसन तणउ हत्थी. उन्माद मित्त मूकइ न हत्थ.

मिलिहय सर भल्ल य भिन्दिमाल तिणि करयलि किद्धी कुसुममाल.
 परिहरिय पुरुष तिणि विकट वीर संग्रही नारि कोमलशरीर.
 तोह केसपास सिरि सिरक ठामि पट्टउली पहिरइ कवच कामि.
 चक्रायुध कङ्कग चालवन्ती. असि वर जिम बीडउं करि धरन्ती.
 वङ्कडी भमहि सींगिणी भली य. संकड कडक्ख बाणाबन्नी य.
 नव हावभाव हथिआर किद्ध. नेउर मिसि टोडर पाय बद्ध.
 ते शाक्तिरूप भड सिउं भडन्ती, अलुआरी अमरह सिउं अडन्ती.
 नागह कुलि नागिणी करइ हत्थ. व्यन्तर विळग व्यन्तरीसत्थ.
 नारीरासि नर पामान्ति दुक्ख; वल्ली परि वेढिय रहइ रुक्ख.
 रणतूरसदि जेह सवणसुक्ख, आंगमइ अङ्गि जे दलह लक्ख,
 जे सीस पुरन्दरि नवि नमाइ, ते रुलइ रङ्ग जिम रमणीपाइ.

धत्थु.

मयणि इण परि मयणि इण परि नारि आधारि
 झगडन्तइ तिहुयणि अन्न दिवसि पुर एकउं पामिउं.
 ते पूछइ ओलगु, 'एउ कवण पुर ? कुण ए सामिउ !'
 ते जम्पइ, 'सम्भलि कुमर ! ए ब्रह्मानउ ठाम.
 ब्रह्मलोक जगि जाणीइ. एह वदीतउं नाम.
 इत्थ निवसइ इत्थ निवसइ देव किरतारु.
 हंसासण, चउमह, च्यारि भणन्तउ वेद न भज्जइ.
 सरसत्ती बेटी. जम्म विष्णुनाभिहिं भणिज्जइ.

विप्र लोक विलसइ इहां, वर्चसु जेह असङ्ख.
एह नगर लेवा तणी कुमर ! म करीजे झङ्ख. '

पद्मडी.

रदि चडिउ भणइ तउ मयण राइ. 'ए नर नवि, जीपिउ जे न जाइ.'
संदोइय विदणह नारि लक्ख वरसन्ती बाण तिकखा कडक्ख.
सावित्री अङ्गोअङ्गि लग तिणि डोकर केरउ प्राण भग.
बोलन्त अ बम्भग बल अपारि, बम्भणी ते बद्धा विण विचार.
तउ चलिउ 'मनमथ भ्रम भमन्तु जमुनातडि पेखइ कोइ रमन्तु.
'कहु, कवण एह ? मोट्टउ मरट्ट.' इम पूछइ. जाणी भणइ भट्ट.
'वैकुण्ठपुरी अति अछइ सारी, तेहनउ ए नायक देउ मुरारि.
ए कहीइ चतुर्दश भुवन स्वामी. दानवकुल कम्पइ एह नामि.
ए पुढइ क्षीर समुद्र नीरि कुण्डलित शेष कोमल शरीरि.
चालवइ चक्र सारङ्गपाणि. गडमडइ गदाधर भुजह प्राणि.
ए हिवडां छइ कृष्णावतारि. केसी नइ कालिउ एह वारि.
मन आवीसि ए सिऊं घडी अ घाइ. ए आगलि जीपी कोइ न जाइ.'

दुहा.

तिणि वयणइ तां रदि चडिउ मयण भणइ विकराल.
'तुझ उपरि हो महुमहण ! आ उब्भिउ करवाल.'
सोल सहस्र साहण करी गोपी गोलिगाहिल.
पीताम्बर पक्खलि फिरी छोहइ छलण छइछ.

पद.

थिरु थिरु हो थिनकड़ सामला ! अम्ह सारिस म बोलीसि आमल
तम्हि अच्छउ छन्निहिं आगला, पुण वीरचरित्रह वेगल
अम्हि रूठी अति विकराल, पुण तूठी छऊं सुकुमाल.

तू काली नाथगहार गोरी सिऊं म वहीसि खार.
आवइ आवइ हो माधवा ! दीठउ. किम जाईसि जादवा !
अम्हि धूँवडि गोठ गोयालिणी कलुकाठ तगी परजालणी.
अम्हि भेदऊं मड जिम चालगी. वरुं वीर करी उडालणी. अम्हि रु
तुझ उपरि वनिता आ पडी. ए जाणे वाहर आपडी.
बाणावलि म वहीसि बापडी. तू जिगतां एक जि वापडी. अम्हि रु
तू काचउ, अम्हि पुण आकुडी. तू भोलउ, अम्हि पुण वांकुडी.
तू आविउ मूठि अम्हारडी. तू मूकि उमाडी ताहरडी. अम्हि रु

दुहा.

गोपीनइ वञ्चिउ वयाणि बलबन्धव थिउ मीण.
चक्र चाप मूकी मिलिउ राउत रणरसि लीण.
वारु वाइ वांसली गोविन्द गोरी सङ्गि.
गाइ गुयाली गूजरी गरुआ गिरिवर शृङ्गि.
जिम जिम जमुनातडि मिलइ गोयालिणी गमारि,
तिम तिम नाचइ नवी अ पिरि निसि निर्भली मुरारि.
कमल हेंस नइ कुसुमनी तियमनि जाणी आलि
जमुनानल डोही गयउ वृन्दावनि वनमाली.

चउप्पई.

इण परि हराखिउ प्रकटिअ प्राण कुमर राइ, तव दिद्ध पियाण.
 आगलि पेखी पर्वत एकु भट्ट पासि तउ पूछइ छेक.
 भट्ट भणइ. 'ए गिरि कैलास स्वामी शंकर तणउ निवास.
 एहनउ कोइ न जाणइ मूल. धनुष धरइ, करि करइ त्रिशूल.
 एह आभरणि भुयङ्गम बहु, जेहनी फूंकइ फाटइ सहू.
 वसइ महा विमु एहनइ गलइ, जेहनइ गन्धइ जग परजलइ.
 एहनइ त्रीजूं नेत्र निलाडि, जेहनउ अग्नि जगत ऊजाडि.
 एहनइ मस्तकि गङ्गा वहइ, जेहनूं पूर न साहिऊं रहइ.
 एहनइ भरडानउ परिवार, अरि देखी ऊडाइइ छार.
 मदनदहन छइ एहरी ख्याति. इणि गिरि वसि म एक इ राति.'
 तउ कोपानलि चडिउ कुमार गिरि वीथी दिइ मेलही हकार.
 'मदनदहन तउ बिहइ भगावि; मइ आवन्तइ साम्हउ नावि !'
 हर हाकी ऊजाडिउ प्राणि. सड सड सूडइ विसमय बाण.
 वाजइ बाणि घणऊं गूगलिउ शंकर साम्हउ आवी मिलिउ.
 कुमर भणइ. 'तउ मेलहऊं, माल, नारी तणु जइ परिग्रह झालि.'
 हर बोलइ. 'जूउ अम्ह रिद्धि; पाछइ देज्यो अइसी बुद्धि.
 छारुडइ अम्ह ऊगट अङ्गि. जडजूडइ सलवलइ भुयङ्ग.
 जरगउ वाहाणि. रहण मसाणि. भिक्षा घरि घरि भमत नकाणि.
 दिसि पहिराणि. पन्नग शृङ्गार. रुण्डमाल अम्ह हियडइ हार.
 हालाहल विमु अम्ह आहारि. केही पूरति झालऊं नारि;

पद.

पाटु, साडी, कापडां नइ नवरङ्ग घाट
 ए अम्ह कन्हइ मागीसि; मनि एतु ऊचाट.
 दीजइ जइ पोतइ हुइ. पोतूं दैवह हाथि.
 तउ हियडऊं हेठऊं करी लागा भरडा साथि. ध्रुव०
 कणयह कङ्कग, चूडला, नागोदर, हार,
 ए अम्ह कन्हइ मागीसि; स्त्रीह लोभ न पार. दीजइ०
 सालि दालि सिऊं सालणइ घृत, परघल गोल,
 ए अम्ह कन्हइ मागीसि; नितु खार्हसि घोल. दीजइ०
 जिण बातइ ऊणी हुइ, तिणि मांडइ राडि.
 वरि वाधिणि लागी सही, पुण ए म लगाडि. दीजइ०

चउप्पई.

मयण भणइ. 'अवरह हसि पीड; ईसर ! तुम्ह घरि पुण नवि भीड.
 ऊंचूं नीचूं घणूं म जोइ. काज ईस ! अन्यथा न होइ.
 पारवती छइ अम्ह परिवारि पर्वत बेटी निर्मल नारि.
 ते जइ आदरि, तउ तऊं जीवि. नहितरि रणि छण्डावीसु रीव.'
 तउ तिणि झाली ते करि बालि. दुष्कर बि डीलह सँभालि;
 बि फेडि इकु कीधउ देह. कन्दल तणु तउ आविउ छेह.
 देव तणां सांभली चरित्र गोतम, गर्ग, पराशर, अत्रि,
 भृगु, वसिष्ठ ऋषि, विश्वामित्र करइ अकेकी पासि कलत्र
 इम भञ्जी मोटां अहिठाण, तात तणी आरोपी आण,

विषमायुध चालिउ घसमसी पुण्यरङ्ग पाटण उद्दिसी.
 पाटाणि वाजी वात अनेकि. मित्र विचारह कहिउं विवेकि.
 ' हिवडां करीसूं नहि संग्राम. भिडतां जाइ भडनी माम.
 पहिलउं जाईसूं प्रवचनपुरी, परणीसूं कन्या संयमसिरी.
 तउ वयरी सिउं प्रकटीसूं प्राण; जोसीनउं जे वचन, प्रमाण.
 इकि भणीसि ए डाहउ हुयउ; इकि पुण कहीसि नासी गयउ.
 लोकबोल गणीइ. केतला ? आपणकाजि न भूलइ भला.
 काली केसी कंसनउ काल गोकुलि गेलिगहिलु गोपाल
 अरिदल देखी पश्चिम गयउ; पाछइ कुणि तेला मउ कहिउ ?
 विण अवसर जे मांडइ झूझ, राजतलउं ते त्रोटि अबूझ.
 माला पडचा घाउ जे गणइ, धूबड नाम सहूको भणइ.
 अवसरि बोलिउ माणस गमइ. पामइ पुष्टि जु अवसरि जिमइ.
 अवसरि वूठउ वालहउ मेह. अवसरि आविइ सगइ सिणेह.
 सूरउ दीपइ बलइ पतङ्ग. सूरउ पावाकि पडइ कुरङ्ग.
 सूरउ घनगर्जित सांभली मरइ सिंह वली वली उडली.
 बलाबलइ बइसारीसूं बुद्धि तउ पामांसूं मनवञ्छित सिद्धि. '
 इणि अवसरि ते विष्ट पहुत्त. ते वीनवइ. ' स्वामी ! सुणि वत्त.
 तुम्ह सकारइ अरिहन्त राउ. तिणइ आ पाठविउ पसाउ.
 तक ताकइ आणिउं छइ काज; तुम्हि तिहां पुहता जोईउ आज.'
 राउ भणइ. 'सुणि, मित्र विचार ! तइं हिव करवी लोकह सार.
 परदल देखी थाजे थोक. अम्ह पूढि लेई आवे लोक.

सीखामण देउ चालिउ राउ. नगरलोकि कीवउ समवाउ.
जई सर्व सिरि करिय जुहार वड माणसि वीनविउ विचार.

वत्थु

‘स्वामी ! सम्भलि, स्वामी ! सम्भलि. राउ जु विवेक,
ते चलिउ त्वरितगति कुणइ कज्जि ते कवण लेखइ ?
तुम्हि रहिता न वटउ. राउ रहइ किम ते तुम्ह पाखइ ?
जिम जिम सुणीइ अरि तणां उलावडां अपार,
तिम तिम थाइ दोहलऊं. हिव अम्ह कुण आधार !’

प्रवङ्गम

ते भणइ ‘किसी चिन्ता ? आवउ सवि मिली.’
तउ लेई गयु सो प्रवचननगरी मन रली.
पुण्यरङ्गपुर पाखलि अरिदल तरवरिय.
विलगी आलसि जे रहिया, ते तिहां धरिय.

सारसी

ते धरिय जेह तिहां रह्या आलसि तउ घण परि वडचा.
ते भणइ. ‘काहु भडिय कीजइ ? महाधर ते सवि नडचा.
फिरि फिरिय फारक फार फुरकइ रेसरेलिहि छलिया.
मढ मढ मन्दिर वावि वाडी वेगि फेडिय चलिया.

प्रवङ्गम

राउ जइ डीलि काचउ काची बारही.
ताडइ बेडी धरतउ धर किसी बारही.
नाठा दीठा हूंसिं बिहिता बारही.
ए वडि वासि न कोइ जु दिइ बुम्बारही.

सारसी

‘पगभरि जेउ रही भडइ तेउ कोइ न दिठुउ.
सम्भली अरिदल ऊठ गाठी ए विवेकु सु नहुउ.
चांपइ रिउ अरिहन्त पाय जु इसिउ तेउ नीमाणउ !
सी नासतानी केड कीजइ ?’ भणइ मनमथ राणउ.

प्लवङ्गम

‘प्रवचन पुर जाइवा न तातइ आइसिऊं.
अवर जिणऊं सहू हिव निज थानकि जाईसिऊं.’
विरुद बुलावंत बहु परि पाछु कुमर चलिउ.
चउपट चालत चोरह चरडह भउ टलिउ.

सारसी

भउ टलिउ चउपट चोर चरडह. सेन समहरि चलइ.
दल अकल दिक्खिय जे अदेखा, तेह तन मन सलइ.
आविउ अविद्यानयारि निरुपम. किछु उच्छव डम्बरइ.
वरि वरिहिं उठिभय नयारि गूडी. खेइ ऊडी अम्बरइ.

प्लवङ्गम

मावित्र प्रणमइ. माइ दि हरखी हुलामणां.
‘अखइ होईजे वीर ! करूं तुह लूछणां.’
तात ठविय उच्छङ्गइ पूछइ वत्तडी य.

‘किम फिरिउ देसन्तरि ? किम तइ जग नडिय ?

जग नडिय कुण परि ?’ इणइ अवसरि मित्त बुल्लण लगउ.

‘तुम्ह कुमर अमरह सरिस समहरि कलह करतु न भगउ.
नाठोर नीठुर घसिय घण परि सन्त सवि वसि आणइ.
एह दिक्खी नहु विवेकु तिम जिम नाम कोइ न जाणइ.’

तिणि प्रस्तावि पापश्रुत भट्टि मदन कुमर तणा छन्द बोल्यो.

चरणाउलु.

‘मोह राय कुलकमल दिनेसर ! ऊगम लागि अदलक अलवेसर !
भुयबलि भेडि भिडन्त न भज्जइ. वीर ! नाम तुह मनमथ छज्जइ.

ह्वांढकी

जयवन्तउ जिणिवा जग सहू चलिउ चउपटमल रिउसाल.
चलचञ्चल चतुर तुरङ्गमि चड्ढिउ. करि कड्ढिउ करवाल.

‘ओ आवइ, आवइ अरि अप्फालिय. भज्जइ भुजि विकराल.

महीमण्डलि मण्डइ, मयण महाभड, कुण तइं सिउं तुडि ताल ?

क्षणि मेइणी मण्डलि, क्षणि गयणङ्गाणि, क्षणि जुज्जइ पायालि,
जे

नवि लुट्टइ झगारि सागरि महागिरि गढि मढि गोहि पइट्ट.

सड सड सूडन्तह तुह सरधारेणि, धीरठ ! कोइ न दिट्ट.

जे खगि खडकखड खिची न खुट्टइ, जे पट्टइ जुज्जन्ति,

जे सबल बरक्कइ, चक्क न चुक्कइ, धीरठ धनुष धरन्ति,

जे मुगारि मारइ, कटइ कटारइ, जे तक्कइ तरवारि,

कम्मारा जिम ते कम्म करन्ता मइं दिट्ठा तउ बारि.

जे जोगी जडिया तपइ तपोधन बम्भण बहु बलठाम,

सौगत संन्यासी जे मठवासी, तेह तइं भगी माम.

जे खितितलि खितिय, खर खुरसाणी; सब्बर बब्बर चीण,

जे दानव, नवकुल नाग, पुरन्दर, ते तइं कीधा दीण.

तइं मच्छिणि मेली मुनि अ परासर धूधुतारिउ बम्भ.

तइं तेजि तपन्तड तराणि तछाविउ. सन्दु भणाविउ शंभु.

तइं चन्द कलङ्किउ, इन्द अहल्या मेलिअ किउ मञ्जार;
तइं वेसामन्दिरि वेस छंटाविउ नन्दिसेण जुञ्जार.

छप्पयउ.

नवि दिट्ठउ उट्ठन्त, समरि छंकार करन्तउ,
नवि मण्डन्तउ ठाण, न गुण सींगिणि तक्कन्तउ,
नवि कड्ढन्तउ बाण, न पुण मिल्हन्त प्रमाणिउ;
जरद भेदी जज्जारिउ हृदय भीतरि, तउ जाणिउ.
झुञ्जारमल्ल ! झुञ्जह तणी परि अपूरव पिक्खी तुय.
न सुअन्ति सुखिहिरिउ तिहु भुयणि, मयण राउ, सिरिमोहसुय !'

दुहा.

पुत्र पवाडा सम्मली आणन्दिउ नरनाह.
कामिणि करइ ऊआरणां. माडीमनि उच्छाह.
राउ भणइ 'जें जग जिणिय, कुमरि सुभ किय वत्त.
जें पुण अरि ग्यउ जीवतउ, ते कप्पइ करवत्त.
तिहां विवेक सिऊं परणीसि संयभसिरी कुमारी.
मोरउ वंस निकन्दीसि ओ ओसरइ कुमारि.'

चउप्पई

रायअङ्गणइ कलहट होतइ, मिली लोकि बहु कउतिग जोतइ,
रायसभा पुहुतउ पडिहार. कर जोडी तिणि किद्ध जुहार.
पमणइ. 'देउ ! देउ अवधान एक पुरुष गुण तणउ निधान

पुहतउ अछइ तुम्ह बारणइ, “रा भेटाडउ मह” इम भणइ.
 राउ भणइ, ‘ते वहिलउ आगि.’ ते आगिउ नरवर अत्थाणि.
 भुइ कम्पावइ मेलही पाय. रातइ नयणि बीहावइ काय.
 विकट वचन. कर चरण अघोर. नसाजाल जाणीइ छइ दोर.
 तेहनूं रूप काल विकराल. देखी चमकिउ मनि भूपाल.
 तिणि नरवर रहिं किद्ध प्रणाम. नृपति भणइ, ‘कहि तूं कुणनाम?’
 ‘स्वामी ! हूं कहिउ कलिकाल, कलिप्रिय, सुपुरुष केरउ काल.
 जइ राहवि तऊं, ताहरि रहेसु, वइरवाद सविहू निरवहेसु.
 ताहरइ वयरी जो अरिहन्त, मझ भयि लेसि तेउ दिगन्त.
 मुक्ति तणी हऊं भांजीसूं वाट, वीर विवेक वजाडीसूं साट.
 प्रवचन नगरी धन्धोलेसूं, उपशम संवर उनमूलेसूं.
 मरडी मारीसूं मुहतावलउ, ज्ञानतलारह त्रोडीसूं तलऊं.’
 तिणइ वयणि राजा गहगहिउ; भल राउत भणी ते संगहिउ.
 जं बोलिउ कलि, तं साचवइ, मोहसेन सघलऊं माचवइ.
 प्रवचन नगरी पाडी भेल, वाधिया मुनिवर मांहि कुमेल.
 अर्थ वहाव्या तेणइ यति, सत्त्वह टाली दीसइ सती.
 गृही घणा छण्डाव्या ठाण, विणज मांहि केलवइ विनाण.
 द्यूति न निद्रा निद्र वखाणि. देव अनइ गुरु सरिसी काणि.
 न लहइ जीव अजीव विचार, वडइ पर्वि नवि मूकइ खार.
 साहमिवच्छल मुखि इम भणइ; सगां भक्तिधामइ अवगणइ.
 कीर्ति काजि वेवइ सय सहस, दुःस्थित देखी बोलइ विरस.

महामन्त्रनउ नहि वीसास; क्षुद्र मन्त्र उपरि अभ्यास.
कुलस्त्री छांडी बाहरि रमइ. आवश्यकनी नात न गमइ.
भाषासमिति सु नाठी दूरि. तप उपशम बि वहिथा पूरि.
गमइ शृङ्गार, न गुरुउपदेश. चोअण दीधइ आणइ रेस.
धणा पुरुषइम कठियुगि कल्या. नी नइ बाल थाडनिऊं टल्या.
तिणि जे मुक्तिइ जाता ग्रह्या, ते के मोह कन्हइ नई रद्या.
के आव्या परनेसर कन्हइ, ते जम्पइ कर जोडी बिन्हइ.
'आ अम्ह सामी ! सिउ सेंताप ? तूं ठाकुर, तूं मा नइ बाप.
साह्यलि पोकारऊं तुह बारि. तूं अम्ह भवकन्तार उतारि.
तऊं नायक मनि कीचउ वहऊं. मुक्ति जाइवा कांइ न लहऊं.'

दुहा.

चित्ति चमकैउ तिणि वयणि जम्पइ जिगदर चन्द.
'जग झगडइ कलियुगह बलि किम रे मोह नरिन्द ?
तूं विवेक इम सम्भली पडती पोलिइ बुम्ब
मोह रायइल निदलण, कहि, कहि, कांइ विलम्ब ?
तुम्ह संयमसिरि परिणवा मनि छइ मोटी आस.
एह वात जें हूं वकऊं, तें सुणि, लीलविलास !
सूरह कुलि ते ऊपनी; आपणि सूरी कन्न;
सूरा विण वर नवि वरइ. एह जि तेह पइत.

ते देवह तिहु दुल्लही. वारइ वयर विवाद.
 अवर किसिउ तेह भउ नहीं, बीहइ इक्क प्रमाद.
 तिणि परणीइ पग मोकला; सुर सेवइ मन सुद्धि;
 ज्ञानकला निरती फुरइ; आवइ आठ इ सिद्धि.
 एह कन्या कारणि कवण करइ न काय किलेस ?
 पुण्यहीण पामइ नहीं सालूणडी सुवेस.
 तेह अगलइ अगलऊं प्रकटीसि वीरचरित्त.
 तउ कन्या पामीसि सही; बीजी पम्पल वत्त. '

चउप्पई.

कुमर भणइ. 'स्वामी ! अवधारि. आपण सभा आगि ते नारि.
 नाममन्त्रु तुम्ह हियडइ धरी प्रकटीसु कांइ वीरह चरी.
 कहि तउ दमऊं वाघ विकराल. कहि तउ पीऊं हुताशन जाल.
 गिरि ऊपाडऊं विण आधार, कहि तउ चालऊं करवतधार.
 डीलि परदल करऊं निषेध. कहि तउ साधऊं राधावेध. '
 तउ राजा आणावि कुमारि; सभा भरी जण जोअणहारी.

जाति.

वाजियडां तूर अनेक. नारि करइ ऊभारणां.

'परिणीसिं वीर विवेक', साजण हूआ उतावला.

चउप्पई.

राग द्वेष धडहडता सीह बिहु ऊठ्या तउ अकल अबीह.
 नखर कूदाला जिसिया पाइ. भुंइ कम्पावइ पुच्छनिहाइ.

धूबड धूगइ केसरवालि. लोक चडचा भयि मालि अटालि.
 ते बिहु इ तेणइ आंगम्या; समता गुगि साही नइ दम्या.
 अग्निज्वाल पीतां सोहित्री, सर्वविरति वाचा दोहिली;
 ते तिणि लीधी मुखि आपणइ. 'बाप ! बाप !' जण सहूइ भणइ.
 'पांच महाव्रत पांच इ मेरु, एह वातनउ म करीसि फेरु';
 भुजबलि तेह ऊपाडिउ भार; तप करवतनी चालिउ धार.
 जे संसारनउ थिर दम्भ, एह जि मण्डप, एह जि थम्भ;
 जेह शुभाशुभ कर्म, विचारि आठ चक्र ते एह मझारि;
 हेठी दृष्टि जीवनऊं ध्यान; ऊरध मुक्ति तणउ संधान;
 तत्त्वकला वीधी मनवागि; इण परि राधावेव वखाणि.
 तं देखी उमाही बाल. तसु कण्ठइ घल्ली वरमाल.
 पीहारि पुहती कन्या चली. वेवाही मनि पूगी रुली.

धउल.

पूगी रुली मन थिर हूआं ए. जण दीजइ बीडां जूजूआं ए.
 लेइ लगन वधावउ ए विण तेडा सहूइ आविऊं ए.
 प्रवचन नगरि वधामणां ए. सवि भाजइ जूनां रूसणां ए.
 बइठी तेवड—तेवडी ए; दिइ पापड सालेवड वडी ए.
 गेलिहिं गाइ गोरडी ए; पकवानइ भरइ ओरडी ए.
 वरि घरि फूलकुइ फिरि ए, वरवयणी अमीरस नितु झरि ए.
 कीजइ मण्डप मोकला ए. मेलहीजइ चारु चाकला ए.

गुरवि सजन जिमाडीइ ए पुरि साइ अमारिनु पाडीइ ए.
 वर शृङ्गारिक रथि चडि ए. वाजित्रइ अम्बर धडहडि ए.
 लाडण जोध जग मिलि ए. सिरि छत्र, चमर पासइ ढालि ए.
 संयमसिरि जग दूलही ए प्रिय पेखी गुणानिधि गहाहि ए.
 पुहउ मण्डपि सासरि ए, वर बडउ प्रवचन माहरि ए.
 करमेलवउ बिहु करि ए. गुरु जोसी समउ सु उच्चरि ए.
 पावक प्रतिमा पाखलि ए दिइ बिहु इ प्रदक्षिण मनस्ली ए.
 लाडण लाडी लहुयडां ए विइ निरुपम रूपइ रूपडां ए.
 दिवत घणा ऊमाहिणं ए अगन्दिहिं विहसिय बिहु हियां ए.
 भावित्रइ उच्छव किय ए जण जोई कउतिग करि गय ए.
 'एह विछोह म देखीस्यु ए' मनरङ्गि बोलइ सहू इस्युं ए.

चउपई.

परण। पूटि प्रकटिउ प्राण. वीर विवेकइ दिख भियाण.
 मोर अभिग्रह फारक फिरइ. योगअङ्ग गयवर गुडि धरइ.
 सुभा भाव उठइ असवार. रथ सहस्र सीलङ्ग अदार.
 कोडि न मूकइ मित्र विचार. सुश्रुत भट्ट करइ कयवार.
 सइ हथि देवी वधारइ तिलक. वीर सु चलिउ लेई कटक.
 जहत्रहन्ति त्रम्बक अपार. दमदमन्ति दक्का अनिवार.
 ओं ओं वज्रइ मङ्गल सङ्ग. तिगि तिगि काहल करइ असङ्ग.
 भिरिरि भिरकइ गहिरी भेरि. चालइ दल सवि पिहुली सेरि.
 गाम गाम आवइ भेटणां. मान दान तेह दीजइ घणां.

‘पहिरउ लोक सोना नइ चीर. कोइ म डरउ. अम्हारी धीर.
नान्हा लोक न कांइ कहऊं. मोह उपरि आ खांडूं वहऊ. ’
इम बोलतु ते गयु सेत्रुजि. मोहह पुरची बूटी धूजि.

चरमुखि जाणी अरिदलचांप मोह फूकार करइ निम साह.
चालिउ मोह राउ सामही. हय गय साहण सङ्ख्या नहीं.
दल चालिइ सायर छलछलइ; मेइणि डोलइ; गिरि टलटलइ;
तिणिण भुयण तसु भयि खलभलइ. राय राण सवि आवी मिलइ.
कटक नि खेहइ झांपइ सुर, क्षणि क्षणि बाधइ निम नइरूर.
चालइ कटक तलारह कहिऊं. दल दक्षिण दिसि आवी रहिऊं.

बिहु दल दृष्टिमिलावउ हुउ. भड झूझेवा मागइ दूउ.
निम निम परदल देखइ फार, तिमतिम झबक करइ झूझार.
कटकह कहइ विवेक सर्गव. ‘आ आपणि तां आविऊं पर्व.
हिव जीपीसि तुम्हारइ हाथि. अरिभड भडउ साही बाधि.
“मोह मोटु”मनि माणउ इसिऊं.साहसधणी न सिज्जइ किमिऊं ?
राखे भग्गउ खगप्रहारि. सुखि ऊषडइ न सर्गह बार.
तम्हि जोउ नि प्रसिद्धि प्रमाण, एउ पहाडउ मेरु समान.
वीरक्षेत्र कहीइ सेत्रुज. बिहु भवि भलूं इहांनू झूझ.
परदलि भिडतउ जे भाजीसि तेणइ अरिहंत देउ लाजीसि.
ऋषभदेव दृढ मनि ओलखउ, आपणपा ते पुठी रखउ.
कहु कुणनइ किसिउ परिवार, कुणनइ हाथि किस्युं हाथेआर ?’
ते बोलइ ‘कांइ नथी मणा, रखा रिखव छइ जइ आपणा.’

धउल.

भणइ कुमार तात ! सुणि वात. अम्ह अलि ओलगु अति घणा ए.
 भरत सगरादि घण अवदात. चक्रधर चाकरी अम्ह करइ ए.
 अम्ह करइ केशवबन्धु ते सवि सेव देव सुहाविया.
 करकण्डु दोमुह नमि सुनगइ नवल नेहि समागया.
 तव भणइ उपशम राउ दमदंतु भड्डु चिलाईपुत्तउ
 अम्ह करइ ओलग कुरग कुरगड्डु दिढपहार निरुतउ.
 विनउ भणइ भड मेहकुमार अम्ह दलि गोयम गुण निलउ ए.
 तातवयणि जिणि त्यजु अहंकार, बाहु बाहुबल अगलउ ए.
 आदारिउ सरलि संतोष बरवइ आदि नरवर नन्दणउ.
 अइमुत्त रायह पुत्त अम्ह दलि रहिउ राउ उदायणउ.
 सनिकन्तु सारङ्गपाणि श्रेणिक राउ संप्रति अक्खइ.
 थिर थूलिभट्टु सुजात जम्बू सेल्लहत्थ सु दिक्खइ.
 करुण सुन्दरी कहइ कुमारि मोह नइ कलियुगि जे रमइ ए.
 तसु दलि पारधि सूना मारि धुर लगि मुह ते नवि गमइ ए.
 नवि गमइ ते मझ. तेणि कागणि रणह रङ्गि जुमल्लइ.
 प्रिय सोगि पूरी नारि निराखिय निवड मोगर मिल्लइ.
 अढलक्क देसि अढारि कारिय जीवरक्ख सलक्खणउ,
 कलिकालकम्पण कुमर नरवइ वीर गहिर वियक्खणउ.
 इम सम्भाली निज परिवार वीर विसम हरि आरुहइ ए.
 परदल लगइ चलइ असवार पाखरि घूवरी रुणझुणइ ए.

रुणझुणइ घूवरी वोर वण परि. वुमवुमन्ति नीसाणया.
झलकन्त सब्बल सेल्ल. पेन्निव पडइ कायर प्राणया.
रोमञ्चि राउत जोड जडकइ जरम्बन्वन तुट्टइ.
हणहणइ हूँफइ हराखि हयवर, पूर जिम पहट्टइ.

दुहा.

तं जाणी जमरूप धरी जम्पइ मोह नरेसु.
भड ! उट्टउ. तिण परि भिडउ, जिम तुम्हहोइ....
मयण मिलिउ जसवाहि सिउं गर्दभिल्ल प्रद्योति;
ससी मेलग सोदास सिउं दलवइ कीधा पोति.
कुराडि कमट्टिहिं कउरविहिं तउ परिवरिउ कोप.
परमुरामि रावणि किउ मान वणउ आरोप.
पीढं महापीढिहिं सबलि महाबल मण्डिउ दम्भ.
नैन्दि सुभूमिहिं कोणियहिं लोभ सु गुरुआरम्भ.

चउप्पई.

तउ बिहु इ दल चालिय चडी. हाक मूकइ दलवइ दडवडीं
कैसाळां जिम दल आफल्यां. गयवर गयवरि सरिसा मिल्या.
रथि रथु, पायक पायाकि जडइ; घोडउ घोडइ सरिसउ भिडइ.
ऊडिउं लोह न पइसइ कोसि. झूझइ राउत पूरइ रोसि.
बांधी बाणि गयाणि ठाठरी, रविकर मूक्या तिणि आवरी.
खांडां झलकइ वीजल जिसियां, सुहड तणां मन तेणइ कसियां.

पायक पूढइ सरनी सेज तेह उपरि अपछरनां हेज.
 रुधिर पूरि रय ताण्या जाइ. सिर त्रुटइ, धड धममस धाइ.
 तेजी तुरङ्ग न साह्या रहइ, परल मांहि फूटी वहइ.
 बिहु इ कुमार लागउ संग्राम, तां वइरागि जीतिउ काम.
 पुरुषकारि संहरिउ प्रमाद. सीलि उतारिउ मदनउ नाद.
 उपसमि क्रोधह किउ संहार. विनय वीरि वारउ अहंकार.
 सरलि दम्भ छण्डाविउ क्षोभ. सुखि संताखइ साधिउ लोभ.
 राग द्वेष सामायकि वरिया. कर्म महाभड तपि संहरिया.
 नास्तिक वारिउ वस्तुविचारि, करुणा पारधि सूना मारि.
 क्षणि क्षणि खूटी मोहनी खेल; सगलइ कटाकि पडी तउ भेलि.
 दलवइ विणु दल सूनऊं हूऊं नाठऊं जाइ दिसोदेसि जूऊं.
 तउ आपगपइ ऊठिउ मोह. तिणि रणि मांडिउ भइसाडोह.
 कुमार सवे तिणि दृष्टिइ कल्या जाइ महाधर पाला पल्या.
 सेलहत्य सिरि दिट्टु प्रहार. समकित स्यू गिउ दूरि तलार.
 ते द्रष्टिइ कोइ न सकइ चडी; तेह ऊं कोइ न सकइ भिडी.
 इम देखी निज दल दन्दोल विवेक राउ तउ करइ कलोल,

बोली.

तउ विवेक राजा सामही संग्रामाङ्गणि आविउ.

आवतु जि मोह राजा बोलाविउ.

‘अहो विवेक ! नासि,रे नासि.

म रहसि भाइ तणइ वीसासि.

रणक्षेत्रि चड्या क्षत्रिय न गणइ बाप नइ भाइ.

एह वातनी प्रसिद्धि आगइ ऋषभदेवनन्दनि नीपाइ

भाइ ! आ तऊं तहीइ गाठउ,

जहीइ कुसुमसरभायि जीव लेई नाठउ.

तऊं तउ डीलइ कुंअलउ;

ताहरउ परिवार सीयलउ.

मझ दिगविजय करन्तां त्रिभुवव फिट्टी थाइ तिणि फाडा.

आपण कहऊं केहउ केतला तुझ आगलि पवाडा ?

पद्धडो.

आदीसर पौत्र हूअउ मरीचि, घात्यु सु मइ गज्जिउ गोत्रि नीचि.

श्रीवीरनु जे कहीइ जमाइ जम्मालि मेलिहउ मइ पजाइ.

मइ पाठवी पाप तणूं अनीक तुह भक्त भांज्यु भड कण्डरीक.

रहिउ सइ सेणिक तउ निरोपि, घात्यु सु मइ तां नरकान्धकूपि.

बोलइ विवेक 'सुणि मोह भाइ ! तइं तां दिवाडी निज पण्डिताइ.

खरूं खवे जेह ते तण प्रमाण. ते आपणूं कांइ करइ वखाण ?

मु सीयलानु म करे वीसास; सीली नइ पर्वत हुइ विणाम.

वाध्या बिहु आपण एक ठामि. एतलऊं बेलीसि कउण कामि ?

खट खण्ड भूमण्डल जेणि साधी संपूर्ण लील भरतेसि लीधी,

जे तइं यण बन्धनि बद्ध हूंत, ते मू लागि मुक्तिपुरी पहुत्त.

सु ताहरउ भक्त दृढप्रहार, मइ ओलगी गिउ भवपूरपारि.

तउ गमिउ चित्तइ चिलाइपुत्त मइं ऊळखि तेह किरिउं चारित.
घारिउ घण नइं रहनेमि आगि, ते आज जाग्यु मझ पूठि लागि.
केता कहूं पायक तउ प्रसिद्ध ? मइं बूझवी निर्वृतिपन्थि लिद्ध.

चउप्पई.

जलधर बूठइ जलण न दहइ. गरुडवाइ गरुडस किम रहइ ?
रविउग्गमि अन्धारऊं टलइ. साहमधणी न साइणि छलइ.
केसरिसहि गइन्द पलाइ, घट जिम नांदइ घणनइ घाइ.
हिम पडतइ जिम दाझइ आक, मझ आगलि तऊं कवण वराग ?
इम बोली ऊळ्या ते वीर. हाकइ, ताकइ तोमर तरि;
जडइ भिडइ, भेडवइ अभङ्ग; धाइ, धमइ ते; धूणइ अङ्ग;
वेढिइ तेडइ, ताडइ तेउ; झडपइ, झूबइ, झूझइ बेउ;
हसइ, घसइ; रोसइ किठकिलइ; बोलइ बगवइ; बिइ छलछलइ.
जे हथिआर मोह पाठवइ, राउ विवेक सु सवि जालवइ.
ब्रह्मायुधि वलतउ आहणिउ मोह नरिन्द विवेकइ हाणिउ.
वाजइ दुन्दुहि गयणि गभीर, पञ्चवर्ण लहलहकइ चीर;
जय जय नन्दा सुर उच्चरइ, कुप्पमवृष्टिमिति ओलग करइ.
निवृत्तितणी हिव पूगी रुली तिणि तेडी सवि अबला मिली.
सविहुनइ भनि वाची आस. रणभूइ माडिउ रङ्गइ रास.
इणि अवसरि सुश्रुत भट्टि राय विवेक तणा छन्द भण्या.

गीति.

अरिहन्तपायभक्तो, मोहं जिणिऊण जयसिरि पत्तो,
दयवन्त, उदयवन्तो विवेयचन्दो नरिन्द जयवन्तो.

डुमिला.

जयवन्त अणमत्तगुणट्ट सुगाट्टिम गज्जइ गेलिहिं गुहिर सरं;
भुयदण्ड पयण्डि सुभट्ट भट्ट भज्जइ चडिय पवाडइ पञ्चसरं.
परि पोक्खिय परदल लक्ख कडक्खइ दक्खइ दक्खिण वीररसं.
लिज्जन्त न खुट्टइ पसरी पट्टइ तिहुयाणि वीर विवेकजसं.
जमुनाजलि खिल्लइ तोइ न मिल्लइ रायहंस निय धवलगुणं.
सायरजल कालइ वसइ निरालइ, तोइ न मुत्ताहल मालिणं.
नहमण्डलि नीलीवाणि निलुक्कउ चन्द न चुक्कइ चुक्खिमयं.
मन मोहइ बिइ परिपडिय न भग्गी भिल्लिम तउ आबालवयं.
सेना सिऊं नट्टउ मुहवु रणङ्गणि, मुहवाडि मोडिऊं मन्त्रिबलं.
पञ्चिन्दिय तलवर मूल निकान्दिय. छिन्दिय छद्मह बाहुबलं.
राणि राग न रोसन रमइ सरङ्गइ, नवि छल्लइ कलिकाल छल्लं.
सणहणन्त तोमर तउ करकम्पिय पोक्खिय हुइ मउ मोहबलं.

हाणि हाणि भणी हक्रिय मोह महा गडि, जे पाडिय पञ्चिन्दि पिडि,
जे कलिमलि खुत्ता विपयि विगुत्ता, जे जिता कम्मट्टभाडि,
हासा मिसि जन्तु तणइ जे हिसइ नरयगमणि एगगमणा,
तउ दंसणि दुख परिकखयि ते सवि वर हुइ सिरिसिवरमणी तंणा.
रमणीरासि विद्धउ बिसयालुद्धउ नन्दिसेण तइ उद्धरिउ.
नरनारी निकन्दण ते आरामी तूं बलि केवलसिरि वरिउ.
जे कुलकुलकखय कारग पण्डव यादव दव जिम मुक्कदया,
तइ वीर विवेक ! एक ओलगिइ सिद्धिपुरी ते सुखिइ गया.

छप्पयउ.

सूरिरिण तूं व्याइ. सधर तूं धर्मधुरन्धर.
तूं त्रिभुवन आधार, धीर जिम मेरु महीधर.
सेवइ सवि नर अमर भमर जिम तउ पयपङ्कय.
तुह नामक्खरि जाइ जम्म जर मरण महा भय.
तूं विण असार श्री भारतीय तउ पसाय वञ्छइ सहूय.
करि अम्ह स्वामी ! सेवा सफल, सिरिविवेक ! मनमान्त्रिसुय !

चउप्पई.

मोह पहुतउ जव परलोकि प्रवृत्ति पडी तउ पूरइ शोकि.
वंस विणास न हियइ समाइ; सूकी जिम ऊन्हालइ जाइ.
कुल क्षय देखी घणूं वलवलइ, तडकइ मङ्कण जिम टलवलइ.
मनु विलवइ सूकी नीसास. 'आज अम्हारी त्रूटी आस.

दुहा.

भोजन कुण रहिं भावीति ? नयणिहिं नीदविछोह.
लहुडउ. लीलापति गयउ अम्ह कुलमण्डन मोह.

पद.

मोहा ! तूं किहां गयु ए प्रवृत्ति लेई सेंवानि ?
कुणि कागणि अम्हि टालिया ए ? ध्रुव०
बाप छतइ बेउ मरइ, विरुई ए जगि वात.
बडपण ताहकं. तूं पखइ हूं किम होईसु तात ? मोहा०
गयउ केसरी; मृग संचरइ. गयउ रवि; निमिर फुरान्ति.
अरिमड भञ्जण तूं गयउ; परइल हिव पसरान्ति. मोहा०
किहां ते बेटा बेटी ? किहां तुरय ? किहां हत्थी ?
ए सहू तुझ केडइ गयूं; सहू मिलिऊं तुझ सत्थि. मोहा०

दुहा.

जाणी जनकह दोहिलूं किद्धु विवेकि जुहार.
' तात ! किस्यूं इन झूरीइ देखी कुलसंहार ?
आपणपा पीपल साडिउ. मोह जि मइलउ मूलि.
केतूं कुसल विमासीइ वसतानइ नइ कूलि ?
जे अन्यायि मेलीइ, ते धन सुथिर न होइ.
घोर पाप जिणि वापइ, तिणि कूलि उदय न जोइ.

मोह तुम्हार इ बेटडउ, तम्हि अम्हि कीधा चोर.
 छोरो समान न लेखवइ, ते मावित्र कठोर.
 जिणि बांधिउ, जिणि रोलविउ, तेह उपरि संतोष;
 अम्हि तइं विकर समा गण्या; ए कुण दीजइ दोष ?
 कुलह कलङ्कण, कलहप्रिय बेटउ गयउ म झूरि.
 उडि, जलज्जालि मोह दिइ, कां तउं पडिउ अघोरि ?
 निवृत्ति तुम्हारी ए घरणी. ए मू बेटउ जाणि.
 ए पोतउं सवि ताहरउं. हूई किसी तउ हाणि ?'

मोहप्रयोजन मन करी थप्पइ राजि विवेकु.
 चिर परिचय लागि सम्भरइ वली वली मोह जि एकु.

वत्थु

पाइ लागिय पाइ लागिय वली सुविवेक
 सीखामण दिइ इसी ' तुम्हि तात ! ए किसिउं मण्डिउं ?
 परमेसर अणुसरु. मोह तणउ अन्दोह छण्डउ.

समता सघली आदरउ. ममता मूकउ दूरि.
 च्यारि हणी पांच इ जिणी खेलउ समरसपूरि.'

चउप्पई.

तिणि सीखामणि मन संचरइ मोह वली वली पुण सम्भरइ.
 कहइ विवेकह तउ ते वात. ' मोह तणी न सुहाइ घात.

मोहध्यान हिव तोइ जि टलइ, जइ वेसानरि तनु परजलइ.
ध्यानानलि तउ खासीऊं काठ. सहचर कर्म अछइ अम्ह आठ.
खाधूं पीधूं, थ्या अम्हि वडा. तुम्हे उ होज्यो अम्ह जेवडा.
इसिउ संयोग न मिलीसि वली सायि थई अम्ह पूरउ रुली.
शुक्ल ध्यान तउ दीपिउ आगि तिणि पइसी मन लागउ मागि.

चेतन राणी अवसर लहइ निवरइ वग रहि आवी कहइ.
‘स्वामी ! माया जे वीताविऊं, तइ तां डीलि ते अनुभविऊं.
ते जइ कहीइ, तउ छइ वणूं, वीतकनऊं स्यूं सम्भारणूं ?
जे तइ मांडी कायापुरी, अशुचिइ जम्बालइ छइ भरी.
अडोत्तर सय चोर विनास तिणइ न बटइ तुम्हारउ वास.
स्वामी ! आपइ आप विमासि. ऊठि, शक्ति आपणी प्रकाशि.
जइ सचेत तऊं होईसि आज, बलि बहिछु लहीसि तां राज.
हिव मायानउ लग जि टलिउ. मन मुहतउ वेसानरि जलिउ.
रणभरि रहिउ मोह सकुटुम्ब. स्वामी ! झलहलि म करि विलम्ब.
परमहेस तउ हुउ सचेत. राणीनउ मनि बसिउ संकेत.
परम ज्योति पामिउ प्रकाश तूटा आप तणा तां पास.
सतीवचनि बाधिउ सोहलउ. काया मूकी थिउ मोकलउ.
एक विवेक न वीसरि तोइ. मननी संतति भली नवि होइ.
तउ विवेक तिणि कीधउ जूउ; आपणपइ प्रभु त्रिभुवनि हूउ.
निगि फागुणि आंबउ गहगहइ; निगि ग्रीषमि नइ पूरइ वहइ;

बहुलपक्ष पूठइ शशिवृद्धिः आर अनन्तर सागर रिद्धि;
 दडउ पडी नइ वली ऊपडइ; ठामि कपूर कपूर जि वडइ;
 भावठि भागी पुण्य पसाइ, पाभिउ राज वडी तिणि राइ.
 परमहंस सहू कोई जपइ. परमहंस दिणयर जिम तपइ.
 परपहंस लगि भाजइ भ्रन्ति. परमहंसि तउ लागी खन्ति.
 एह जि मङ्गल, उच्छव एउ. एह जि मायबाप, ए देउ.
 इणि तीरथि न्हातां हुइ सुद्धि. ए सारस्वत पूरइ बुद्धि.
 कल्यद्रुम, कामधेनु सोइ. चिन्तामणि ए, अर न कोइ.
 एह जि सिद्धिपुरीनउ पन्थ. एह जि जीवन. सिवनउ ग्रन्थ.
 मूलमन्त्र, मणि ए मनि मानि. तप जपनउ फल एहनइ ध्यानि.
 त्रिभुवनदीपक एउ प्रबन्ध पाप तणउ सांसु हुइ न गन्ध.
 इणि सावि संपद आवइ पूरि. इम बोलइ जयशेखरसूरि.

परिशिष्ट.

वसन्तविलासमां ऊतारेला संस्कृत प्राकृत श्लोक.

या कुन्देन्दुतुषारहारधवला या श्वेतपद्मासना
या वीणावरदण्डमण्डितकरा या शुभ्रवस्त्रावृता ।
या ब्रह्माच्युतशंकरप्रभृतिभिर्देवैः सदा वन्दिता
सा नः पातु सरस्वती भगवती निःशेषजाड्यापहा ॥१॥

ईदम्बसन्तविभवेन यथा यथामी प्रौढिं क्रमेण दिवसाः परिदर्शयन्ति ।
शङ्के त्रपापरिवलेन तथा तथैताः श्यामा नवीनवनिता इव संकुचन्ति ।२।

बिम्बोद्वे बहुलं ण देन्ति मयणं णो गन्धतेह्लाविला
वेणीओ विरआन्ति लेन्ति ण तथा अङ्गम्मि कुप्पासयं ।
जं बाला मुहकुङ्कुमम्मि वि घणे विज्जान्ति दिह्लायरा
तं मण्णे शिशिरं विणिज्जिअ बला पत्तो वसन्तूसवो ॥३॥

श्रीमद्वसन्तऋतुराजविलासभूमिर्भातविभाति सहकारमहीरुहोऽयम् ।
तानप्रदायिषु षडङ्घ्रिषु कोकिलोऽयमत्र प्रपञ्चयति कंचन पञ्चमं यत्॥४

मिन्दन्तश्चन्दनालीं कमलमुकुलजां धूलिमुद्गूलयन्त-
श्चुम्बन्तश्चूतवीथीं परिमलबहलांश्चम्पकान् कम्पयन्तः ।
आरादाराः मसीमातटघटितघटीयन्त्रनिर्मुक्तवारां
धारामाराधयन्तः श्रमजलरिपवो वान्त्यमी गन्धवाहाः ॥५॥

कावेरीतीरभूमीरुहभुजगवधूभुक्तमुक्तावशिष्टः

कर्णाटीचीनपीनस्तनवसनदशान्दोलनस्पन्दमन्दः ।

लोलल्लाटीललाटालकललितलतालास्यलीलाविलोलः

कष्टं भो दाक्षिणात्यः प्रसरति पवनः पान्थकान्ताकृतान्तः ॥६॥

रक्तोत्पलप्रचितकुञ्चितकुञ्चिकाभैरुत्फुल्लकिंशुकलताकुमुभैरमीभिः ।

उद्घाट्य किञ्चिदपि मानमयं कपाटं कामो विवेश हृदि संप्रति दम्पतीनाम् ॥

दीर्घा वन्दनमालिका विरचिता दृष्ट्यैव नेन्दीवरैः

पुष्पाणां प्रकरः स्मितेन रचितो नो कुन्दजात्यादिभिः ।

दत्तः स्वेदमुचा पयोधरभरेणार्घो न कुम्भाम्भसा

स्वैरेवाक्यवैः प्रियस्य विशतस्तन्व्या कृतं मङ्गलम् ॥८॥

सुदतीजनमज्जनार्पितैर्वुसृणैर्यत्र कषायिताशया ।

न निशाखिलयापि वापिका प्रससाद् ग्रहिलेव मानिनी ॥९॥

दोलागतागतविनोदरसेन गीतं प्रापञ्चयन्त सुदृशः श्रितपञ्चमं यत्

तस्य प्रतिध्वनिरिवोपवनाश्रयाणामश्रावि कण्ठकुहरेषु कुहू करीणाम् ॥१०॥

हृष्टः स्मरामि भृशमुत्सुकतागृहीतवासोविपर्ययविलोकनसुस्मितानि ।

ब्रीडाविकुञ्चितविलोलविलोचनानि यूनां रतान्तललितानि च तानि तानि ॥

उपरिनाभिसरः प्रतिताडिता पटकुटीर मनोभवभूपतेः ।

विजयिनस्त्रिपुरारिजिगीषया तव विराजति कामिनि कञ्चुकी ॥१२॥

स्निग्धं दृष्टिपदं विभूषितवपुः कर्णस्य कण्डूयनं
केशानां च मुहुर्मुहुर्विवरणं वार्ता च सरूया सह ।
नाभेर्दर्शनमुत्पथं च गमनं बालस्य चालिङ्गनं
कुर्वारिन् विवशाः स्त्रियः समदना दृष्ट्वा नरं वाञ्छितम् ॥ १३ ॥

उपरि निपतितानां स्वस्तधम्मिल्लकानां
मुकुलितनयनानां किञ्चिदुन्मीलितानाम् ।
सुरतसमरखेदक्लान्तकर्णोत्पलाना—
मधरमधु वधूनां पुण्यवन्तः पिबन्ति ॥ १४ ॥

विश्वत्रयं विजयते मकरध्वजोऽयमस्त्रीकृतेन मम कोमलकूजितेन ।
लोकान्त्रयापि कुमुमान्त्रममुं वदन्ति पुंस्कोकिलोऽरुणितदृष्टिरिति कुधेव ॥

अथ सुललितयोषिद्भ्रूलताचारुगुणं
रतिवलयपदाङ्के चापमासज्य कण्ठे ।
सहचरमधुहस्तन्यस्तचूताङ्कुरास्त्रः
शतमखमुपतस्थे प्राञ्जलिः पुष्पघन्वा ॥ १६ ॥

मन्दं मन्दमुपेति दक्षिणवधूताटङ्कतालीदल—
ज्योत्स्नासीकरनिर्झरव्यतिकरक्लिन्नो वसन्तानिलः ।
संभोगान्तनितान्ततान्तवनितापीनस्तनप्रोल्लस—
न्मुक्ताहारलतोपमश्रमपयोबिन्दुस्वजां तस्करः ॥ १७ ॥

उत्तुङ्गपीवरकुचद्वयपीडिताङ्गमालिङ्गितः पुलकितेन भुजेन रत्या ।

श्रीमान् जगन्ति मदयन्नयनाभिरामः कामोऽयमेति मदवूर्णितनेत्रपद्मः ॥ १८

तव कुसुमशरत्वं शीतरश्मित्वमिन्दो—

र्द्रयमिदमयथार्थं दृश्यतेऽस्माद्विधेषु ।

विसृजति हिमगर्भैरग्निमिन्दुर्मयूखै—

स्त्वमपि मदन बाणान् वज्रसारान् करोषि ॥ १९ ॥

कुसुमकार्मुककार्मुकसंहितद्रुतशिलीमुखखण्डितविग्रहाः ।

मरणमप्यपराः प्रतिपेदिरे किमु मुहुर्मुमुहुर्गतभर्तृकाः ॥ २० ॥

वसन्ते वासन्तीद्रुमकुसुमसौरभ्यलहरी—

भ्रमद्भृङ्गैरङ्गै रञ्जितमधुरारावमुखरे ।

प्रियां स्मृत्वानाथां हृदयविलसन्मन्मथवशा—

दहा हाहा हाहा हरिहरि मृतः कोऽपि पथिकः ॥ २१ ॥

किंशुकाः कुसुमिताः कलकण्ठकूजितैर्मुखगिताः सहकाराः ।

नागतः प्रियतमः सखि हा मे का गतिर्मधुरूपागत एषः ॥ २२ ॥

वसन्तप्रारम्भे चिरविरहाखिन्ना सहचरी

यदि प्राणान् मुञ्चेत्तदिह वधभागी भवति कः ।

वयो वा स्नेहो वा विषमविशिखो वेति विमृशन्

तु-हीति प्रव्यक्तं पिकनिकरङ्गाकारमशृणोत् ॥ २३ ॥

१८. प्र०चं० । १। १९. शाकु० । ३। ३। २०. शि०व० । ६। १६।

२३. सुभा० । १६८८ ।

माणं मुञ्चध देह वल्लहजणे दिट्ठिं तरङ्गुत्तरं
तारुणं दिअहाइं पञ्च दह वा पीणत्थणत्थम्भणं ।
इत्थं कोइलमञ्जुसिञ्जणमिसा देअस्स पञ्चेमुणो
दिण्णा चित्तमहूसवेण सहसा आणव्व सव्वंकसा ॥ २४ ॥

अपूर्वोऽयं धनुर्वेदो मन्मथस्य दुरात्मनः ।

शरीरमक्षयं कृत्वा निहन्त्यन्तर्गतं मनः ॥ २५ ॥

मधुरया मधुबोधितमाधवीमधुसमृद्धिसमेधितमेधया ।

मधुकराङ्गनया मुहुस्मदध्वनिभृता निभृताक्षरमुज्जगे ॥ २६ ॥

मुग्धे मानं न ते युक्तं कर्तुं प्राणाधिके प्रिये ।

धत्ते मत्स्यी क्रियत् कालं जीवितं वारिणा विना ॥ २७ ॥

यान्ती महेभवदनङ्गमहे सहेलं हेरम्बकुम्भसुहृदा स्तनमण्डलेन ।

काचिद्युवानमथ राजपथावतंसमसंस्थले सुभगमानिनमाजघान ॥ २८ ॥

मालतीमुकुले भाति मञ्जु गुञ्जन् मधुव्रतः ।

प्रयाणे पञ्चबाणस्य शङ्खमापूरयन्निव ॥ २९ ॥

रतिपतिप्रहितेव कृतक्रुधः प्रियतमेषु वधूरनुनायिका ।

बकुलपुष्परसासवपेशलध्वनिरगान्निरगान्मधुपावलिः ॥ ३० ॥

विचिन्वतीः पान्थविहङ्गहिंसनैरपुण्यकर्माण्यलिकज्जलच्छलात् ।

व्यलोकयच्चम्पककोरकावलीः स शम्बरारेर्बलिदीपिका इव ॥ ३१ ॥

युवद्वयीचित्तनिमज्जनोचितप्रसूनशून्येत्तरगर्भगह्वरम् ।

सरेषुधीकृत्य धिया भयान्धया स पाटलायाः स्तवकं प्रकम्पितः॥३२॥

रसालसालः समदृश्यतामुना स्फुरद्द्विरेफारवरोषहुंकृतिः ।

समीरलोलैर्मुकुलैर्वियोगिने जनाय दित्सन्निव तर्जनाभियम् ॥ ३३ ॥

स्मरार्धचन्द्रेषुनिभे कशीयसां स्फुटं पलाशेऽध्वजुषां पलाशनात् ।

स वृन्तमालोकत खण्डमन्वितं वियोगित्त्वखण्डिनि कालखण्डजम् ॥३४॥

अशोकमर्थान्वितनामताशया गतान् शरण्यं गृहशोचिनोऽध्वगान् ।

अमन्यतावन्तमिवैष पल्लवैः प्रतीष्टकामज्वलदखजालकम् ॥ ३५ ॥

त्वदग्रसूच्या सचिवेन कामिनोर्मनोभवः सीव्यति दुर्यशःपटौ ।

स्फुटं स पत्रैः करपत्रमूर्तिभिर्वियोगिहृद्दारुणि दारुणायते ॥ ३६ ॥

अङ्गानि निर्देहतु नाम वियोगवह्निः संरक्ष्यतां प्रियन्मो हृदयस्थितो मे ।

इत्याशया शशिमुखी गलदश्रुवारां धाराभिरार्द्रमनिशं कुरुते कुचाग्रम्॥३७

पीयूषं विपवद् बिसं विशिखवत् पङ्केरुहं शङ्कुवद्

वेशमान्तर्वनवत् सदैव मनुते शृङ्गारमङ्गारवत् ।

किं चान्यत् सुभग त्वदीयविरहे न कापि धत्ते धृतिं

पर्यङ्केऽपि न भूतलेऽपि न गृहारामेऽपि न प्रेयसी ॥३८॥

रात्रिः कल्पशतायतेऽथ दिवसो मन्वन्तराब्दायते

शीतांशुर्दहनायते मलयजालेपः स्फुलिङ्गायते ।

३२ नै० २।९५। ३३ नै० १।८९। ३४ नै० २।८४।

३५ नै० १।१०१। ३६ नै० १।८०।

आहारो गरलायते प्रतिपदं कामोऽपि वैरायते
प्रेयस्याः प्रियविप्रयोगसमये किं किं न दुःखायते ॥३९॥

कर्णे यन्न कृतं सखीजनवचो नैवाहता बन्धुवाक्
पादान्ते निपतन्नपि प्रियतमः कर्णोत्पलेनाहतः ।
तेनेन्दुर्दहनायते मलयाजालेपः स्फुलिङ्गायते
रात्रिः कल्पशतायते किमपरं हारो भुजङ्गायते ॥४०॥

इन्दुं निन्दति पद्मकन्दलदलीतल्पं न वा मन्यते
कर्पूरं किरिति प्रयाति न रतिं प्रालेयधारागृहे ।
किं चान्यत् सुभग त्वदीयविरहे सा दह्यमाना सती
त्वामन्तर्हृदि संस्थितं दवभयान्नेत्राम्बुभिः सिञ्चति ॥४१॥

उत्पत्तिः पयसां निधेर्वपुरपि ख्यातं सुधामन्दिरं
स्पर्धन्ते बिसबालनालसरला हारावलीमंशवः ।
कान्ता कैरविणी तव प्रियसखः शृङ्गारसारः स्मरो
हंहो चन्द्र किमत्र तापजननं तापाय यन्मे भवान् ॥४२॥

निपततापि न मन्दरभूभृता किमुदधौ शशलाञ्छन चूर्णितः ।
अपि मुनेर्जठरार्चिषि जीर्णतां बत गतोऽसि न पीतपयोनिधेः ॥ ४३ ॥

३९ आश्रिताभां आने ठेकाखे नीचेने श्लोक छः आयाता मधुया-
मिनी पुनरसौ नायात एव प्रियः प्राणा यान्तु यियासवः पुनरहं जन्मान्त-
रेऽभ्यर्थये । व्याधः कोकिलबन्धने हिमकरध्वंसे च राहुर्ग्रहः प्रवृप्ते हरनेत्र-
दीधितिरथो प्राणेश्वरे मन्मथः ॥

दुर्वाराः सरमार्गणाः प्रियतमो दूरे मनोऽत्युत्सुकं
गाढं प्रेम नवं वयोऽतिकठिनाः प्राणाः कुलं निर्मलम् ।
स्त्रीत्वं धैर्यविरोधि मन्मथमुहूत् कालः कृतान्तोऽक्षमी
नो सख्यश्चतुराः कथं नु विरहः सोढव्य इत्थं मया ॥४४॥

दिनो विनोदान्तरितः प्रयाति न त्वां विना याति सुगात्रि रात्रिः ।
वदन्तमन्तर्दयितं सुवाचं चिरं स्मरन्तीव मुहुर्भूमूर्छ ॥४५॥

किं बाले तव सत्रणोऽयमधरो गात्रं च किं ते श्लथं
रात्रावद्य विचित्रभोगपटुना दष्टा भुजङ्गेन वै ।
यद्येवं सहसा मृतासि न कथं कालेन दष्टा सती
जप्तस्तत्समये ह्यनङ्गरभसाद् हाहेति मन्त्रो मया ॥४६॥

प्रेयसः प्रविशतो हृदालयं मङ्गलाय किल काचिदङ्गना ।
तोरणस्रजमिवाकरोत् कुचस्तम्भयोरुपरि हारवल्लरीम् ॥४७॥

कोटिं जीव पिबामृतं व्रज सखे शाखान्तरं वायस
आयाते दयिते मनोरथशतैर्दास्यामि दध्योदनम् ।
इत्थं जल्पति यावदध्वगवधूस्तावत् पतिः प्राङ्गणे
छिन्नाः कञ्चुकसंघयस्तडतडद् रोमाञ्चविस्फूर्जिताः ॥४८॥

आगच्छन् सूचितो येन येनानीतश्च मे पतिः ।
प्रथमं सखि कः पूज्यः काकः किं किं क्रमेलकः ॥४९॥

गाढालिङ्गनवामनीकृतकुचप्रोद्भूतरोमोद्गमा

सान्द्रस्नेहरसातिरेकगलितश्रोणिप्रदेशाम्बरा ।

मा मा मा नट माति मामलमिति क्षामाक्षरोल्लापिनी

सुप्ता किं नु मृता नु । किं मनसि मे लीना विलीना नु किम् ॥९०॥

स्विद्यन्मुखं स्वीकृतमन्दहासं वलगत्कुचं व्याकुलकेशपाशम् ।

पुण्यातिरेकात् पुरुषा लभन्ते संभोगमम्भोरुहलोचनानाम् ॥९१॥

संदष्टेऽधरपल्लवे सचकितं हस्ताग्रमाधुन्वती

भा मा मुञ्च शठेति कोपवचनैरानर्तितभ्रूलता ।

सीत्काराञ्चितलोचना सरभसं यैश्चुम्बिता मानिनी

प्रांसं तेस्मृतं श्रमाय मथितां मूढैः सुरैः सागरः ॥९२॥

मालती शिरसि जृम्भणोन्मुखी चन्दनं वपुषि कुङ्कुमाविलम् ।

वक्षसि प्रियतमां मदालसा स्वर्ग एष परिशिष्ट आगतः ॥९३॥

अभिमुखे मयि संहृतमीक्षितं हसितमन्यनिमित्तकथोदयम् ।

विनयबाधितवृत्तिरतस्तया न विवृतो मदनो न च संवृतः ॥९४॥

चन्द्रचन्दनभवस्तव भाले इन्दुरिन्दुमुखि राजति बाले ।

रागसागरविवर्धनहेतुर्बोधयन् युवमनःकुमुदानि ॥९६॥

सुषमाविषये परीक्षणे निखिलं पद्ममभाजि तन्मुखात् ।

अधुनापि न भङ्गलक्षणं सलिले मज्जनमुज्जति स्फुटम् ॥९७॥

५० अमर० । ५२ अमर० । ५३ सुभा० २२२८ ।

५४ शाकु० । २।१। ५७ नै० । २।२७।

केशाः केकिकलापविभ्रमभृतः कर्णौ चलत्कुण्डलौ
वक्त्रं निर्जितचन्द्रबिम्बमधरो बालप्रवालारुणः ।
चक्षुः पर्वविकासि पङ्कजदलं कुम्भाभिरामौ कुचा—
वस्याः संप्रति वर्तते मृगदृशः किं किं न चेतोहरम् ॥ ५८ ॥

गतिर्वेणी च नागेन रूपमूरु च रम्भया
प्रवालैः पाणिरोष्ठौ च श्यामायाः समतां गतम् ॥ ५९ ॥

अद्यापि तद् विकसिताम्बुजमध्यगौरं गोरोचनातिलकपाण्डुरितैकदेशम् ।
ईषन्मदालसविघूर्णितनेत्रपद्मं कान्तामुखं पथि मया सह गच्छतीव ॥ ६० ॥

श्रोणीबिम्बरथं पयोधरहयं भ्रूकार्मुकं दृक्शरं
पीनोरुद्विपमङ्गरागकवचं कम्प्राधरोष्ठध्वजम् ।
काञ्चीनूपुरशङ्खदुन्दुभिरवं सीत्कारनादाकुलं
कामिन्या नखदन्तशस्त्रमतुलं प्राप्नोतु युद्धं भवान् ॥ ६१ ॥

धनुषी रतिपञ्चबाणयोरुदिते विश्वजयाय तद्भ्रुवौ ।
नलिके नु तदुच्चनासिके त्वयि नालीकविमोक्तुकामयोः ॥ ६० ॥
अधरं किल बिम्बनामकं फलमस्मादिति भव्यमन्वयम् ।
लभतेऽधरबिम्बमित्यदः पदमस्या रदनच्छदेव तत् ॥ ६२ ॥

६० नै० । २।८। अजिथाभां आने ठेहाले नाथेने श्लोक छः
तालीदलं काचन कर्णमूले विभ्रामयन्ती सुतनुः कराभ्याम् ।
रराज कर्णान्तविसर्पिचक्षुः शाणे दधानेव कटाक्षवाणान् ॥
६२ नै० । २।२४।

तिलकुसुमसमानां बिभ्रती नासिकां च
द्विजसुरगुरुपूजां श्रद्धाणा सदैव ।
कुवलयदलकान्तिः कापि चाम्पेयगौरी
विकचकमलकोशाकारकामातपत्रा ॥६३॥

पञ्चाननं परिभवत्यदरेण वेणीदण्डेन कुण्डलिकुलं शशिनं मुखेन ।
या सा जगत्रयजयप्रथिता नताङ्गी बुद्ध्या कया बत बुधैरबला बभाषे ॥

कलशे निजहेतुदण्डजः किमु चक्रभ्रमिकारितागुणः ।

स तदुच्चकुचौ भवन् प्रभाङ्गरचक्रभ्रममातनोति यत् ॥६५॥

निगदितुं विधिनापि न शक्यते सुभटता कुचयोः कुटिलभ्रुवः ।

सुरतसंयति यौ प्रियपीडितावपि नतिं न गतौ च्युतकञ्चुकौ ॥६६॥

उत्तुङ्गस्तनपर्वतादवतरद्गङ्गैव मुक्तावली

रोमाली नवनीलिमेन्दुवदने जाता कलिन्दात्मजा ।

पुण्यं क्षेत्रमिदं सुतीर्थममलं मत्वा तयोः संगमे

चन्द्रो मज्जाति लाच्छनापहतये नूनं नखाङ्कच्छलात् ॥६७॥

६५ नै० । २।३२। आणियाभां आने ठेकाणे नीयेना श्लो३ छः
अपि तद्वपुषि प्रसर्पतौर्गमितं कान्तिजलैरगाधताम् । स्मरयौवनयोः
खलु द्वयोः प्लवकुम्भौ भवतः कुचाबुभौ ॥

६७ आ श्लो३ने ठेकाणे पोथीभां नै० । २।३४। ने नीयेना श्लो३
आ श्लो३ छः—उदरं नतमध्यपृष्ठतास्फुरदङ्गुष्ठपदेन मुष्टिना । चतुरङ्गुलमध्य-
निर्गलङ्घ्रिवलीभाजि कृतं दमस्वसुः ॥

वृतानुपूर्वे च न चातिदीर्घे जङ्घे शुभे सृष्टवतस्तदीये ।

शेषाङ्गनिर्माणविधौ विधातुर्लवण्य उत्पाद्य इवास यत्नः ॥६८॥

गायन्तगोवअवहूपदपेङ्खिदासु दोलासु विठमवदीसु णिविठ्ठदिट्ठी ।

जं जादि खज्जिदतुरङ्गरहो दिणेतो तेणं खु होन्ति दिअहा इह दीहदीहा॥

मा पादान्ते विलुठ विरम स्वामिनो हि स्वतन्त्राः

कश्चित् कालः कचिदपि गतस्तेन कस्तेऽपराधः ।

आगस्कारिण्यहमिह यतो जीवितं त्वद्वियोगे

भर्ता प्राणाः स्त्रिय इति ततस्त्वं मयैवानुनेयः ॥७०॥

उन्नमय्य सकचग्रहमास्यं चुम्बति प्रियतमे हठवृत्त्या ।

हुं म-मेति वदनान्तरलीनं जल्पितं जयति मानधनायाः ॥७१॥

गुणाः कुर्वन्ति दूतत्वं दूरेऽपि वसतां सताम् ।

केतकीगन्धमाघ्राय स्वयं गच्छन्ति षट्पदाः ॥७२॥

केनैषा भुक्तमुक्ता प्रहसितवदना स्वेदलश्राङ्गवस्त्रा

प्रत्यूषे याति बाला मृग हव चकिता सर्वतः शङ्कयन्ती ।

केनेदं वक्रपद्मं स्फुरदधररसं षट्पदेनैव पीतं

स्वर्गः केनाद्य भुक्तो हरनयनहतो मन्मथः कस्य तुष्टः ॥७३॥

एलावने कुरुचकस्तवके प्रियाले कङ्कोलके मदनके नवमालिकायाम् ।

पुष्पाणि जिघ्रति मुहुर्भधुपीभुजङ्गः कामेन मुक्त इव बाणपरीक्षणाय ॥७४॥

६८ कु० सं० १।३५। ६९ कप्पूर० १।९। आ श्लोक पोथीभां

ॐ नहि. ७१ सुभा० २७९७। आ श्लोक पोथीभां ॐ नहि. ७६-७८
आ श्लोक पोथीभां ॐ नहि.

.....इदं कृतमबले सुरभिमुखं ते मया यदाघातम्

.....कमल.....

....

....

॥७५॥

लीलावतीनां सहजा विलासास्त एव मूढस्य हृदि स्फुरन्ति ।

रागो नलिन्या हि निसर्गसिद्धस्तत्र भ्रमत्येव मुधा षडङ्घ्रिः ॥७६॥

भ्रमन् वनान्ते नवमञ्जरीषु न षट्पदो गन्धफलीमजिघ्रत् ।

सा किं न रम्या न च किं स रन्ता बलीयसी केवलमोश्वरेच्छा ॥७७॥

चन्द्रे लाञ्छनिता हिमं हिमगिरौ क्षारं जलं सागरे

दृष्टाश्रन्दनपादपे विषधराः पद्मेषु कार्कश्यता ।

स्त्रीरत्नेषु जरा कुचेषु पतनं विद्वत्सु दारिद्रता

सर्वं रत्नमुपद्रवेन सहितं दुर्वेधसा निर्मितम् ॥७८॥

आपत्य चम्पकधिया नवकार्णिकारपुष्पेषु गन्धरहितेष्वपि चञ्चरीकः ।

प्रीतो मधूनि रसयत्ययमन्यपुष्पसौभाग्यसंभृतनिजाननवासितानि ॥७९॥

अब .... हृदये .... काशमुदयति

..... धनुष .... सगुणानवत ॥८०॥

चलापाङ्गां दृष्टिं स्पृशसि बहुशो वेपथुमतीं

रहस्याख्यायीव स्वनसि मृदु कर्णान्तिकचरः ।

करौ व्याधुन्वत्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरं

वयं तत्त्वान्वेषान्मधुकर हतास्त्वं खलु कृती ॥८१॥

७५ आणियाभां आ श्लोकना अक्षर धसाठ गथा छ. ७७

सुभा० । ७५५. । ८०-२ आ श्लोक पोथीभां छ नडि. ८० आणि-

याभां आ श्लोकना अक्षर धसाठ गथा छ. ८१ शाकु० । १।२०।

પાવકો છષ્ટવર્ણાનાં (?) શર્વરીકૃતબન્ધનઃ ।

મોક્ષં ન લભતે કાન્તે કમ્પતે તેન હેતુના ॥૮૩॥

ઋ પ્રસ્થિતાસિ કરભોરુ ઘને નિશીથે પ્રાણાધિપો વસતિ યત્ર જનઃ પ્રિયો મે ।
एकाकिनी वद कथं न विभेषि बाले नन्वास्ति पुङ्खितशरो मदनः सहायः ॥

યાતુ યાતુ કિમનેન તિષ્ઠતા મુચ્ચ મુચ્ચ સત્તિ માદરં કુરુ ।

केतकीकुसुमसौरभे रतो नान्यतो रतिमुपैति षट्पदः ॥८५॥

જયતિ મધુસહાયઃ સર્વસંસારવહ્ની-

जननजरठकन्दः कोऽपि कन्दर्पदेवः ।

તદનુ પુનરપાઙ્ગોત્સઙ્ગસંચારિતાનાં

जयति तरुणयोषिल्लोचनानां विलासः ॥८६॥

૮૨--૮૩ ઓળિયામાં આ શ્લોક છે નહિ અને જૂની ગૂજરાતીની કડીઓ પણ છે નહિ. ૮૪ સુમા૦ । ૧૯૪૬ । આ શ્લોક પોથીમાં છે નહિ. ૮૫ આ શ્લોક પોથીમાં છે નહિ અને જૂની ગૂજરાતીની કડી પણ છે નહિ. ૮૬ ઓળિયામાં આને ઠેકાણે નીચેના શ્લોક છે:

गीतशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम् ।

व्यसनेन हि मूर्खाणां निद्रया कलहेन वा ॥

